

||| EVENING

Tussentijds rapport EVENING April 2024

Thomas van Huizen,
Ora Oudgenoeg-Paz,
Ekin Yurdakul,

Paul Leseman,
Ryenne Francot,
Vaso Tiliopoulou

Universiteit Utrecht

Inhoud

Voorwoord	3
Samenvatting	4
1. Inleiding.....	6
1.1 Het EVENING-project	6
1.2 Aanpassingen onderzoek in verband met corona en personeelstekort	6
Locatiebezoeken	6
Huisbezoeken	7
Werving kinderen en ouders.....	7
1.3 Overzicht.....	7
2. Onderzoeksopzet	9
2.1 Steekproef EVENING-onderzoek.....	9
2.1.1 Procedure en response	9
2.1.2 Gemeenten	11
2.1.3 Aanbieders	12
2.1.4 Kinderen en gezinnen	13
2.2 Kenmerken van locaties, medewerkers en leidinggevendenden.....	13
3. Proceskwaliteit in de voorschoolse educatie.....	16
3.1 Inleiding	16
3.2 Observaties met de CLASS Toddler	16
3.3 Kwaliteit van type activiteiten.....	19
3.4 Kwaliteit over tijd – Longitudinale analyses	19
4. 960 uur voorschoolse educatie.....	21
4.1 Inleiding	21
4.2 Implementatie van 960 uur VE: gemeenten, aanbieders en ouders	22
4.2.1 Implementatie van 960 uur VE in verschillende gemeenten.....	22
4.2.2 Implementatie van 960 uur VE door verschillende aanbieders.....	25
4.2.3 Urengebruik	29
4.3 Resultaten: urenaanbod en urengebruik	35
5. Startleeftijd VE	39
5.1 Inleiding	39
5.2 Startleeftijd: gemeenten, aanbieders en ouders	39
5.2.1 Startleeftijd VE in verschillende gemeenten.....	39
5.2.2 Startleeftijd VE bij verschillende aanbieders	40
5.2.3 Startleeftijd VE op basis van ouderrapportage.....	42

5.3 Resultaten: gemeentelijke startleeftijd en feitelijke startleeftijd	44
6. De pedagogisch beleidsmedewerker in de ve	46
6.1 Inleiding	46
6.2 Implementatie van de pedagogisch beleidsmedewerker ve: gemeenten en aanbieders	46
6.2.1 Gemeenten	46
6.2.2 Aanbieders	47
6.3 Resultaten: de pedagogisch beleidsmedewerker en proces kwaliteit.....	51
7. Ontwikkeling in werkbeleving en knelpunten	56
7.1 Werkbeleving pedagogisch medewerkers.....	56
7.2 Knelpunten met betrekking tot het behouden of verbeteren van de kwaliteit	56
8. Conclusie	58
8.1 De kwaliteit van voorschoolse educatie.....	58
8.2 960 uur voorschoolse educatie.....	58
8.3 De startleeftijd	59
8.4 De pedagogisch beleidsmedewerker	60
8.5 Werkbeleving medewerkers en ervaren knelpunten	60
8.6 Voorlopige conclusies	60
Literatuur	62
Appendix	64
Appendix A Kernconcepten en kern-domeinen	64
Appendix B Non-respons	67
Appendix C Databeschrijving per meetronde	68
Appendix D Additionele resultaten	72

Voorwoord

In dit derde tussenrapport van het EVENING project presenteren we nieuwe gegevens en analyses van de kwaliteit van voorschoolse educatie, de implementatie en effecten van 960 uur voorschoolse educatie en de pedagogisch beleidsmedewerker, en de startleeftijd en het urengebruik van voorschoolse educatie. De afgelopen jaren waren in veel opzichten niet representatief. Niet voor de kindcentra, niet voor de ouders en de kinderen, niet voor het onderzoek in het veld. De lockdowns vanwege corona, ouders die niet meer op de groep konden komen, een hoog ziekteverzuim en het groeiende personeelstekort: de sector had en heeft te maken met verschillende uitdagingen. Toch zijn we er op veel vlakken in geslaagd de gestelde doelen te behalen. Het voorliggende rapport geeft een rijk inzicht in de uitvoering en kwaliteit van voorschoolse educatie in Nederland en hoe de uitbreiding met extra uren voor de kinderen, de startleeftijd en de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker in praktijk vorm krijgt.

Zonder de welwillende medewerking van de kinderopvangorganisaties was de uitvoering van het EVENING-project onmogelijk geweest. Daarom willen wij allereerst onze grote dank uitspreken aan alle pedagogisch medewerkers en leidinggevendenden die onze observatoren gastvrij hebben ontvangen en de online vragenlijsten hebben ingevuld. Verder willen we graag alle deelnemende gezinnen hartelijk bedanken voor hun tijd en inzet om onze assistenten thuis te ontvangen en hun welwillendheid om mee te werken aan de ouderinterviews. Ook de deelnemende gemeenten willen we bedanken voor hun steun aan het onderzoek en hun bereidwilligheid om informatie te verschaffen over het gemeentelijk beleid omtrent voorschoolse educatie.

Daarnaast zijn wij dankbaar voor de inzet en het enthousiasme waarmee het observatoren- en assistententeam door het hele land locatiebezoeken en huisbezoeken heeft afgelegd. In alfabetische volgorde: Ariana Ahmady, Annemiek Balt, Anne Roos Bergwerff, Paulien Brink, Sania Chaudhry, Renske Dekker, Eline van Diest, Alyza Dikilitas, Kyra El Atiki, Isabelle Evers, Sophie Fransen, Zeynep Gökdoğan, Justine Griffioen, Anouk Hermens, Loes Hogenkamp, Jessie Jochems, Angela Jong, Nikki Koot, Marjolein Looijen, Melanie Megens, Pleun Meister, Marit van de Mheen, Safae Moukhou Hanna Nelissen, Claudia Otter, Daniëlle vd Pavert, Limke Schopman, Anna Schouws, Ceyda Sekerci, Yasemin Sinir, Marlies Smit, Julia Swiebel, Marieke Verhoef, Rivka van der Vlugt, Lotte Werner Laura Wielemaker, Lara van der Wielen, Margaux Zanati en Safaa Zkik.

Tot slot bedanken we de NRO Programmacommissie Onderwijsachterstandenbeleid en de betrokken beleidsmedewerkers bij het NRO en het Ministerie van OCW voor de prettige samenwerking.

Samenvatting

EVENING is een uniek project waarin de hele keten van voorschoolse educatie (VE) in beeld wordt gebracht: het gemeentelijk beleid, kindcentra en groepen, en gezinnen en kinderen. Gedurende het project zijn data verzameld rondom de invoering van twee belangrijke beleidshervormingen: 960 uur VE (16 uur per week) sinds augustus 2020 en de urennorm voor de inzet van pedagogisch beleidsmedewerkers in VE sinds januari 2022. Het centrale doel van het onderzoek is om de effecten van deze twee hervormingen te evalueren.

In deze tussenrapportage staan de volgende vragen centraal: 1) hoe heeft de kwaliteit van VE zich ontwikkeld tussen 2020-2023; 2) hoe hebben gemeenten en aanbieders 960 uur VE geïmplementeerd en in hoeverre voorspelt het gemeentelijk urenaanbod het werkelijke urengebruik?; 3) wat zijn de verschillen tussen gemeenten en aanbieders in de startleeftijd van VE en in hoeverre voorspelt het gemeentelijk beleid de werkelijke startleeftijd?; 4) wat is het effect van de invoering van de norm voor de pedagogisch beleidsmedewerker (pbm'er) in de VE op de kwaliteit?; 5) hoe hebben de werkbeleving van pedagogische medewerkers en ervaren knelpunten om de kwaliteit te verhogen zich ontwikkeld tussen 2020-2023?

De ontwikkeling van de kwaliteit van voorschoolse educatie

De verzamelde gegevens tonen een duidelijke stijging aan van de proceskwaliteit tussen 2020 en 2023, met een kleine dip in 2021 en zeer sterke opwaartse trend vanaf 2022. Deze stijging is het sterkst voor educatieve proceskwaliteit. De stijging van de educatieve proceskwaliteit doet zich voor in alle drie de typen activiteiten die volgens de standaardprocedure zijn geobserveerd (eten en drinken, spel, gerichte activiteit). Het gemiddelde kwaliteitsniveau in de laatste meting (2022/2023) kan als *hoog* worden gekwalificeerd. Ondanks de personeelstekorten in de sector lijkt het dus zeer goed te gaan met de proceskwaliteit van de VE.

960 uur

De vorige EVENING tussenrapportage liet zien dat de urenuitbreiding heeft geleid tot meer educatieve activiteiten (meer gerichte taalondersteuning en gerichte VE-activiteiten). Ook wordt er vaker in kleine groepjes met doelgroepkinderen gewerkt aan VE-activiteiten. In deze rapportage beschrijven we de implementatie van 960 uur in de deelnemende EVENING gemeenten in de periode 2020-2023. De meeste gemeenten hadden vóór 1 augustus 2020 een urenaanbod van zo'n 10 tot 12 uur voor doelgroepkinderen; in een aantal gemeenten werd al ruim voor de landelijke invoerdatum voldaan aan de nieuwe norm. Er zijn verschillende varianten, maar de meest voorkomende variant is 16 uur verdeeld over 4 dagen van 4 uur gedurende 40 weken per jaar. Gegevens uit de ouderinterviews laten zien dat sinds 2020 het urengebruik gestaag is toegenomen, maar dat een deel van de doelgroepkinderen minder uren gebruikt dan waar ze recht op hebben. De analyses laten ook zien dat het gemeentelijk urenaanbod een belangrijke voorspeller is van het urengebruik: wanneer kinderen recht hebben op meer uren voorschoolse educatie worden er gemiddeld ook meer voorschoolse uren afgenomen.

Startleeftijd

De startleeftijd van VE verschilt tussen gemeenten. In de meeste gemeenten die deelnemen aan het EVENING onderzoek is de startleeftijd 2 jaar; in ongeveer de helft van die gemeenten kunnen doelgroepeuters starten met 16 uur per week, in de andere helft met 8 uur per week (en 16 uur vanaf 2.5 jaar). In de overige gemeenten is de startleeftijd 2.5 jaar. De voorlopige resultaten laten zien dat kinderen eerder starten met kinderopvang of voorschoolse educatie wanneer het in de gemeente

mogelijk is te starten voor de leeftijd van 2.5 jaar. Echter, dit resultaat is zwakker dan de relatie tussen het urenaanbod en het urengebruik zoals hierboven genoemd.

De pedagogisch beleidsmedewerker

De resultaten laten zien dat de toegenomen inzet van de pbm'er een significant positief effect heeft gehad op de geobserveerde educatieve proceskwaliteit, maar niet op de geobserveerde emotionele proceskwaliteit. We zien vooral een positief effect op educatieve proceskwaliteit tijdens de (begeleid) spelmomenten. De beleidshervorming kan de geobserveerde toename in kwaliteit tussen 2021 en 2023 voor een belangrijk deel verklaren. Omdat vooral het verhogen van educatieve kwaliteit een positief effect heeft op de (taal)ontwikkeling van kinderen, zijn deze resultaten een indicatie dat de hervorming een positief effect zal hebben op kansengelijkheid.

Werkbeleving en knelpunten

In de vorige tussenrapportages hebben we een negatieve ontwikkeling van de werkbeleving van pedagogisch medewerkers laten zien tussen 2020 en 2021/2022. Het is aannemelijk dat deze ontwikkeling te maken heeft gehad met de toegenomen werkdruk gerelateerd aan de personeelstekorten in de sector. Nieuwe resultaten laten zien dat de werkbeleving redelijk stabiel blijft tussen 2021/2022 en 2022/2023. Hetzelfde geldt voor de ontwikkeling van knelpunten om de kwaliteit te verhogen, zoals gerapporteerd door leidinggevenden. Knelpunten die te maken hebben met het personeelstekort zijn toegenomen tussen 2020 en 2021/2022 maar na die periode blijft de situatie stabiel.

Conclusies

De urenuitbreiding van VE heeft geleid tot meer aanbod van educatieve activiteiten in intensievere pedagogische werkvormen. Ook heeft de invoering van de urennorm voor de inzet van de pbm'er een positief effect gehad op de educatieve proceskwaliteit. De laatste meting (2022/2023) laat zien dat de kwaliteit van VE hoog is, ook vergeleken met internationale benchmarks. De bevindingen wijzen erop dat de beleidsmaatregelen effectief hebben bijgedragen aan een rijker en kwalitatief hoogwaardiger aanbod van voorschoolse educatie.

1. Inleiding

1.1 Het EVENING-project

Sociale ongelijkheid in de ontwikkeling van kinderen manifesteert zich al op jonge leeftijd, ruim voor de deelname aan het primair onderwijs (Leseman et al., 2017; Leseman & Veen, 2022; van Huizen, 2018; CPB, 2020). Door peuters met een risico op een onderwijsachterstand beter op de basisschool voor te bereiden, kunnen voorschoolse voorzieningen een belangrijke rol spelen bij het creëren van een meer gelijk speelveld. De internationale literatuur laat zien dat voorschoolse voorzieningen vaak een positief effect hebben op kinderen uit relatief kansarme gezinnen (Bailey et al., 2020; De Haan & Leuven, 2020; Garcia et al., 2020; Leseman & Veen, 2022; van Huizen & Plantenga, 2018). Nederlands onderzoek (Akgündüz & Heijnen, 2018) laat ook zien dat doelgroepkinderen baat hebben gehad bij de bestuursafspraken met de G37 en de gerelateerde extra financiële impuls in voorschoolse educatie (VE).

Om de kansengelijkheid te vergroten investeert het kabinet structureel €170 miljoen extra in voorschoolse educatie. De extra middelen worden ingezet om het urenaanbod te verruimen en de kwaliteit van VE te verhogen. Sinds augustus 2020 zijn alle VE-locaties verplicht minstens 960 uur voorschoolse educatie te bieden aan doelgroepkinderen tussen 2.5 jaar en 4 jaar (16 uur per week bij een aanbod van 40 weken per jaar). Daarnaast geldt sinds januari 2022 ook een urennorm voor de inzet van pedagogisch beleidsmedewerkers in VE, waarmee beoogd wordt de kwaliteit te verhogen.¹

Een multidisciplinair onderzoeksteam van de Universiteit Utrecht en Sardes voert onderzoek uit naar de effecten van deze maatregelen, met als belangrijkste vragen: *Hebben de maatregelen een positief effect op de ontwikkeling van doelgroepkinderen? Hebben de maatregelen effect op het aanbod en de kwaliteit van het voorschoolse aanbod? En maakt de manier waarop de maatregelen worden uitgevoerd uit voor de grootte van de effecten?*

Het onderzoek is in april 2019 gestart en loopt door tot en met 2024. Het onderzoek maakt deel uit van een breed monitorings- en beleidsevaluatieprogramma ingesteld door het ministerie van OVC om het onderwijsachterstandenbeleid te evalueren.

1.2 Aanpassingen onderzoek in verband met corona en personeelstekort

Het onderzoek bestaat uit drie meetrondes waarin data werden verzameld bij gezinnen, gemeenten en bij de aanbieders, middels kindtaakjes, vragenlijsten en observaties. Sinds het begin van de coronacrisis in maart 2020 heeft het onderzoeksteam een aantal aanpassingen doorgevoerd in het onderzoeksprotocol, om zo te kunnen garanderen dat de RIVM-richtlijnen te allen tijden nageleefd zouden worden. Dit heeft gevolgen gehad voor het onderzoek, zoals hieronder beschreven.

Locatiebezoeken

De observaties die gepland stonden voor het voorjaar 2020 werden uitgesteld naar de zomer en het najaar van 2020. Verder werden de geplande persoonlijke interviews met locatiemanagers en pedagogisch medewerkers vervangen door online vragenlijsten. Door het voortduren van de maatregelen in 2020 en 2021 zijn er tijdens de eerste meetronde minder observaties gedaan. Wel zijn er toen vragenlijsten ingevuld ook door locaties waar geen observaties zijn uitgevoerd. Op deze manier is de steekproef toch groter voor een deel van de analyses.

---

¹ Staatsblad 2019, 315

Vanwege de grote werkdruk, het ziekteverzuim en het toenemende personeelstekort, bleek het inplannen van de observaties, ook in vervolgronden, en het beantwoorden van de vragenlijsten volgens het oorspronkelijke tijdpad moeilijk te realiseren voor de deelnemende organisaties. Een langere looptijd van de dataverzameling was nodig om zoveel mogelijk instellingen bij het onderzoek betrokken te houden. Het inplannen van de observaties op momenten waarop het normale vaste personeel bij de groep aanwezig was, vonden we nodig om een representatief beeld te krijgen van de groepsprocessen. Daarom heeft de tweede meetronde plaats gevonden vanaf najaar 2021 t/m voorjaar 2022 en de derde ronde vanaf najaar 2022 t/m voorjaar 2023.

Huisbezoeken

Zoals vermeld in het vorige tussentijdse rapportage zijn de huisbezoeken stopgezet tijdens de perioden van de lockdowns en de sluiting van de scholen. Dit is gedaan in overleg met de deelnemende organisaties en het Ministerie van OCW in het belang van de gezondheid van de kinderen, gezinnen, medewerkers en hun omgeving.

Zodra de maatregelen versoepeld werden en er meer rust kwam binnen de sector, is de dataverzameling weer opgestart. De werving van nieuwe gezinnen verliep moeilijker dan verwacht, ook na de versoepelingen van de coronamaatregelen. Er was veel minder direct contact tussen pedagogische medewerkers en ouders, ouders kwamen lange tijd niet of nauwelijks op de groep, ook lang na de versoepelingen van de coronamaatregelen. Daarnaast maakten de hoge en nog toenemende werkdruk en het ziekteverzuim onder medewerkers het lastig om in contact te komen met ouders. Ouders waren waarschijnlijk zelf ook nog terughoudend in het contact leggen met mensen van buiten.

Werving kinderen en ouders

We hebben verschillende strategieën gevolgd om de respons van ouders te verhogen. We hebben onder andere de vergoeding voor ouders voor deelname aan het onderzoek verhoogd. Onderzoeksassistenten hebben ouders persoonlijk benaderd bij het brengen en halen van de kinderen. We hebben informatie over het onderzoek en een persoonlijke uitnodiging om deel te nemen via de email gestuurd aan alle ouders die in aanmerking kwamen voor deelname. Daarnaast is de periode van de dataverzameling maximaal verlengd. Dit leidde tot veel nieuwe aanmeldingen en er is uiteindelijk een redelijke steekproef van kinderen en ouders gevormd. Helaas konden we op deze manier niet het vooraf gestelde aantal bereiken. De werving van nieuwe kinderen en ouders is, in overleg met OCW en NRO, gestopt in juli 2022. De dataverzameling voor de vervolgmeting bij de overgang naar de basisschool loopt nog door tot de eerste helft van 2024.

1.3 Overzicht

In Hoofdstuk 2 geven we een overzicht van de EVENING steekproef over alle meetrondes heen. Dit hoofdstuk bevat verder een beschrijving van de data die in de periode 2020 tot en met 2023 op de groepen en bij de gezinnen zijn verzameld.

In Hoofdstuk 3 beschrijven we de resultaten van de kwaliteitsobservaties met de CLASS en vergelijken deze resultaten tussen de drie meetrondes. We geven de proceskwaliteit tijdens de verschillende typen activiteiten weer en analyseren de ontwikkeling van kwaliteit over tijd.

In Hoofdstuk 4 beschrijven en analyseren we het *urenaanbod*. We gebruiken daarbij data uit alle meetronden van het onderzoek. Eerst beschrijven we het beleid van de gemeenten. Hoeveel uren worden aangeboden aan doelgroeppeuters en reguliere peuters? Hoe worden de uren verdeeld over de week en het jaar? Vervolgens bespreken we de resultaten van de vragenlijsten voor de aanbieders (leidinggevende en pedagogische medewerkers) over de verdeling van uren. In hoeverre worden

breng- en haaltijd meegenomen in het aantal uren? Welke effecten ervaren leidinggevenden van de urenuitbreiding? Daarna gaan we in op het gebruik van voorschoolse educatie zoals gerapporteerd door de ouders. Hoeveel uren hebben hun kinderen daadwerkelijk gebruik gemaakt voorschoolse educatie? Is het gebruik veranderd in de afgelopen jaren? Welke achtergrondkenmerken zijn gerelateerd aan het urengebruik? Wat zijn de redenen voor ouders om gebruik te maken van het aanbod? Het hoofdstuk sluit af met analyses over de relatie tussen het aanbod (gemeentelijk beleid) en het werkelijk gebruik (gerapporteerd door ouders).

Hoofdstuk 5 volgt een vergelijkbare opzet als hoofdstuk 4, maar richt zich op de *startleeftijd* van VE in plaats van het aantal uren. We geven een overzicht van het beleid rondom startleeftijd op basis van de gemeente vragenlijsten en op basis van de vragenlijsten ingevuld door de aanbieders. Ook rapporteren we over de werkelijke startleeftijd zoals gerapporteerd door de pedagogische medewerkers en ouders en beschrijven we hoe pedagogische medewerkers en leidinggevenden hier tegenaan kijken.

In Hoofdstuk 6 bespreken we de ontwikkelingen wat betreft *de pedagogisch beleidsmedewerker*. We beschrijven de gerapporteerde inzet van pedagogisch beleidsmedewerkers, hun achtergrondkenmerken en de vormgeving van hun takenpakket. Vervolgens beschrijven we de verschillen tussen gemeenten in de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerkers en de verschillen tussen aanbieders in de manier waarop de inzet wordt vorm gegeven. Ten slotte presenteren we resultaten over de effecten van de inzet van pedagogische beleidsmedewerkers op de proceskwaliteit.

In Hoofdstuk 7 gaan we kort in op *de ervaren werkdruk en knelpunten* zoals gerapporteerd door pedagogisch medewerkers en de leidinggevenden van de locaties. We vergelijken de ervaringen met de werkdruk en de werktevredenheid van de pedagogisch medewerkers over de jaren heen, en staan stil bij de knelpunten die leidinggevenden benoemden om de kwaliteit te behouden of te verbeteren.

Ten slotte eindigen we het rapport met een algemene *conclusie*, waarin de belangrijkste punten uit de voorgaande hoofdstukken worden samengevat.

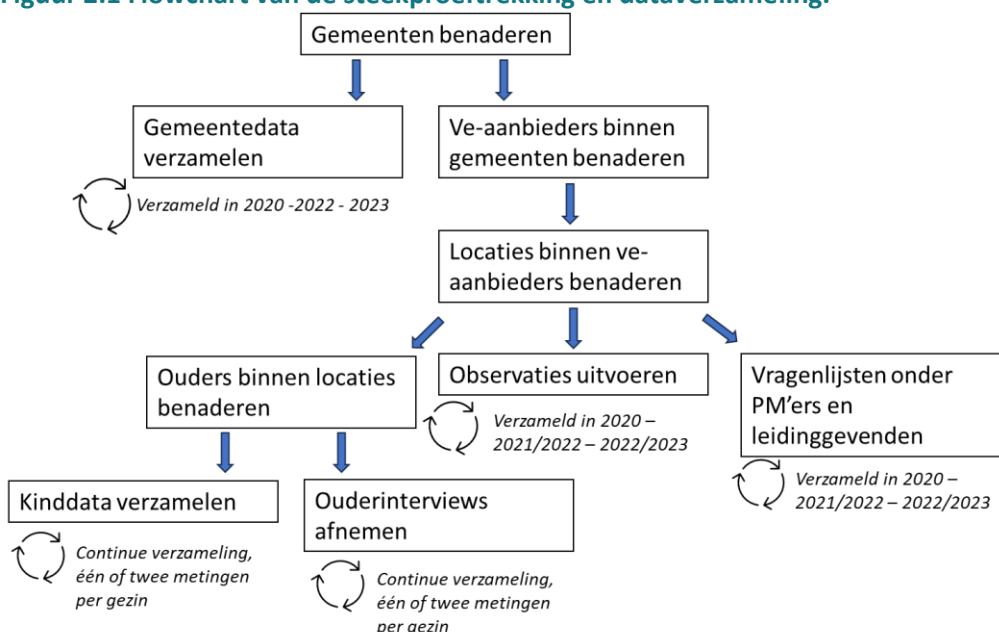
2. Onderzoeksopzet

2.1 Steekproef EVENING-onderzoek

2.1.1 Procedure en response

De steekproeftrekking voor EVENING bestaat uit verschillende stappen. Eerst is een steekproef van gemeenten getrokken. Vervolgens zijn, na overleg met de organisaties die VE aanbieden in de getrokken gemeenten, VE-locaties binnen de gemeente benaderd voor deelname. Via de deelnemende kindcentra zijn als volgende stap ouders en hun kinderen geworven. Figuur 2.1 geeft een overzicht van de verschillende stappen binnen de steekproeftrekking en dataverzameling. Tabel 2.1 geeft een overzicht van de verschillende typen deelnemers. In de Appendix A wordt een overzicht gegeven van de domeinen die worden uitgevraagd of getest. In totaal bestaat de steekproef uit 156 kindercentra met minimaal één kwaliteitsmeting en 313 kinderen en ouders die tot eind augustus 2023 aan het onderzoek hebben deelgenomen.

Figuur 2.1 Flowchart van de steekproeftrekking en dataverzameling.

Tabel 2.2 geeft de respons van de VE-groepen en de redenen van non-respons weer. In de eerste meetronde waren er 200 deelnemende groepen. Het aantal groepen waar geobserveerd kon worden, was vanwege de lockdowns echter laag (68 groepen), maar een hoog percentage (82%) van vragenlijsten was wel ingevuld. In 2021-2022 en 2022-2023 zijn alle groepen waar we een positieve respons kregen geobserveerd en is een hoog percentage vragenlijsten door zowel de leidinggevenden als pedagogisch medewerkers ingevuld. In de eerste meetronde waren corona-gerelateerde problemen de meestvoorkomende reden om niet actief deel te nemen. Bij de latere meetronden had de non-respons vaker te maken met redenen op organisatie- en beleidsniveau (zoals fusies) of werd een te hoge werkdruk als reden genoemd. In de Appendix B worden de verschillende inhoudelijke redenen toegelicht.

Tabel 2.1 Overzicht van de deelnemers tijdens dataverzamelingen in de drie meetronden.

	N (2020-2021)	N (2021-2022)	N (2022-2023)	Opmerking
Gemeenten	21	25	25	Sinds de start van het onderzoek zijn 30 gemeenten benaderd. De aangegeven cijfers betreffen het aantal gemeenten waar observaties en/of huisbezoeken zijn uitgevoerd, naast het verzamelen van gemeentedata.
Deelnemende groepen	200	176	184	Aantal deelnemende groepen, locaties en aanbieders per meetronde.
Locaties	135	125	126	
Aanbieders	39	42	40	
Uitgevoerde observaties	68	176	184	Aantal uitgevoerde observaties op de deelnemende groepen.
Vragenlijst – leidinggevend	110	100	83	Aantal ingevulde vragenlijsten door leidinggevend, volledig of minimaal 30% ingevuld. Deze vragenlijsten worden per deelnemende locatie ingevuld. Sommige leidinggevend coördineren meer dan één locatie en vullen daarom meerdere vragenlijsten in.
Volledig	97	89	74	
Gedeeltelijk	13	11	9	
Vragenlijst - pedagogisch medewerkers	127	139	136	Aantal ingevulde vragenlijsten door pedagogisch medewerkers, volledig of minimaal 30% ingevuld. Deze vragenlijsten worden per deelnemende groep ingevuld.
Volledig	122	135	127	
Gedeeltelijk	5	4	9	
Gezinnen en kinderen (aantal eerste afspraken)	113	171	29	In totaal hebben tot en met augustus 2023 313 gezinnen meegedaan. Bij 93 kinderen/gezinnen hebben we inmiddels al twee huisbezoeken gedaan.
Aantal tweede afspraken		33	60	

Tabel 2.2 Respons en non-respons van VE groepen (2020-2023).

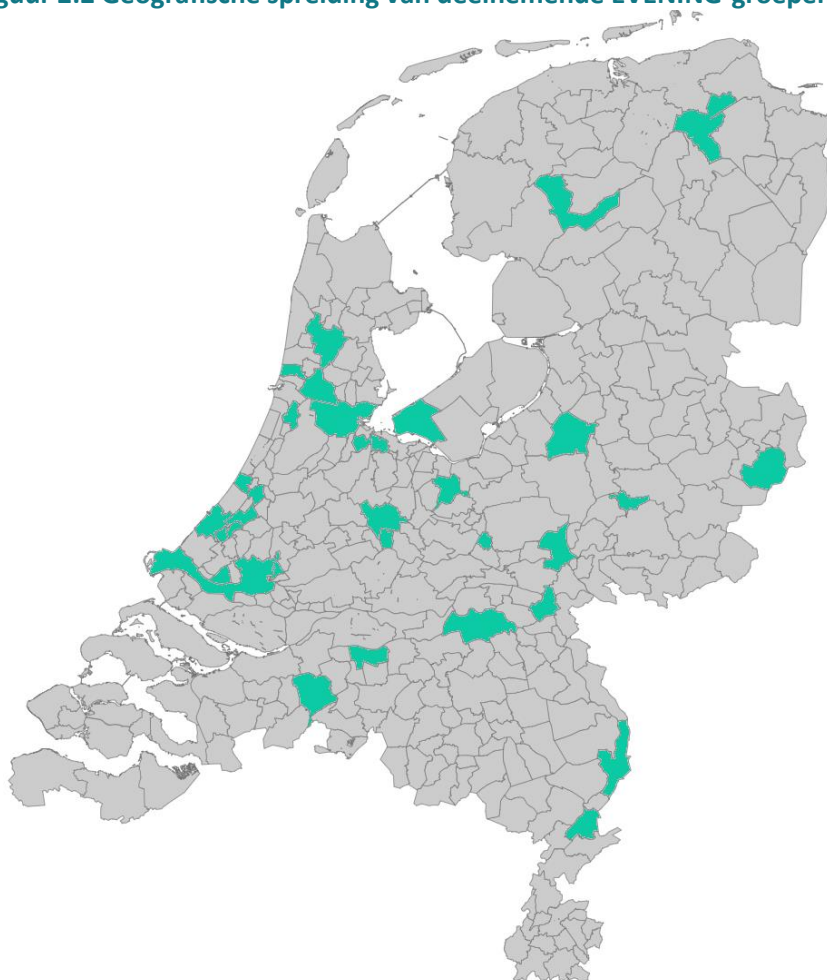
VE groepen	2020-2021	2021-2022	2022-2023
Totaal benaderd	325 (100%)	308 (100%)	227 (100%)
Respons	200 (61.5%)	176 (57.1%)	184 (81.1%)
Geobserveerde groepen	68 (34%)	176 (100%)	184 (100%)
Ingevulde vragenlijsten – leidinggevendenden (N = groepen)	164 (82%)	146 (83%)	123 (66.9%)
Ingevulde vragenlijsten – pedagogisch medewerkers (N = groepen)	127 (63.5%)	139 (79 %)	136 (73.9%)
Inhoudelijke redenen non-respons			
Onderzoek	0 (0%)	2 (1.6%)	6 (15.8%)
Opvanglocatie	1 (0.8%)	28 (22.2 %)	9 (23.7%)
Beroepskrachten	0 (0%)	0 (0%)	1 (2.6%)
Organisatie en beleid	2 (1.6%)	6 (4.8%)	9 (23.7%)
Corona-maatregelen	120 (96%)	13 (10.3%)	0 (0%)
Ouders	1 (0.8%)	6 (4.8%)	0 (0%)
Kinderen	1 (0.8%)	0 (0%)	3 (7.9%)
Overig	0 (0%)	71 (56.4%)	10 (26.3%)

2.1.2 Gemeenten

Bij het trekken van de steekproef van gemeenten is een aantal criteria toegepast. Om redenen van efficiëntie zijn gemeenten met minder dan 20.000 inwoners en/of minder dan 50 doelgroepkinderen volgens het CBS-dashboard niet meegenomen. De kleinste Nederlandse gemeenten (minder dan 20.000 inwoners) en gemeenten met een zeer klein aantal doelgroepkinderen (minder dan 50 volgens de 2019 CBS-schatting) zijn daarom niet vertegenwoordigd. Voor het onderzoek is het ook van belang dat er gedurende de relevante onderzoeksperiode al een redelijke VE-infrastructuur (d.w.z. voldoende VE-groepen) bestaat in de gemeente. Om dat te garanderen hebben we alleen gemeenten meegenomen in de trekking met een voldoende hoog niveau van GOAB-middelen (minimaal €250.000 in 2018 en minimaal €400.000 in 2020). Ook hebben we gemeenten die ontstaan zijn door fusies per 1 januari 2019 niet meegenomen, aangezien in deze gemeenten de vergelijking met voorgaand beleid moeilijk of niet mogelijk is.

Binnen de overgebleven groep gemeenten hebben we gemeenten aselekt getrokken, gestratificeerd naar urbanisatiegraad en regio in het land. Hierbij hebben we de verhouding van aantal doelgroepkinderen in de verschillende type gemeenten en regio's meegewogen. Meer dan de helft van alle doelgroepkinderen woont bijvoorbeeld in één van de 37 grootste gemeenten. Daarom is ook een relatief groot aandeel van de G37 gemeenten getrokken. Wanneer gemeenten besloten niet deel te nemen aan het onderzoek zijn er uit dezelfde cel van het steekproefontwerp (gedefinieerd door urbanisatiegraad en regio) aselekt alternatieve gemeenten getrokken.

Figuur 2.2 Geografische spreiding van deelnemende EVENING-groepen in 2020-2023

Toelichting: De blauwgroene gemeenten hebben deelgenomen aan het EVENING project

In totaal hebben we data uit 30 gemeenten. In 2020 kon het onderzoek vanwege de lockdowns slechts in beperkte mate in 21 gemeenten worden uitgevoerd. In de tweede en derde meetronde beschikken we over data van 25 gemeenten. Het onderzoeksteam heeft kwantitatief en kwalitatief onderzoek uitgevoerd in de gemeenten naar het gemeentelijk VE-beleid. In dit onderzoek zijn de nieuwe maatregelen in kaart gebracht door relevante beleidsdocumenten te bestuderen en verantwoordelijke beleidsmedewerkers te interviewen. Als aanvulling op de vragenlijsten die sinds 2019 zijn uitgezet onder alle gemeenten in het kader van de Monitor Implementatie en Besteding van het GOAB (2019-2021), heeft het consortium in juli 2020, april 2022 en juli 2023 een aanvullende vragenlijst uitgezet onder de deelnemende gemeenten waarin gevraagd wordt naar het beleid ten aanzien van voorschoolse educatie. Deze vragenlijst richt zich vooral op het aanbod van voorschoolse educatie, de inzet van pedagogisch beleidsmedewerkers en de gehanteerde doelgroepdefinitie. In 2020 hadden we complete vragenlijsten voor 25 gemeenten, 18 in 2022 en 22 in 2023. In de laatste vragenlijsten worden ook recente beleidsveranderingen uitgevraagd, zodat in kaart gebracht kan worden hoe het beleid zich in de afgelopen periode heeft ontwikkeld. Figuur 2.2 geeft aan welke gemeenten (op enig moment) deelnamen in 2020-2023.

2.1.3 Aanbieders

Binnen gemeenten zijn aanbieders van voorschoolse educatie geworven voor deelname aan het onderzoek. Hierbij is rekening gehouden met evenwichtige verdeling naar type aanbieders (o.a. kinderopvang en peuteropvang; lokaal, regionaal, nationaal). In totaal namen 49 verschillende

aanbieders actief deel met verschillende locaties en groepen, en zijn er 429 observaties uitgevoerd op 264 groepen (Zie Tabel 2.1).

Binnen de ve-locaties is gedurende de onderzoeksperiode een aantal keer een dagdeel geobserveerd op de groepen om de educatieve en emotionele proceskwaliteit te meten. In het volgende hoofdstuk geven we meer achtergrondinformatie en beschrijvende resultaten van de observaties uitgevoerd middels de CLASS Toddler, het gebruikte observatie-instrument om de proceskwaliteit van voorschoolse voorzieningen te meten.

Bij de evaluatie van de maatregelen wordt er gekeken naar de manier waarop het VE-urenaanbod wordt vormgegeven en hoe de pedagogisch beleidsmedewerker wordt ingezet. Hiervoor zijn tijdens iedere meetronde vragenlijsten uitgezet bij locatiemanagers en pedagogisch medewerkers over het beleid en de praktijk op de groepen en locaties. In de Appendix A staat een overzicht van de kernconcepten uit alle vragenlijsten.

2.1.4 Kinderen en gezinnen

Bij de kinderen meten we met speelse taakjes het ontwikkelingsniveau aan het begin en aan het eind van hun voorschoolse periode. We richten ons op de brede ontwikkeling van het kind op het gebied van Nederlandse taalvaardigheid, de executieve functies aandacht, geheugen en zelfcontrole, gedrag, sociale competentie en motoriek (zie de Appendix A voor een kort overzicht per domein). Daarnaast wordt tijdens het huisbezoek een gestructureerd persoonlijk interview afgenomen met de ouders waarin we hen onder andere vragen stellen over hun bezoek aan de voorschool, het gebruik van de aangeboden (extra) uren VE, activiteiten die plaatsvinden in de thuissituatie, en een aantal achtergrondgegevens van de gezinnen. Om kindcentra zoveel mogelijk te ontlasten, is het onderzoek in de meeste gevallen bij kinderen en ouders thuis uitgevoerd.

2.2 Kenmerken van locaties, medewerkers en leidinggevenden

In verband met de coronacrisis is in 2020 de beslissing genomen om de persoonlijke interviews met de pedagogisch medewerkers en leidinggevenden om te zetten in online vragenlijsten. Gezien de positieve ervaringen in het veld met de online versie en het belang van continuïteit van de dataverzamelingsprocedure is voor de vervolgmetingen eveneens gebruik gemaakt van online vragenlijsten.

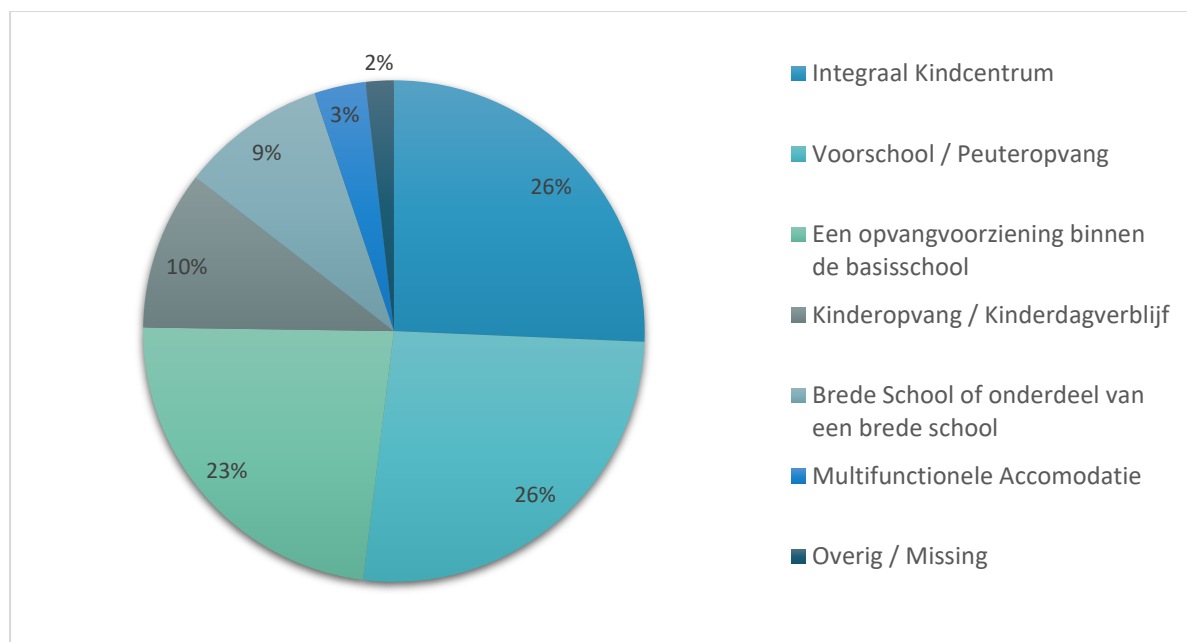
In 2020 hebben we vanwege de coronacrisis niet alle deelnemende groepen kunnen observeren. Om deze reden hebben we besloten om de vragenlijst voor de pedagogisch medewerkers en de leidinggevenden naar alle deelnemende groepen te sturen, ongeacht of we een observatie konden plannen of niet. Deze vragenlijsten zijn uitgezet van april tot oktober 2020. In totaal zijn pedagogisch medewerkers van 184 groepen benaderd voor het invullen. Alleen de gegevens van de pedagogisch medewerkers die de vragenlijst volledig of minimaal 30% hebben ingevuld zijn hier meegenomen ($n = 127$; 69.0%). Verder hebben 152 verschillende locaties vragenlijsten voor de leidinggevenden gekregen en zijn de gegevens van de leidinggevenden van 110 locaties (72.4%), met vaak meerdere EVENING-groepen, meegenomen in deze rapportage.

De vragenlijsten voor meetmoment 2 en 3 zijn respectievelijk van september 2021 tot en met juni 2022 en van oktober 2022 tot met augustus 2023 uitgezet; ze beslaan daarom schooljaren 2021/2022 en 2022/2023. De vragenlijst voor pedagogisch medewerkers is in 2021-2022 uitgezet bij 174 groepen en in 2022-2023 bij 187 groepen. In 2021-2022 vulden pedagogisch medewerkers van 139 groepen (79.9%) en in 2022-2023 van 136 groepen (72.7%) de vragenlijst in. De vragenlijst voor leidinggevenden in 2021-2022 is uitgezet naar 126 locaties en in 2022-2023 naar 129 locaties. In 2021-2022 vulden leidinggevenden van 100 locaties (79.4%) en in 2022-2023 van 83 locaties (64.3%) de

vragenlijst in. Leidinggevend en zijn vaak verantwoordelijk voor meerdere EVENING groepen per locatie. Dit rapport bevat resultaten van volledig en gedeeltelijk (minimaal 30%) ingevulde vragenlijsten.

Het merendeel van de deelnemende locaties was onderdeel van een integraal kindcentrum (26%), een aparte voorschool/peuteropvang locatie (26%) of een opvangvoorziening binnen een basisschool (23%), zie Figuur 2.3. Daarnaast werd op 22% van de kindcentra ook kinderdagopvang aangeboden, bij 14% was er ook een (kortdurende) reguliere peuteropvanggroep en op 24% van de locaties werd ook buitenschoolse opvang aangeboden.

Figuur 2.3 Verdeling naar type opvanglocatie (2020-2023).

Tabel 2.3 geeft een overzicht van de achtergrond van de pedagogisch medewerkers en leidinggevend en die een EVENING-vragenlijst hebben ingevuld. De gemiddelde leeftijd van de pedagogisch medewerkers is bijna 45 jaar en de werktijd per week is gemiddeld 24 uur. De grootste groep pedagogisch medewerkers in de steekproef heeft een MBO-3 of -4 opleiding afgerond. Maar ook een aanzienlijk deel (ruim 38%) van de pedagogisch medewerkers heeft een HBO-opleiding of hoger afgerond. Dat aandeel is hoger dan in de reguliere kinderopvang (zie bijvoorbeeld LKK) en dat kan verklaard worden door het feit dat HBO-geschoolde medewerkers vaker werkzaam zijn op VE-groepen (en mogelijk ook vaker de vragenlijst invullen). De gemiddelde werkervaring van de pedagogisch medewerkers in de steekproef is 18 jaar.

De gemiddelde leeftijd van de leidinggevend en is 49 jaar. Een meerderheid van de leidinggevend en (81%) heeft een HBO-opleiding of hoger heeft afgerond. De gemiddelde werkervaring in de kinderopvang is bijna 17 jaar. Bijna 81% van de leidinggevend en gaf aan dat zij locatiemanager waren van de desbetreffende locatie en bijna 9% van de leidinggevend en was een bestuurder vanuit de centrale organisatie of eigenaar. In sommige gevallen was de vragenlijst ingevuld door iemand in een andere leidinggevende/coördinerende functie, zoals de regiomanager of de VE-coördinator. Voor meer gedetailleerde informatie over de achtergrondgegevens van de deelnemende pedagogisch medewerkers en de leidinggevend en per meetronde en de achtergrondkenmerken verwijzen we naar Appendix C.

Tabel 2.3 Achtergrond van alle deelnemende pedagogisch medewerkers en leidinggevenden.

Achtergrond pedagogisch medewerker	N	%	Range	M	SD
Leeftijd	396		21-66	44.64	11.19
Werkdagen	402		1-5	3.71	0.93
Werktijd in uren	400		2-40	24.38	6.69
Opleidingsniveau(1-8)	283		5-8	5.80	1.00
MBO 3 of 4	170	60.1			
HBO of hoger	107	37.8			
Werkervaring in kinderopvang in jaren	267		0.5-43	17.99	9.50
<hr/>					
Achtergrond leidinggevenden	N		Range	M	SD
Leeftijd	170		26-65	48.50	9.77
Opleidingsniveau(1-8)	140		5-8	6.82	0.98
MBO 3 of 4	27	19.3			
HBO of hoger	113	80.7			
Werkervaring in kinderopvang in jaren	138		0-43	16.88	10.87

3. Proceskwaliteit in de voorschoolse educatie

3.1 Inleiding

Om de proceskwaliteit binnen de voorschoolse opvanglocaties te meten, is gebruik gemaakt van het instrument Classroom Assessment Scoring System (CLASS) Toddler (La Paro et al., 2014). Dit is van oorsprong een Amerikaans observatie-instrument dat ontwikkeld is om de interacties tussen pedagogisch medewerkers en kinderen binnen voorschoolse voorzieningen te beoordelen. De CLASS is gebaseerd op ontwikkelingstheorieën en onderzoeksbevindingen die ervanuit gaan dat interacties tussen jonge kinderen en volwassenen van primair belang zijn voor de ontwikkeling en het leren van kinderen (Hamre et al., 2007).

In de Verenigde Staten en Europa wordt dit instrument inmiddels veelvuldig gebruikt om de proceskwaliteit van kinderopvang en voor- en voerschoolse educatie te meten. In Nederland wordt de CLASS onder andere ingezet bij de Landelijke Kwaliteitsmonitor Kinderopvang (LKK; www.monitorlkk.nl). De CLASS werd ook gebruikt in het pre-COOL onderzoek. Recente analyses op basis van de pre-COOL data laten zien dat met name de educatieve proceskwaliteit zoals gemeten met de CLASS een positief effect heeft op de taalontwikkeling en op de ontwikkeling van de executieve functies (Leseman & van Huizen, 2022). Het instrument wordt vaak ingezet als basis voor verbeteringen in de interactievaardigheden van pedagogisch medewerkers en leerkrachten.

3.2 Observaties met de CLASS Toddler

Voor het EVENING-project hebben tussen 2020-2023 drie meetronden plaatsgevonden en zijn kwaliteitsmetingen gedaan bij 429 groepen in voorschoolse opvanglocaties. Op elke groep zijn drie cycli van observaties uitgevoerd, allemaal op één dagdeel: tijdens een *gerichte activiteit*, een (*vrij/begeleid*) *spelmoment* en een *eet- en drinkmoment*. Het CLASS Toddler observatie-instrument meet de kwaliteit van de interacties tussen pedagogisch medewerkers en kinderen aan de hand van twee overkoepelende domeinen: 1) *emotionele kwaliteit*, bestaande uit de dimensies positieve sfeer, negatieve sfeer (omgekeerd gescoord), sensitiviteit, respect voor het kindperspectief, en gedragsregulering; 2) *educatieve kwaliteit*, met de dimensies faciliteren van ontwikkeling, kwaliteit van feedback en taalstimulering. Elke dimensie krijgt een eigen score toegekend op een schaal van 1 tot 7, waarbij 7 de hoogst mogelijke score aangeeft. De score op emotionele en educatieve kwaliteit wordt berekend door het gemiddelde te nemen van de bijbehorende dimensies.

In Tabel 3.1 zijn de gemiddelde scores, de standaarddeviaties en de scorereange van de geobserveerde kwaliteit weergegeven op twee verschillende niveaus. De linkerkant geeft de gemiddelde kwaliteit van de verschillende ve-groepen weer. Aan de rechterkant wordt de gemiddelde kwaliteit van de observatiecycli binnen een groep weergegeven. Dit verwijst naar de drie verschillende activiteiten die binnen elke voorschool geobserveerd zijn. De gemiddelde scores zijn vergelijkbaar tussen en binnen de groepen, maar de spreiding binnen de groepen is veelal groter dan de spreiding tussen de groepen. De verklaring hiervoor is dat de kwaliteit binnen de groepen varieert met het type activiteiten dat aangeboden wordt.

Aan het CLASS instrument is sinds de tweede meting een extra dimensie toegevoegd, waarop gescoord wordt in welke mate de pedagogisch medewerker samenwerking tussen kinderen bij gezamenlijk spel en groepsactiviteiten bevordert, de dimensie groepsocialisatie. De schaal is ontwikkeld in het kader van het LKK onderzoek en gebaseerd op eerder werk (Van Schaik et al., 2018). In het volgende rapport zullen we dieper ingaan op deze extra dimensie.

De CLASS scores kunnen geclassificeerd worden als laag (onder de 3), midden-voldoende (tussen de 3 en 5) en hoog (boven de 5) (Slot et al., 2019). Uit Tabel 3.1 kan worden opgemaakt dat de emotionele kwaliteit zoals geobserveerd met de CLASS in de midden tot en met hoge range valt. Er is gemiddeld sprake van een hoge mate van positieve sfeer en een negatieve sfeer ontbreekt vrijwel in de meeste groepen. De pedagogische medewerkers laten een midden tot hoge mate van sensitiviteit zien en zijn in staat om het gedrag van de kinderen in de groep op een goede manier te begeleiden. De mate waarin de pedagogisch medewerkers uitgaan van de interesses, motivatie en perspectieven van kinderen in hun interacties, de dimensie respect voor het kindperspectief, scoort weliswaar iets lager, maar nog steeds in de middenrange. Op alle dimensies van de emotionele kwaliteit in groepsniveau zijn er hoge beoordelingen gegeven, het grootste deel scoort boven de 5, en op geen enkele dimensie is de laagste score van 1 toegekend.

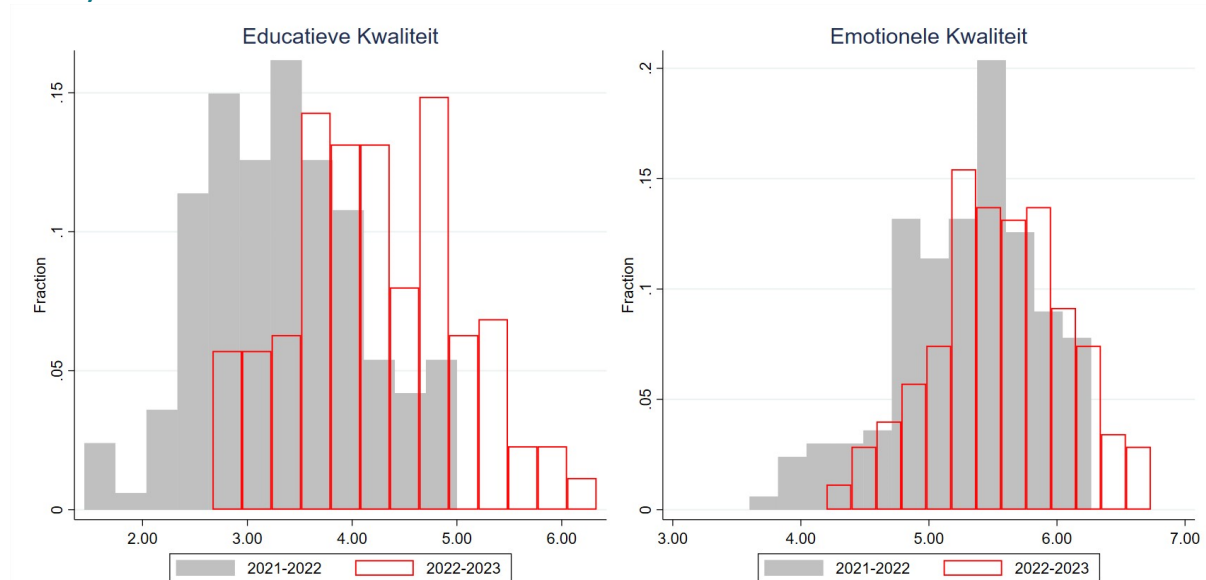
De educatieve kwaliteit scoort in de middenrange en deze score is over het algemeen lager dan de emotionele kwaliteit. Ook is de variatie in educatieve kwaliteit tussen de verschillende groepen groter. De score op de dimensie het stimuleren van taalontwikkeling tijdens interacties is vergelijkbaar met de score op de gemiddelde educatieve kwaliteit. De activiteiten die pedagogisch medewerkers aanbieden om het leren en de ontwikkeling te ondersteunen worden hoger gescoord. De kwaliteit van de feedback die zij kinderen geven scoort relatief lager vergeleken met die andere educatieve dimensies. Op de dimensies faciliteren van de begripsontwikkeling, stimuleren van taalontwikkeling en groepssocialisatie zijn ook hoge scores, boven de 5, toegekend aan groepen, terwijl op alle dimensies aan enkele groepen de laagste score van 1 zijn toegekend. Voor meer gedetailleerde informatie over de geobserveerde kwaliteit per meetronde verwijzen we naar Appendix C.

Tabel 3.1 Geobserveerde kwaliteit door alle meetronden. Eenheid: Groep (links) en observatiecyclus (rechts).

	Groepen (N=429)			Observatiecycli (N=1284)		
Structurele kenmerken tijdens de observatie	Range	M	SD	Range	M	SD
Aantal kinderen	3.67 – 16.00	9.58	2.68	1.00 – 16.00	9.58	3.19
Aantal volwassenen	1.00 – 4.00	1.97	0.48	1.00 – 4.00	1.97	0.61
Kind-staf ratio	2.00 – 12.00	5.05	1.56	1.00 – 15.00	5.12	1.88
CLASS emotioneel	Range	M	SD	Range	M	SD
Positieve sfeer	3.33 – 7.00	5.55	0.77	1.00 – 7.00	5.55	0.97
Negatieve sfeer (R)	5.33 – 7.00	6.84	0.30	3.00 – 7.00	6.84	0.41
Sensitiviteit	2.67 – 7.00	5.28	0.72	2.00 – 7.00	5.28	0.96
Kindperspectief	1.33 – 7.00	4.39	0.88	1.00 – 7.00	4.39	1.27
Gedragsregulering	2.67 – 6.67	5.00	0.83	2.00 – 7.00	5.00	1.04
Gemiddelde emotionele kwaliteit	3.60 – 6.73	5.41	0.56	2.80 – 7.00	5.41	0.67
CLASS educatief	Range	M	SD	Range	M	SD
Faciliteren ontwikkeling	1.67 – 6.67	4.24	0.93	1.00 – 7.00	4.24	1.23
Kwaliteit feedback	1.00 – 7.00	3.33	1.16	1.00 – 7.00	3.32	1.33
Taalstimulering	1.00 – 6.00	3.72	0.93	1.00 – 7.00	3.72	1.13
Groepssocialisatie	1.00 – 6.67	3.69	1.04	1.00 – 7.00	3.69	1.31
Gemiddelde educatieve kwaliteit	1.44 – 6.33	3.76	0.89	1.00 – 6.67	3.76	1.06

Figuur 3.1 geeft de verdeling van de scores voor emotionele en educatieve kwaliteit tijdens de tweede (2021-2022) en derde (2022-2023) meetronde. Volgens de standaard CLASS classificering scoren de VE-groepen in 2021-2022 wat betreft emotionele kwaliteit in de midden-hoog range. Bijna alle scores van emotionele kwaliteit zijn boven de 4 en de meeste scores (88.0%) boven de 5, waarvan 10.3% heeft een score van 6 of hoger. De scores voor educatieve kwaliteit zijn lager; in 34.1% van de groepen is er sprake van een lage educatieve kwaliteit en bij de meeste groepen (64.8%) ligt de score in de middenrange waarbij enkele groepen (1.1%) een score van 5 hebben. In 2022-2023 scoren de groepen wat betreft emotionele kwaliteit ook in de midden-hoog range, maar met een hoger percentage dat boven de 6 scoort. Alle scores van emotionele kwaliteit zijn boven de 4 en de meeste scores (85.2%) boven de 5, waarvan 23.2% een score van 6 of hoger heeft. De scores voor educatieve kwaliteit van de derde meetronde zijn significant hoger dan de scores van de tweede meetronde. In 5.4% van de groepen is er sprake van een lage educatieve kwaliteit, in de meeste groepen (75.3%) valt de score in de middenrange en 19.3% van de groepen heeft een score van 5 of hoger.

Figuur 3.1 Verdeling van de emotionele en educatieve kwaliteit in 2021-2022 en 2022-2023 (CLASS scores).

Omdat in nagenoeg alle nationale en internationale studies de scores van educatieve kwaliteit lager liggen dan de scores voor emotionele kwaliteit, is het de vraag of voor beide domeinen dezelfde benchmark gehanteerd zou moeten worden (Leseman & Slot, 2023). Een vergelijking met andere studies gebaseerd op CLASS Toddler is daarom zinvol. In Tabel 3.2 zijn resultaten van eerdere en recente grote landelijke onderzoeken opgenomen. Wanneer de CLASS scores van de EVENING groepen worden vergeleken met de CLASS scores uit de LKK metingen valt op dat de gemiddelde emotionele kwaliteit iets lager is in de steekproef uit 2021/2022 (ook de scores uit 2020 lagen wat lager). De gemiddelde educatieve kwaliteit is vergelijkbaar met de gemiddelde LKK scores, maar wat lager wanneer we het vergelijken met de LKK scores voor de peuteropvang.

Wanneer we de scores voor educatieve kwaliteit vergelijken met internationale studies is de score van de EVENING groepen relatief hoog. Vooral de scores van de meest recente meting voor educatieve kwaliteit liggen ruim boven die van andere metingen, zowel in Nederland als daarbuiten. In vergelijking met andere stelsels zijn de scores hoog; zo liggen de gemiddelde CLASS scores voor educatieve kwaliteit van Vlaamse en Deense voorschoolse voorzieningen onder de 3 (Hulpia et al., 2016; Bleses et al., 2019). Relatief hoge scores voor educatieve kwaliteit worden gerapporteerd voor het Amerikaanse Early Head Start: 3.45 (Bandel et al., 2014) en 3.96 (Castle et al., 2016); dit zijn de

hoogste scores van alle studies die zijn opgenomen in de LKK studie (Slot et al., 2019). De VE-groepen in de EVENING steekproef scoren echter nog hoger tijdens de meest recente meting. Deze scores voor educatieve kwaliteit zijn dus opvallend hoog.

Tabel 3.2 Overzicht van CLASS Toddler scores bij verschillende studies

Studie	Voorziening	Jaar	N	Emotionele kwaliteit		Educatieve kwaliteit	
				M	SD	M	SD
EVENING	Voorschoolse educatie	2020	68	5.36	0.51	3.62	0.81
	Voorschoolse educatie	2021-2022	177	5.28	0.54	3.32	0.76
	Voorschoolse educatie	2022-2023	184	5.55	0.55	4.24	0.80
LKK (Romijn et al., 2023)	Kinderdagopvang	2017-2019	67	5.73	0.50	3.14	0.67
	Peuteropvang	2017-2019	99	5.72	0.45	3.53	0.66
	KOV en POV	2017-2019	166	5.69	0.46	3.37	0.69
	Kinderdagopvang	2021-2022	33	5.85	0.48	3.51	0.92
	Peuteropvang	2021-2022	59	5.88	0.44	3.71	0.72
Pre-COOL (Leseman & Slot, 2013)	Kinderdagverblijven	2011	122	5.36	0.72	3.06	0.89
	Kinderdagverblijven	2012	97	4.97	0.95	2.63	1.01
	Peuterspeelzalen	2011	149	5.37	0.75	3.46	0.98
	Peuterspeelzalen	2012	121	5.08	0.86	3.09	0.98

3.3 Kwaliteit van type activiteiten

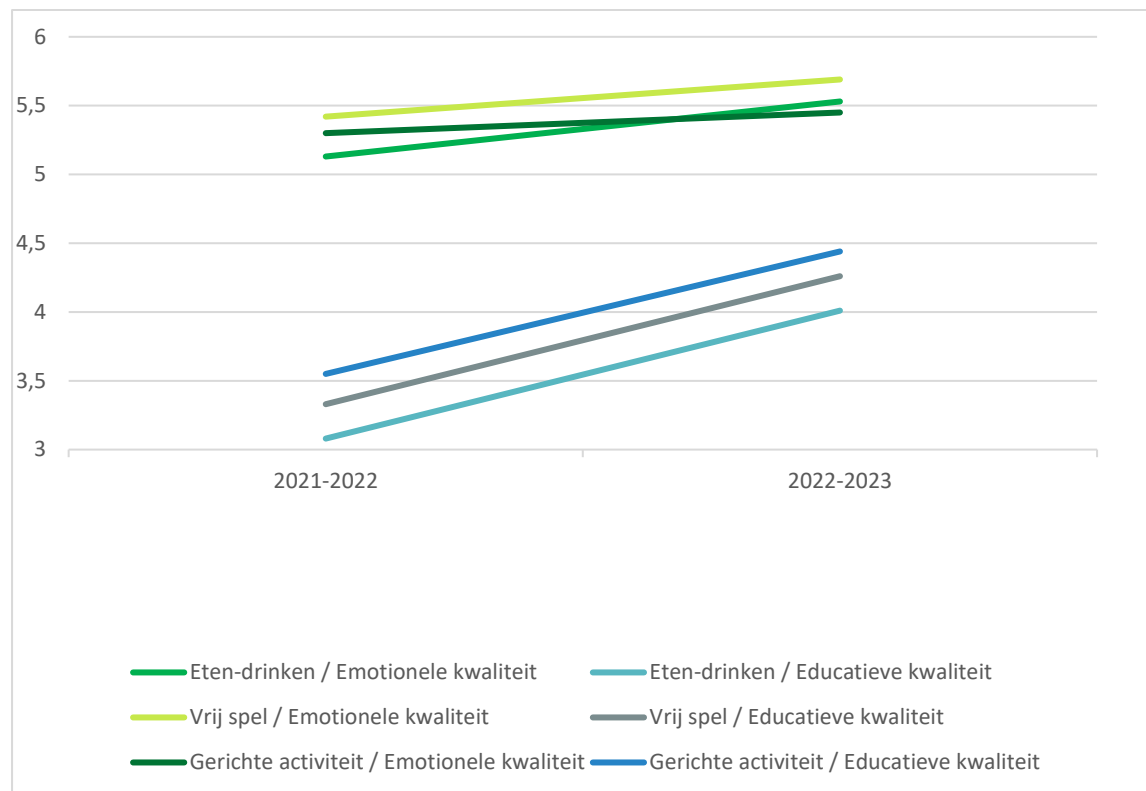
Er zijn drie verschillende typen activiteiten geobserveerd met de CLASS: het eet- en drinkmoment, vrij/begeleid spel en een gerichte activiteit, in een ongeveer gelijke verhouding (zie Figuur 3.2). De gerichte activiteit kan een educatieve activiteit (bijvoorbeeld een activiteit uit een VVE-methode, een kringgesprek of voorlezen) of een creatieve activiteit (bijvoorbeeld een knutselmoment) zijn. Verder laat de Figuur zien dat de emotionele kwaliteit het hoogst is tijdens spel, met name door een veel hogere score op de dimensie Kindperspectief. In 2020-2021 en 2021-2022 wordt dit gevolgd door de gerichte activiteit en als laatste het eet- en drinkmoment. In 2022-2023 scoort het eet- en drinkmoment iets hoger op de emotionele kwaliteit dan de gerichte activiteit. De educatieve kwaliteit is het hoogst bij de gerichte activiteit en wederom het laagst bij het eet- en drinkmoment. Deze bevindingen zijn vergelijkbaar met die van de Landelijke Kwaliteitsmonitor Kinderopvang (metingen van 2017-2019 en 2021-2022; Romijn et al., 2023). Voor een beschrijving van de geobserveerde emotionele en educatieve kwaliteit per type activiteit per meetronde verwijzen we naar Appendix C.

3.4 Kwaliteit over tijd – Longitudinale analyses

Bij een aantal van de deelnemende EVENING-locaties ($n = 41$) is er een meting geweest op alle drie meetmomenten, namelijk in 2020-2021, in 2021-2022 en in 2022-2023. Gemiddeld genomen is de emotionele kwaliteit op meetmoment 2 ($M = 5.33$, $SD = 0.53$) ongeveer even hoog als de emotionele kwaliteit op meetmoment 1 ($M = 5.34$, $SD = 0.50$). De emotionele kwaliteit op meetmoment 3 is gemiddeld hoger dan op meetmomenten 1 en 2 ($M = 5.48$, $SD = 0.52$). Door middel van variantieanalyse voor herhaalde metingen is nagegaan of de gemiddelde emotionele kwaliteit statistisch significant verschilt tussen de jaren. De resultaten laten zien dat er geen significante toename is over de tijd ($F(2,80) = .931$, $p = .398$).

Variantieanalyse laat zien dat er een statistisch significante toename is over de tijd van de educatieve kwaliteit ($F(2,80) = 22.68, p < .001$, partial $\eta^2 = .54$). De post-hoc paarsgewijze vergelijking met Bonferroni-correctie laat zien dat de stijging van de educatieve proceskwaliteit tussen het 1e en 2e meetmoment enerzijds en het 3e meetmoment anderzijds statistisch significant is ($M_1 = 3.6$ en $M_3 = 4.3, p < .001$; $M_2 = 3.4$ en $M_3 = 4.3, p < .001$). We kunnen daarom concluderen dat de resultaten van de variantieanalyse wijzen op een significante stijging van de educatieve kwaliteit in 2022-2023 vergeleken met de voorgaande meetmomenten (2020-2021 en 2021-2022).

Figuur 3.2 Geobserveerde emotionele en educatieve kwaliteit afhankelijk van type activiteit.

4. 960 uur voorschoolse educatie

4.1 Inleiding

Het EVENING onderzoek bestudeert de effecten van de uitbreiding van het aantal uren voorschoolse educatie op het voorschoolse aanbod (o.a. kwaliteit en activiteitsaanbod), het urengebruik van voorschoolse educatie en de ontwikkeling van doelgroepkinderen. In dit rapport wordt vooral ingegaan op de implementatie van de urenuitbreiding en de relatie tussen het gemeentelijk uren aanbod en het feitelijk urengebruik van voorschoolse educatie. Het is aannemelijk dat de effecten op de ontwikkeling van doelkinderen groter zijn wanneer er grotere positieve effecten op het aanbod en het gebruik zijn geweest. De analyses die in dit hoofdstuk gepresenteerd worden zijn daarom niet alleen informatief over de effecten van de maatregel op het aanbod, maar geven ook een indruk van het mogelijke effect op de ontwikkeling van doelgroepkinderen; wanneer het urengebruik niet of nauwelijks reageert op een ruimer uren aanbod, zijn er geen of nauwelijks effecten van de maatregel op kindontwikkeling te verwachten. In het vorige rapport hebben we analyses gepresenteerd over het effect van een ruimer uren aanbod op het activiteitsaanbod. Daarin was te zien dat het uitbreiden van uren heeft geleid tot het aanbieden van meer VE-activiteiten en tot een toename van het uitvoeren van VE-activiteiten in kleine groepen met vooral doelgroepkinderen. Ook was er een toename te zien in de frequentie van andere type activiteiten zoals motorisch-ruimtelijk fysiek spel en beeldende vorming. Dit effect was wel kleiner dan het effect op gerichte VE-activiteiten.

In dit hoofdstuk richten we ons op de volgende vragen:

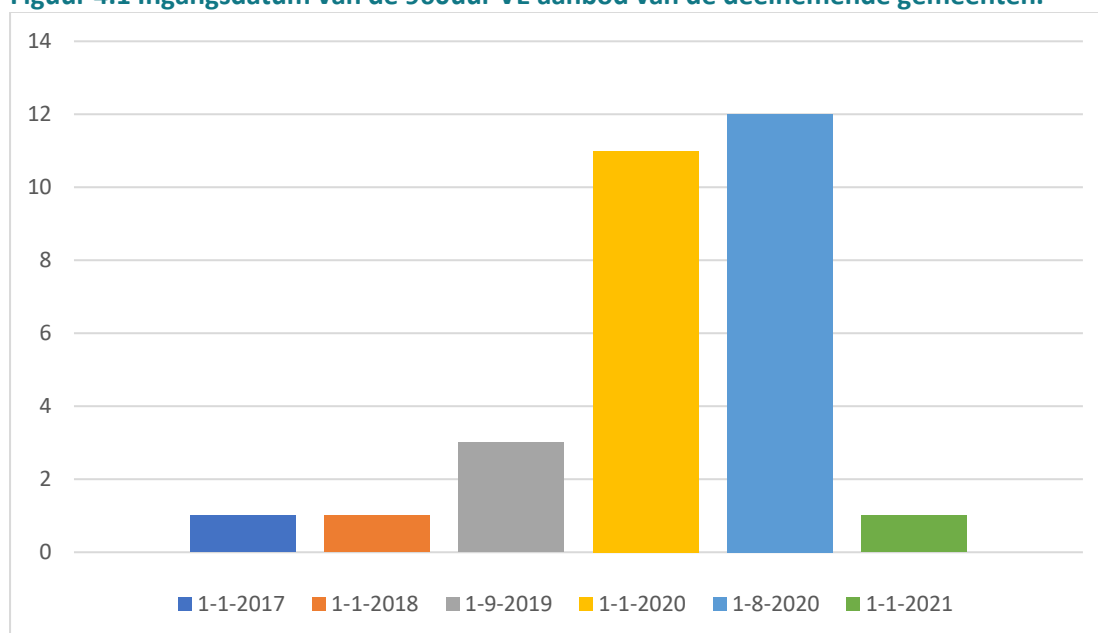
- 1) Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen gemeenten in het moment van invoer van de 16 uur norm, het huidige uren aanbod en de aangeboden modellen voor de spreiding van de VE uren over de week? Hier beschrijven we de data gebaseerd op vragenlijsten ingevuld door de gemeenten waarmee we antwoord krijgen op deze vragen (sectie 4.2.1).
- 2) Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen aanbieders in het huidige uren aanbod en de aangeboden modellen voor verspreiden van de VE uren over de week? Welke gevolgen ervaren de leidinggevenden van de invoering van 960 uur VE? We presenteren data op het niveau van de aanbieder. Hier maken we gebruik van rapportages van leidinggevende en vergelijken we de uitkomsten met rapportages van de gemeenten (sectie 4.2.2).
- 3) Wat is de ontwikkeling in urengebruik gerapporteerd door ouders? Welke achtergrondkenmerken hangen samen met het aantal VE uren waar ouders gebruik van maken? Wat zijn eventuele redenen die ouders geven voor een lager gebruik van VE uren? Hoewel de dataverzameling bij kinderen nog loopt, kunnen we op basis van de data die al verzameld is een voorlopig beeld schetsen (sectie 4.2.3).
- 4) Wat is de relatie tussen het uren aanbod en het urengebruik gerapporteerd door ouders? Omdat de dataverzameling bij de gezinnen nog niet compleet is, kijken we hier naar urengebruik op het moment dat van het huisbezoek en nog niet naar het cumulatief urengebruik. In het volgende rapport gaan we effecten op het cumulatieve urengebruik analyseren (sectie 4.3).

4.2 Implementatie van 960 uur VE: gemeenten, aanbieders en ouders

4.2.1 Implementatie van 960 uur VE in verschillende gemeenten

Sinds augustus 2020 hebben Nederlandse gemeenten de taak om 960 uur (16 uur per week) voorschoolse educatie aan te bieden aan doelgroeppeuters tussen de leeftijd van 2,5 en 4 jaar. Binnen de deelnemende gemeenten zien we duidelijke verschillen in de invoeringsdatum. Met behulp van de gemeentelijke vragenlijst hebben we gemeenten gevraagd sinds wanneer zij een 16-uursaanbod hebben en wat de voorheen aangeboden uren waren (Figuur 4.1). Van de 29 gemeenten die de bovengenoemde vragen hebben beantwoord, zijn sinds 1-8-2020 (de wettelijke invoering) 12 gemeenten gestart met een 16-uursaanbod, 11 gemeenten sinds 1-1-2020 en 3 gemeenten al sinds 1-9-2019. Ook zijn er twee gemeenten die al veel eerder (2017-2018) locaties hadden met een 16-uursaanbod. Er is echter ook een gemeente die de 16 uur later dan de normdatum is gaan aanbieden (1-1-2021). Ook is er een grote variatie in het urenaanbod vóór aanvang van het 16-uursaanbod. Het merendeel van onze deelnemende gemeenten bood 10-12 VE uren per week aan. Er zijn echter enkele gemeenten die voorheen al een groter aanbod hadden voor sommige aanbieders, zoals 10,5 tot 14 uur per week, 10 tot 16 uur per week of 15 uur per week (zie Figuur 4.2).

Figuur 4.1 Ingangsdatum van de 960uur VE aanbod van de deelnemende gemeenten.

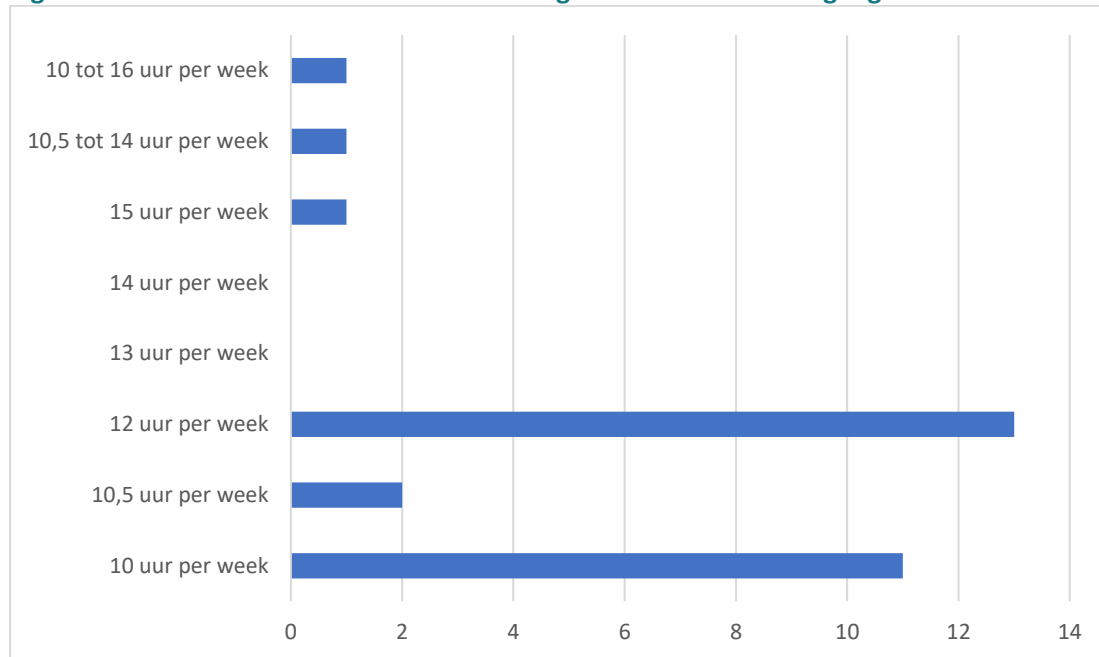
In de gemeentelijke vragenlijst is ook gevraagd naar de aangeboden VE-uren voor doelgroeppeuters in 2022 en 2023. Figuur 4.3 en Figuur 4.4 tonen respectievelijk de aangeboden VE-uren en de meest voorkomende variant per gemeente per jaar. De gemeentemedewerkers die de vragenlijsten invulden konden kiezen uit de volgende mogelijkheden:

1. 16 uur per week: 4 x 4uur per week gedurende 40 weken per jaar
2. 16 uur per week: 3 x 5uur en 20 min per week gedurende 40 weken per jaar
3. 16 uur per week: 3 x 5uur en 30 min per week gedurende 40 weken per jaar
4. Anders

De gemeentemedewerkers konden ook voor de optie 'Anders' kiezen en daarmee een bijzondere variatie binnen hun gemeente beschrijven. Sommige gemeenten verdelen het urenaanbod bijvoorbeeld anders, 3 x 4.25 uur + 1x 3.25 uur per week, of bieden meer weken per jaar aan. Er zijn

veel gemeenten die meerdere opties mogelijk maken en waar de aanbieders zelf kunnen beslissen hoe zij de uren spreiden. Dat betekent dat in Figuur 4.3 meerdere opties zijn geselecteerd. Om specifieker te zijn, in 2022 zijn er 8 gemeenten die alleen de eerste optie hadden, 4 gemeenten die de eerste twee opties hadden, 3 gemeenten die alle drie de opties hadden, 3 gemeenten die de eerste optie en 'Anders' hadden en één gemeente die alleen de optie 'Anders' had. In 2023 zijn er 8 gemeenten die alleen de eerste optie hadden, 5 gemeenten die de eerste twee opties hadden, 2 gemeenten die de eerste en derde optie hadden, 2 gemeenten die alle drie de opties hadden, 2 gemeenten die de eerste optie en 'Anders' hadden en één gemeente die alleen de optie 'Anders' had. Verder zien we in Figuur 4.4 dat binnen onze deelnemende gemeenten de meest voorkomende variant '16 uur per week: 4 x 4uur per week gedurende 40 weken per jaar' is.

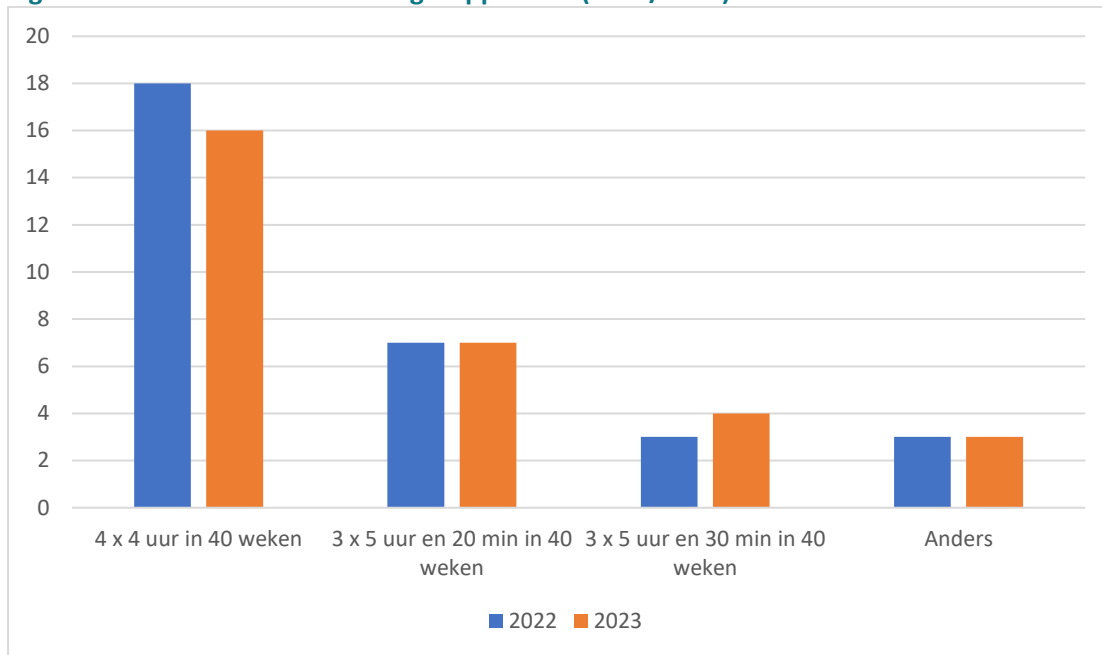
Figuur 4.2 Urenaanbod van de deelnemende gemeenten vóór de ingang van het 960 uur VE aanbod

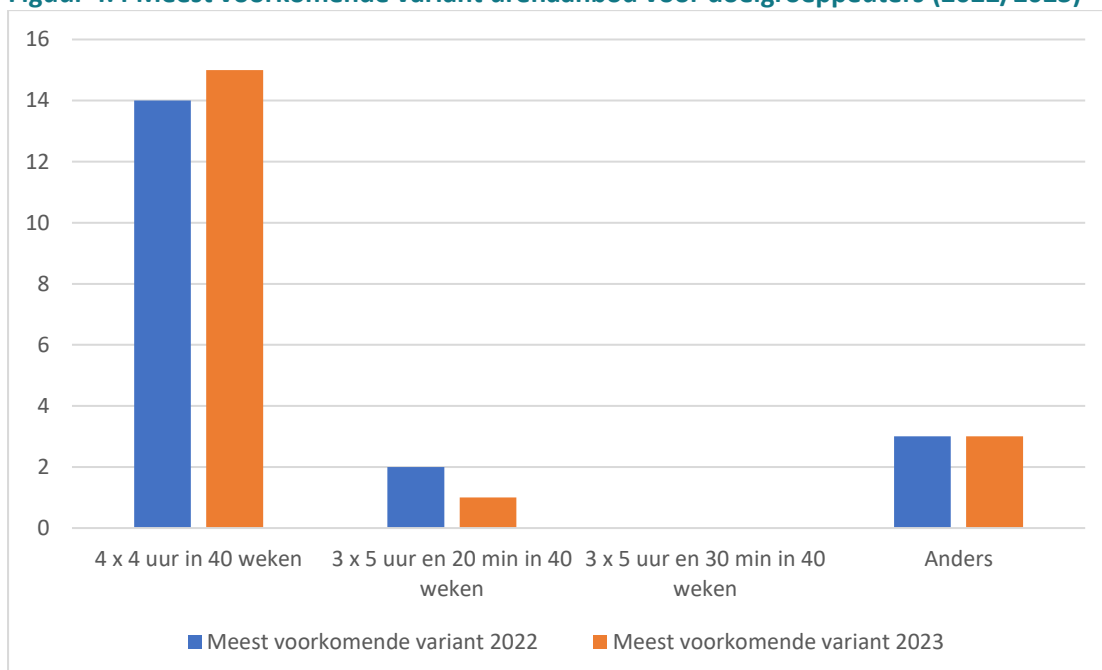
Verder is in de gemeentelijke vragenlijst ook gevraagd naar de aangeboden ve-uren voor reguliere peuters tussen 2020 en 2023 (Figuur 4.5). In het merendeel van onze deelnemende gemeenten kunnen reguliere peuters gebruik maken van de helft van de VE-uren die beschikbaar zijn voor doelgroeppeuters, dus maximaal 8 uur per week. Daarnaast zijn er een aantal gemeenten die dezelfde VE-uren aanbieden voor doelgroeppeuters en reguliere peuters (16 uur per week). Er zijn echter ook enkele gemeenten die in 2023 hun VE-urenaanbod voor reguliere peuters hebben vergroot. Eén gemeente had een aanbod van 5 uur per week en dit werd verhoogd naar 8 uur per week en twee gemeenten die een aanbod hadden van 8 uur per week waren verhoogd naar 16 uur per week.

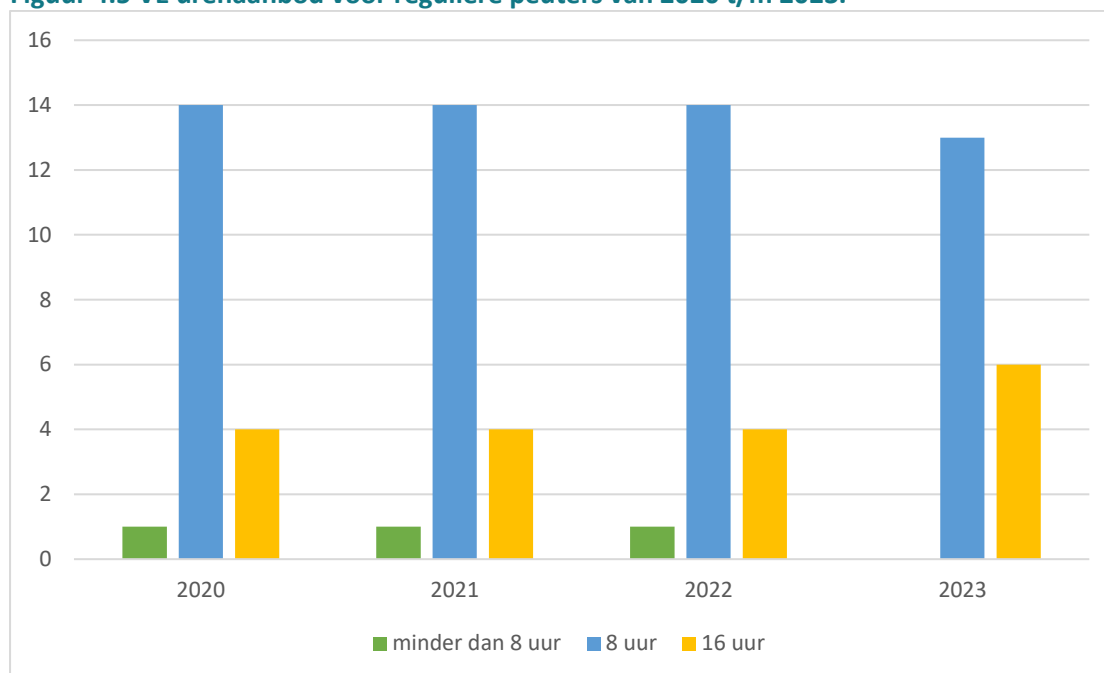
Figuur 4.3 Urenaanbod voor doelgroeppeuters (2022/2023).

Figuur 4.4 Meest voorkomende variant urenaanbod voor doelgroeppeuters (2022/2023)

Figuur 4.5 VE uren aanbod voor reguliere peuters van 2020 t/m 2023.

4.2.2 Implementatie van 960 uur VE door verschillende aanbieders

Uit de vragenlijsten ingevuld door leidinggevendenden van 116 groepen komt naar voren dat vrijwel alle instellingen de wettelijke norm van 16 uur per week aanbieden aan doelgroepkinderen. Echter, er is wat variatie in hoe de uren verdeeld worden over de week en over het jaar. In Tabel 4.1 is te zien hoe de uren worden verdeeld in de deelnemende groepen. De meest voorkomende verdeling, te zien bij ca. 55% van de groepen, is het bieden van 4 uur per dag voor 4 dagdelen per week. Dit wordt aangeboden meestal tijdens schoolweken (40-41 weken per jaar), maar enkele groepen bieden iets meer weken per jaar aan. De tweede meest voorkomende variant is het bieden van 5 dagdelen van 3 uur en 15 minuten. Ook hier is het aanbod meestal voor ca. 40 weken per jaar. Bij een kleinere groep zien we een aanbod van 3 dagdelen voor 5 uur en 20-30 minuten per dag gedurende 40 weken per jaar of 3 dagdelen van 5 uur voor meestal 43 of 52 weken per jaar. Bij een aantal groepen worden variërende aantal uren per dag aangeboden en bij de kinderopvang groepen worden wel 16 uur VE aangeboden, maar het aantal uren per dag varieert en hangt wellicht af van het aantal dagdelen dat een kind naar de voorschool gaat.

Een vergelijking van de verdeling van de uren tussen gemeenten laat zien dat de meeste variatie is te vinden in de vier grote steden, waar we ook de meeste deelnemende groepen hebben. In de G37 (exclusief de G4) vinden we vooral de varianten van 4 dagdelen van 4 uur of 5 dagdelen van 3 uur en 10-15 minuten, naast de KDV variant. Bij de kleinere gemeenten vinden we alleen de variant van 4 dagdelen van 4 uur en de KDV variant. Tabel 4.2 geeft de verdeling naar grootte van de gemeente weer. Bij ongeveer 80% van de groepen zijn de tijden inclusief breng- en haaltijd. Breng- en haaltijden bedragen bij de helft van de groepen 15 minuten. Slechts bij ca. 4% zijn de tijden langer dan 15 minuten. Er valt wel op dat de groepen die een arrangement bieden van 5 dagen per week en 3 uur tot 3 uur en 15 minuten per dag, in vergelijking met andere groepen, vaker aangeven dat de tijden exclusief breng- en haaltijden zijn. Deze dagdelen zijn relatief kort, maar er lekt dus ook minder tijd weg. Bij dit arrangement geeft ca. 50% aan dat de tijden inclusief breng- en haaltijden zijn, in vergelijking met ruim 80% bij de andere groepen.

Tabel 4.1 Overzicht van de urenverdeling over de deelnemende groepen (N=116)

Arrangement	Aantal groepen (percentage)	Aantal weken per jaar
4 dagdelen x 4 uur	64(55%)	56 groepen 40 weken, 6 groepen 41 weken, 1 groep 44 weken, 1 groep 46 weken
5 dagdelen x 3 uur en 0-15 minuten	19(16%)	1 groep 38 weken, 14 groepen 40 weken, 4 groepen 41 weken, 2 groepen 43 weken
3 dagdelen x 5 uur	7 (6%)	1 groep 40 weken, 3 groepen 43 weken, 3 groepen 52 weken
3 dagdelen x 5 uur en 20-30 minuten	3(3%)	40 weken
3 dagdelen x 6 uur	2(2%)	1 groep 40 weken, 1 groep 52 weken
4 dagdelen x 3,75 uur	5(4%)	43 weken
2 dagdelen x 3 uur + 2 dagdelen 4 uur + om de week dagdeel van 4 uur	1(1%)	41 weken
4 dagdelen x 3 uur en 12 minuten + 1 dagdeel 3 uur en 30 minuten	1(1%)	40 weken
4 dagdelen x 3 uur en 15 minuten + 1 dagdeel x 3 uur	1(1%)	40 weken
4 dagdelen x 3 uur + 1 dagdeel x 4 uur	2(2%)	40 weken
Kinderdagverblijf zonder indicatie van uren per dagdeel	11(9%)	7 groepen 52 weken, 4 groepen 40 weken

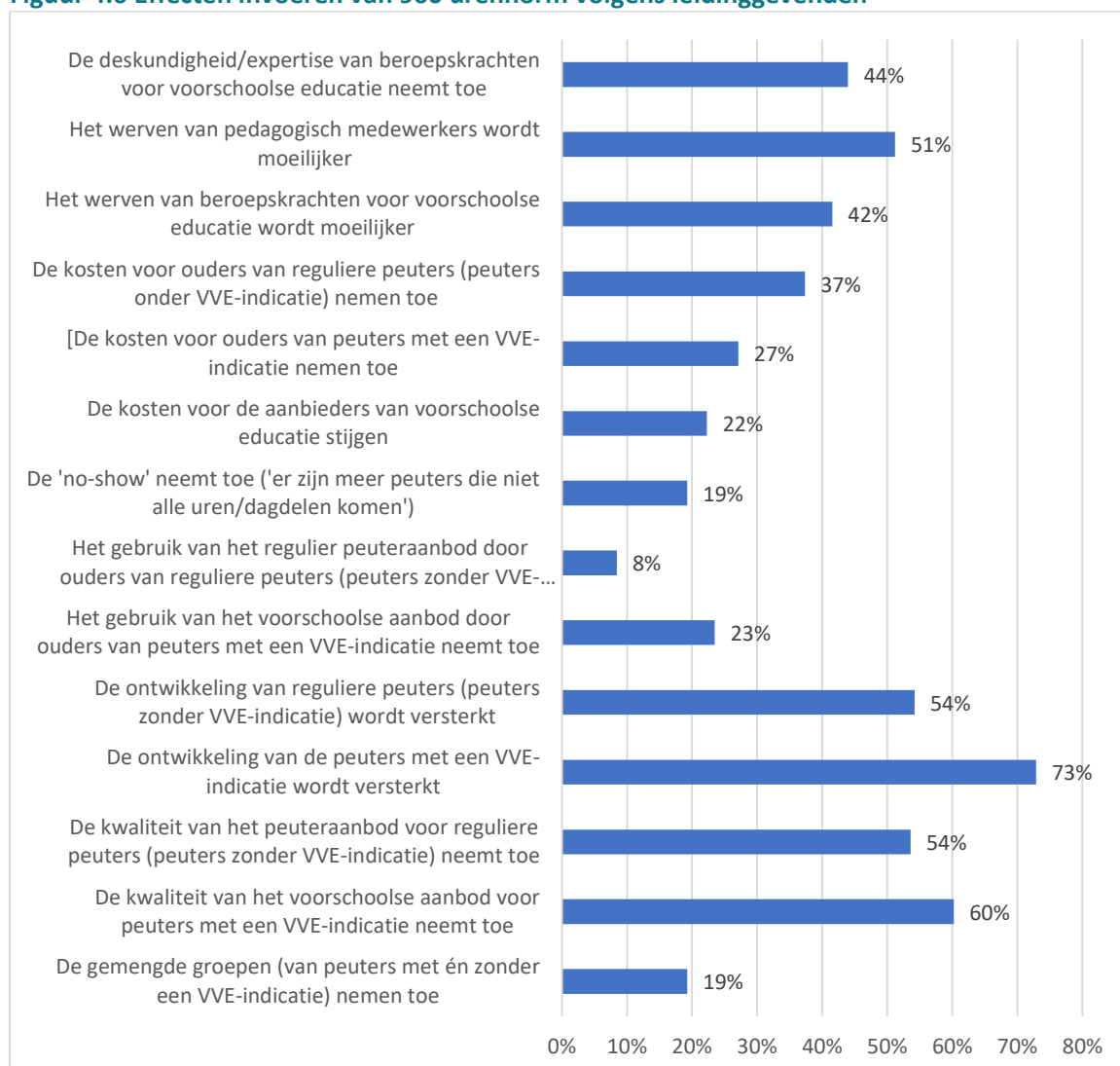
In het EVENING rapport over de meting van 2020-2021 hebben we gerapporteerd dat pedagogisch medewerkers van de groepen waarbij de nieuwe urennorm was ingevoerd het vaak eens waren met de stelling dat de nieuwe urennorm de ontwikkeling van doelgroep peuters versterkt. Degenen die het eens waren hiermee vonden dat door de urenuitbreiding meer ruimte was om de ontwikkeling van kinderen te stimuleren, meer VE activiteiten en vooral meer activiteiten rondom de Nederlandse taal aan te bieden. Daarbij vonden medewerkers dat meer dagdelen ervoor zorgen dat er meer structuur in de groep komt.

Tabel 4.2 Verdeling van uren over de week en jaar verdeeld naar grootte van de gemeente

Arrangement	G4		G37		Kleinere gemeenten	
	Aantal groepen (percentage)	Aantal weken per jaar	Aantal groepen (percentage)	Aantal weken per jaar	Aantal groepen (percentage)	Aantal weken per jaar
4 dagdelen x 4 uur	12 (28%)	40 weken	35(64%)	28 groepen 40 weken, 6 groepen 41 weken, 1 groep 46 weken	17(89%)	16 groepen 40 weken, 1 groep 44 weken
5 dagdelen x 3 uur en 0-15 minuten	10(23%)	1 groep 38 weken, 5 groepen 40 weken, 4 groepen 41 weken	9(16%)	7 groepen 40 weken, 2 groepen 43 weken	0	
3 dagdelen x 5 uur	7(16%)	1 groep 40 weken, 2 groepen 43 weken, 3 groepen 52 weken	0		0	
3 dagdelen x 5 uur en 20-30 minuten	3(6%)	40 weken	0		0	
3 dagdelen x 6 uur	1(2%)	40 weken	1(2%)	52 weken	0	
4 dagdelen x 3,75 uur	0		5(9%)	43 weken	0	
2 dagdelen x 3 uur + 2 dagdelen 4 uur + om de week dagdeel van 4 uur	0		1(2%)	41 weken	0	
4 dagdelen x 3 uur en 12 minuten + 1 dagdeel 3 uur en 30 minuten	1(2%)	40 weken	0		0	
4 dagdelen x 3 uur en 15 minuten + 1 dagdeel x 3 uur	1(2%)	40 weken	0		0	
4 dagdelen x 3 uur + 1 dagdeel x 4 uur	1(2%)	40 weken	0		1(5%)	40 weken
Kinderdagverblijf zonder indicatie van uren per dagdeel	6(14%)	2 groepen 52 weken, 4 groepen 40 weken	4(7%)	52 weken	1(5%)	52 weken

Tijdens alle meetronden hebben we aan de leidinggevenden van groepen waarbij de nieuwe urennorm werd ingevoerd, de volgende stelling voorgelegd: Welk effect ziet u van de invoering van 960 uur voorschoolse educatie voor peuters met een VVE-indicatie? Daarbij kregen ze verschillende mogelijkheden zoals 'de kwaliteit van het voorschoolse aanbod voor peuters met een VVE-indicatie neemt toe'. Elke leidinggevende kreeg de vraag tijdens één van de meetronden gesteld nadat de nieuwe urennorm was ingevoerd. Als er een wisseling van leidinggevenden heeft plaatsgevonden tussen meetrondes is de vraag opnieuw gesteld aan de nieuwe leidinggevende. We hebben in totaal gegevens over deze items van 166 verschillende locaties. In groepen waar meerdere leidinggevenden de vragenlijsten hebben ingevuld, gaan we hier uit van het eerste antwoord. De antwoorden staan weergegeven in Figuur 4.6. De meest duidelijke positieve effecten die leidinggevenden benoemen zijn het versterken van de ontwikkeling van doelgroeppeuters en in iets mindere mate van reguliere peuters, en het verhogen van de kwaliteit van het aanbod voor doelgroeppeuters en in iets mindere mate voor reguliere peuters. Ook werd relatief vaak benoemd dat de deskundigheid van beroepskrachten voor voorschoolse educatie toeneemt. De meest genoemde negatieve effecten zijn dat het moeilijker is om pedagogisch medewerkers en beroepskrachten specifiek voor de voorschoolse educatie te werven en het stijgen van de kosten voor ouders van reguliere peuters en in iets mindere mate voor ouders van doelgroeppeuters.

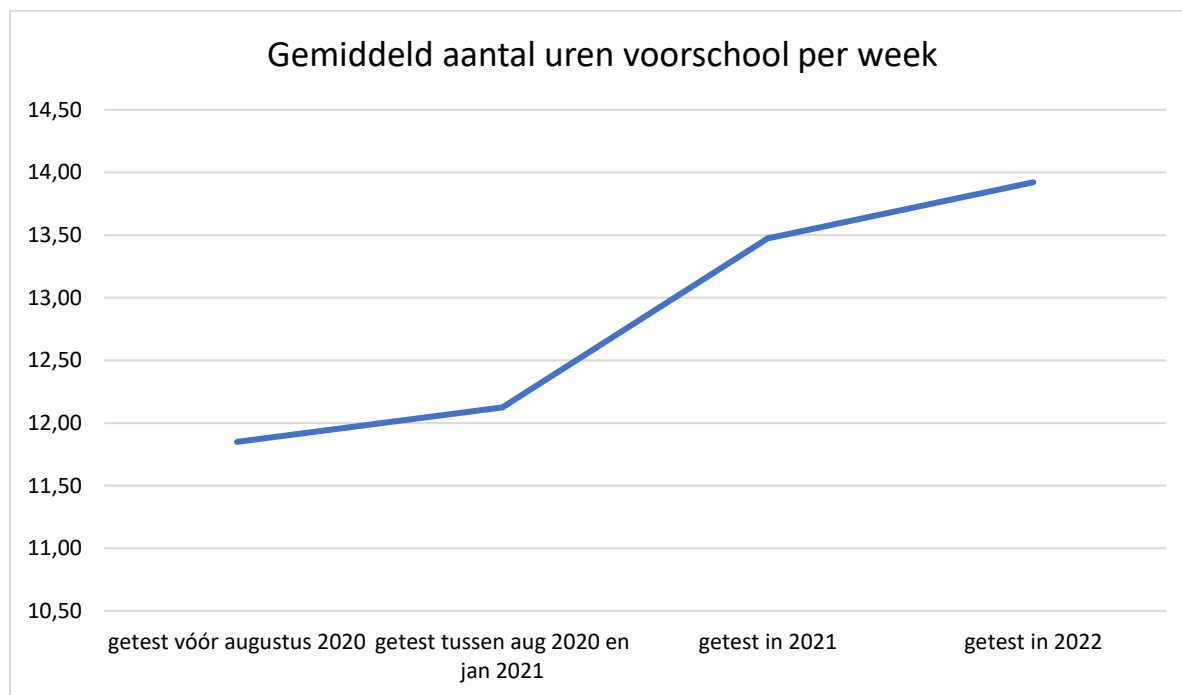
Figuur 4.6 Effecten invoeren van 960 urennorm volgens leidinggevenden

4.2.3 Urengebruik

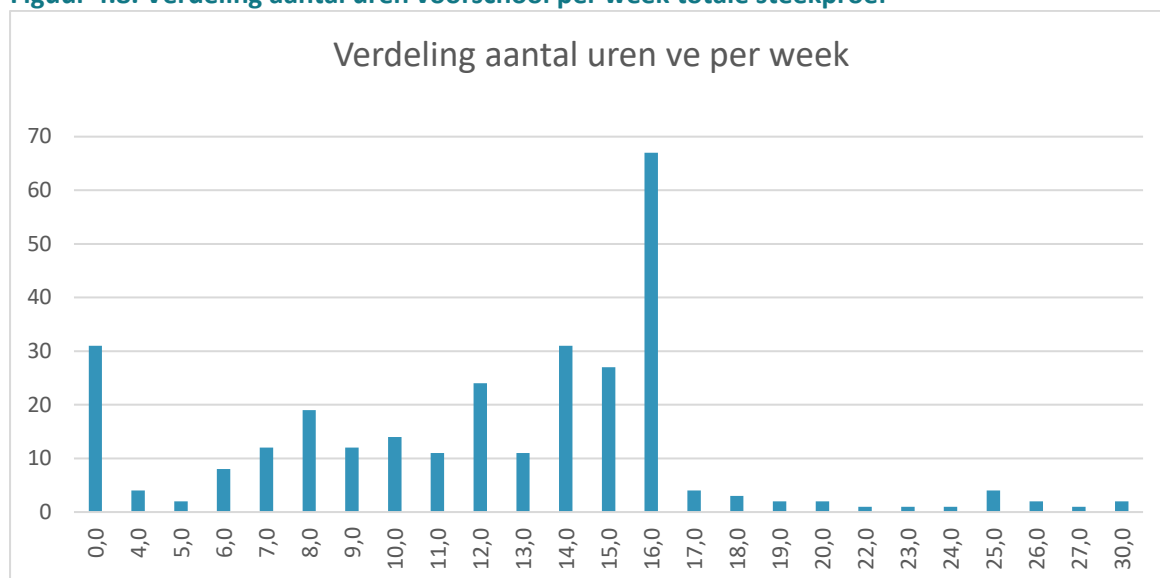
In deze sectie worden de data uit de ouderinterviews betreffende het urengebruik beschreven. We hebben aan ouders gevraagd wat het huidige VE-urengebruik is (dus op het moment van interviewafname) en we hebben ze gevraagd terug te kijken op eerder gebruik, dus toen de kinderen jonger waren (zowel over voorschoolse educatie als kinderopvang).

Figuur 4.7 Gemiddeld aantal uren voorschool per week over tijd.

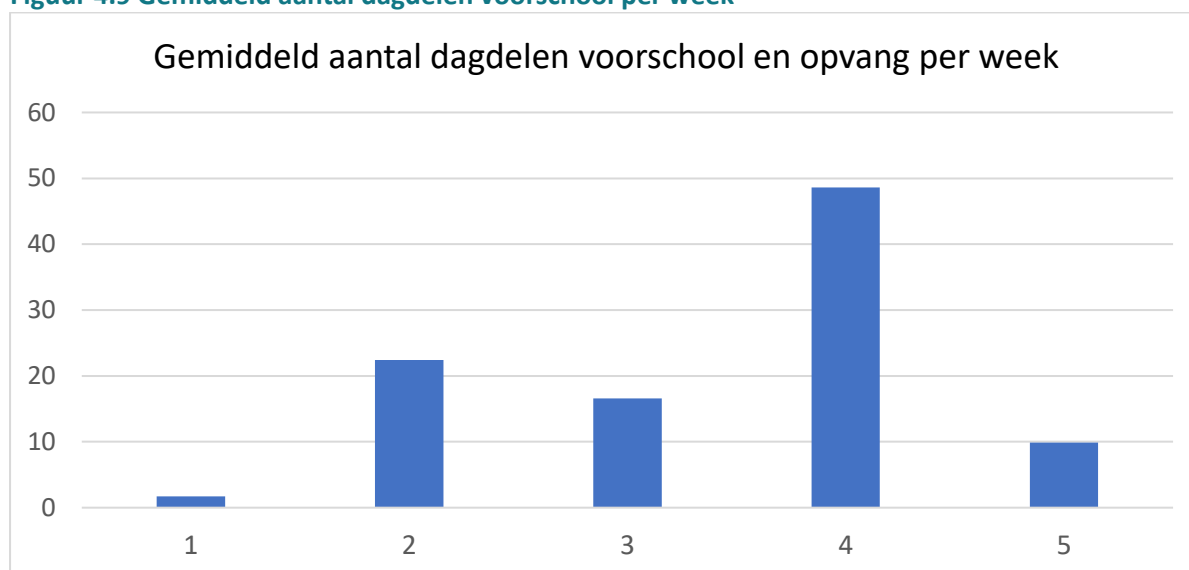
Figuur 4.7 laat zien dat het gemiddeld aantal uren dat de kinderen naar de voorschool gaan is toegenomen in de afgelopen jaren. De eerste kinderen zijn getest begin 2020 en gingen toen gemiddeld 11,8 uur naar de voorschool. Er was na augustus 2020 (toen het urenaanbod landelijk werd uitgebreid) al een kleine toename te zien, maar de stijging zet zich voort tot in 2022. Gemiddeld gingen alle deelnemende kinderen in 2022 13,9 uur per week naar de voorschool. Het dient te worden opgemerkt dat in hier alle kinderen (met en zonder VE-indicatie en van verschillende leeftijden) zijn meegenomen. Figuur 4.8 geeft het aantal uren VE per week aan van onze totale steekproef. Veruit de meeste kinderen gaan tussen de 12-16 uur naar de voorschool of opvang, waarbij 16 uur per week het vaakst voorkomt. Er zijn slechts enkele kinderen die meer dan 16 uur per week naar voorschoolse educatie gaan, dit betreft vooral kinderen die VE combineren met kinderopvang. Tevens hebben iets meer dan 30 ouders aangegeven dat hun kind afgelopen maand 0 uren naar de opvang ging; dit zijn de ouders wier kind nog niet was gestart op de voorschool, of van wie het kind net die maand ervoor door vakantie of ziekte niet naar de opvang is gegaan.

Figuur 4.8. Verdeling aantal uren voorschool per week totale steekproef

In lijn met de resultaten van de aanbieders en gemeenten, geven de meeste ouders aan (bijna 50 % van onze steekproef) dat hun kinderen vier dagdelen per week naar de voorschool of opvang gaan, zie Figuur 4.9. Tien procent van de gezinnen geeft aan vijf dagdelen te gaan.

Figuur 4.9 Gemiddeld aantal dagdelen voorschool per week

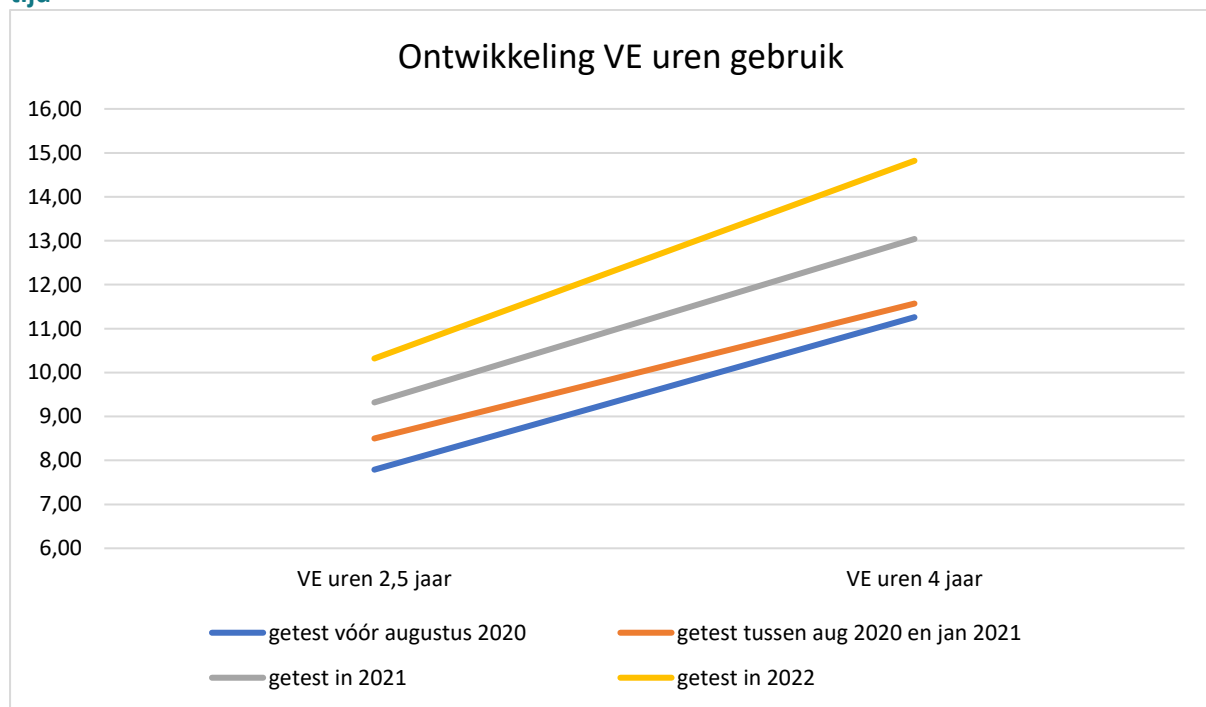

Ouders zijn in 2022 meer tevreden over het aantal uren dat het kind naar de voorschool gaat dan in de jaren daarvoor. Ongeveer 69% van de ouders die in 2022 zijn geïnterviewd geven aan tevreden te zijn over het aantal uren. In 2020 en 2021 waren deze percentages aanzienlijk lager (respectievelijk 35% en 40%).

Sinds het urenaanbod is verruimd, gaan kinderen volgens hun ouders meer uren per week naar een voorschoolse voorziening. Het is een geleidelijke verandering, zoals Figuur 4.9 laat zien, die mogelijk ook nog beïnvloed is door de coronasituatie. De eerste resultaten laten zien dat niet alle ouders die hiervoor in aanmerking komen, gebruik van maken van het volledige aanbod van 16 uur. Dit roept de vraag op welke gezinnen méér gebruik maken van het volledige aanbod, en welke gezinnen minder.

Als we kijken naar kindkenmerken, dan zien we dat oudere kinderen meer uren naar de voorschool gaan dan jongere kinderen. Figuur 4.10 laat de verandering over tijd zien, waarbij we een vergelijking maken tussen jongere kinderen (rond leeftijd 2.5 jaar) en oudere kinderen (leeftijd bijna 4 jaar). In deze figuur is ook de stijging over de tijd te zien, die waarschijnlijk voor een belangrijk deel toe te schrijven is aan de invoering van 960 uur ve. Rond 2.5-jarige leeftijd gingen kinderen die in 2020 getest zijn gemiddeld iets meer dan 8 uur per week naar de voorschool, terwijl kinderen die getest zijn in 2022 gemiddeld 10.3 uur per week naar de voorschool gingen. Naarmate de kinderen ouder werden gingen zij meer uur naar de voorschool; voor de kinderen die getest zijn in 2020 steeg dit naar 11.3 uur per week, en voor de kinderen die getest zijn in 2022 steeg dit naar 14.8 uur.

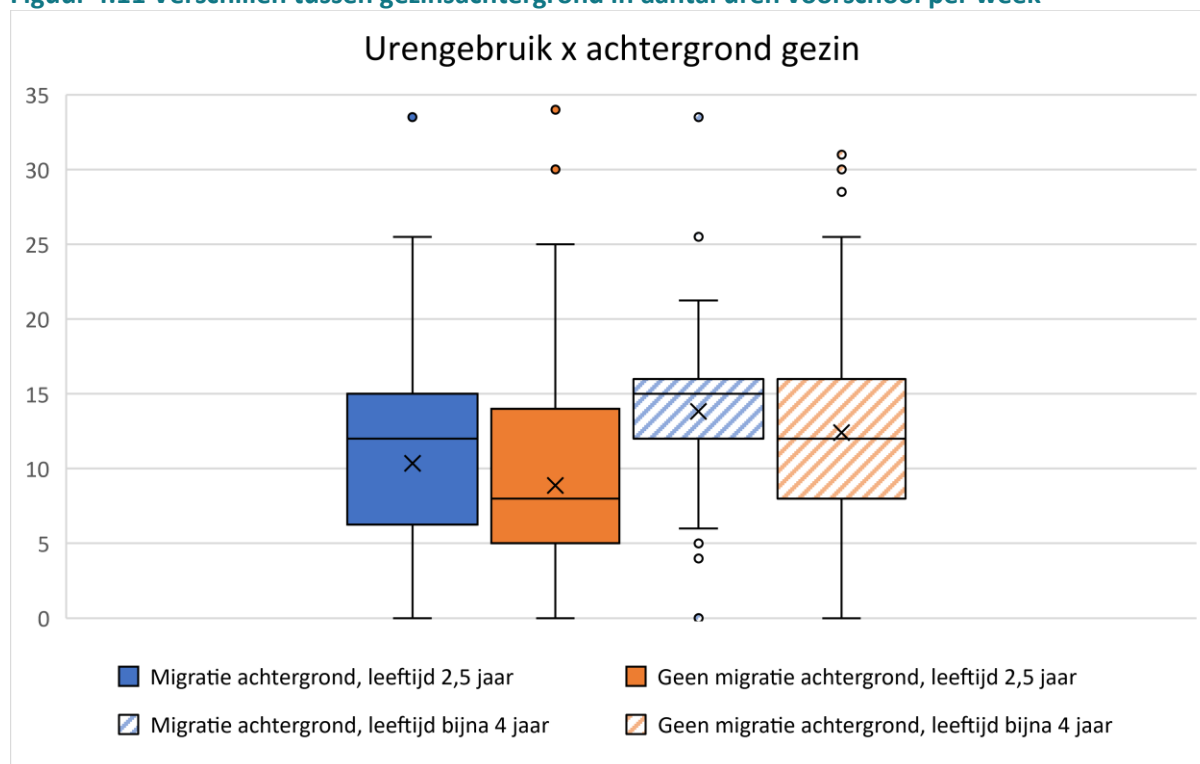
Figuur 4.10. Verschillen tussen jongere en oudere kinderen in aantal uren voorschool per week over tijd

Als we kijken naar gezinskenmerken, zien we dat ouders met een migratieachtergrond meer gebruik maken van de voorschool dan ouders zonder migratieachtergrond, zowel als het kind jonger is en als wanneer het kind ouder is (zie Figuur 4.11). Kinderen van ouders met een migratieachtergrond gaan op 2.5-jarige leeftijd gemiddeld 10.3 uur naar de VE en opvang, terwijl kinderen van ouders zonder migratieachtergrond op 2.5-jarige leeftijd gemiddeld 8.9 uur per week naar de voorschool gaan. Bij beide groepen is een grote spreiding te zien (dat zien we aan de grootte van de boxplots en de lengte van de whiskers). Als we kijken naar de oudere kinderen (bijna 4 jaar), dan gaan kinderen van ouders met een migratieachtergrond gemiddeld 13.9 uur per week naar de voorschool, tegenover 12.5 uur per week voor kinderen van ouders zonder migratieachtergrond (aangeduid met de x in de boxplots). De spreiding voor de groep kinderen met een migratieachtergrond is hier kleiner. In deze figuur is ook te zien dat sommige kinderen veel meer dan 16 uur per week naar de voorschool gaan. Dit komt omdat ook kinderen zijn meegenomen die gebruik maken van voorschoolse educatie in de kinderdagopvang en zowel van (kortdurende) voorschoolse educatie als de kinderdagopvang.

Figuur 4.11 Verschillen tussen gezinsachtergrond in aantal uren voorschool per week

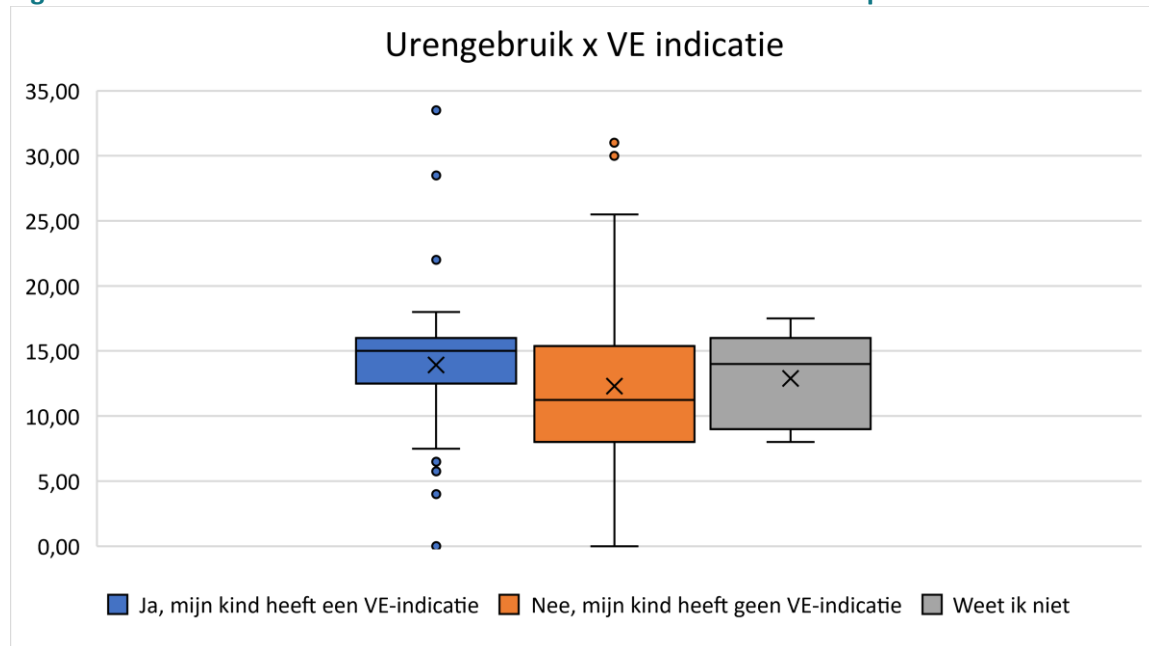
De x in de boxplots geven het gemiddelde weer.

We hebben ook aan ouders gevraagd of hun kind een VE-indicatie heeft ('Heeft uw kind een indicatie gekregen [van het consultatiebureau of JGZ] dat uw kind [gesubsidieerd] naar de kinderopvang/voorschool/peuteropvang kan?'). Kinderen van wie de ouders aangaven dat hun kind een VE-indicatie heeft, gaan gemiddeld 13.9 uur naar de voorschool, tegenover 12.3 uur van de kinderen waarvan de ouders aangaven geen VE-indicatie² te hebben gekregen, zie Figuur 4.12. We zien hier ook dat er een grotere spreiding is in het aantal uren voor de kinderen die geen VE-indicatie hebben, dan voor de kinderen die wel een VE-indicatie hebben. Dit wordt waarschijnlijk verklaard door het feit dat de kinderen zonder een VE-indicatie vaker gebruik maken van een kinderopvang (naast de voorschool). Bij beide groepen zijn er enkele uitschieters te zien (m.a.w. kinderen die veel meer uren of juist veel minder uren dan het gemiddelde gaan).

Als we de migratieachtergrond van de gezinnen combineren met het opleidingsniveau van de ouders, vinden we aanzienlijke verschillen tussen de groepen. Kinderen van ouders met een migratieachtergrond en een laag opleidingsniveau gaan de meeste uren per week naar de voorschoolse voorziening (gemiddeld 14.8 uur). Daartegenover zien we dat kinderen van ouders met een Nederlandse achtergrond en een laag opleidingsniveau het minst aantal uren per week naar de VE en/of opvang gaan (gemiddeld slechts 11.3 uur), zie Figuur 4.13. We zien bij de Nederlandse gezinnen ook weer een grotere spreiding dan bij de gezinnen met een migratieachtergrond.

² Hierbij dient te worden opgemerkt dat deze vraag wellicht niet altijd goed begrepen is door alle ouders. We zien in onze data dat een deel van de gezinnen 'nee' hebben geantwoord op deze vraag, terwijl zij wel voldoen aan doelgroepkenmerken zoals een migratie achtergrond en laag opleidingsniveau. Deze variabele dient dus met enige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd.

Figuur 4.12 Verschillen tussen VVE-indicatie in aantal uren voorschool per week

De x in de boxplots geven het gemiddelde weer.

Tenslotte zien we ook dat er kleine verschillen zijn tussen ouders die aangaven wel of geen betaalde baan te hebben. Ouders die een betaalde baan hebben laten hun kinderen meer uren naar de voorschool gaan dan ouders zonder een betaalde baan, en dit verschil is met name zichtbaar bij ouders met een Nederlandse achtergrond, zie Figuur 4.14. Gemiddeld gaan kinderen wier ouders een migratieachtergrond hebben en betaald werk 13.9 uur naar de VE of opvang, en zonder betaald werk 13.8 uur per week. Voor de kinderen wier ouders een Nederlandse achtergrond hebben, is dit respectievelijk 12.6 uur en 11.9 uur per week.

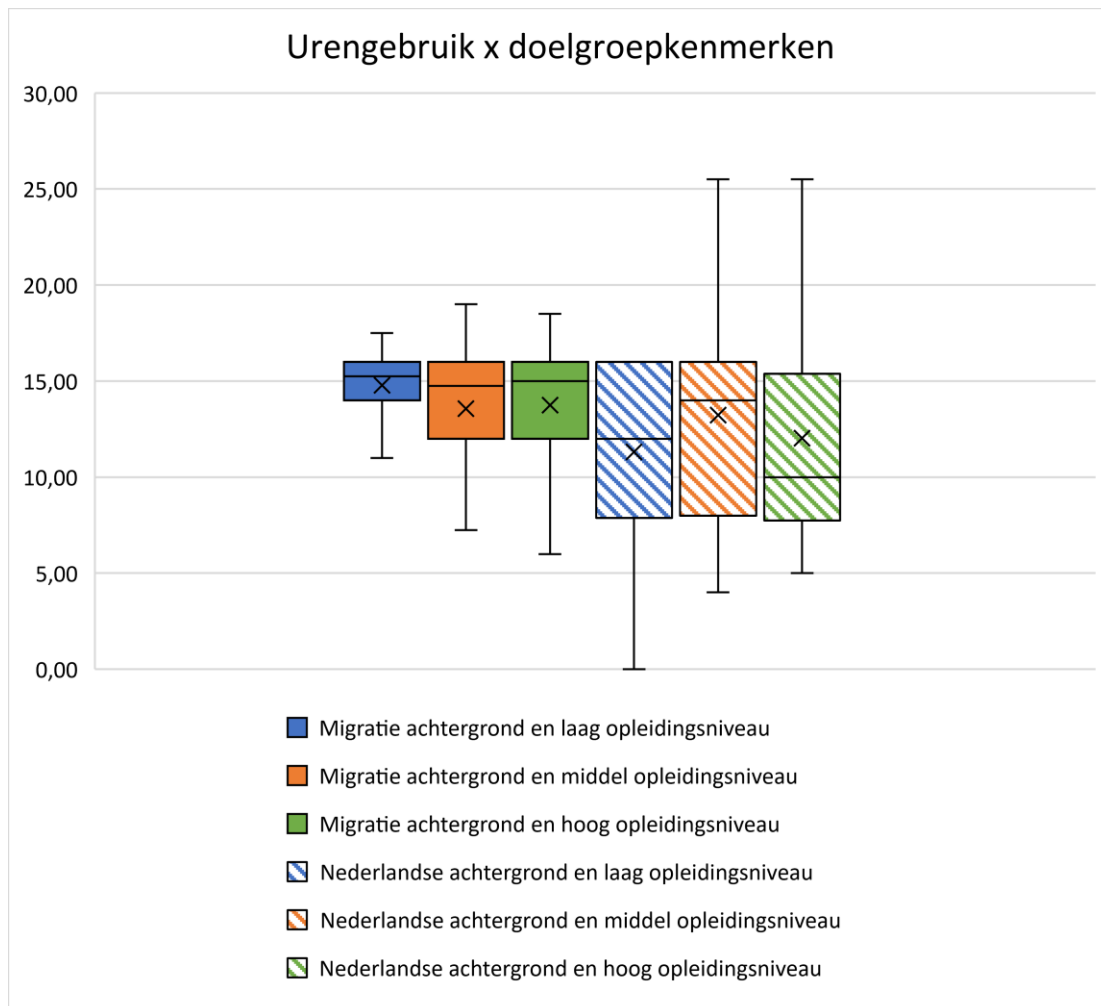
Samenvattend, we zien dat sommige ouders hun kinderen méér uren naar de voorschoolse educatie en opvang sturen dan andere ouders: migratieachtergrond, VE-indicatie, opleidingsniveau, en het hebben van een baan zijn belangrijke factoren. Onze data laten verder zien dat een belangrijk deel van de doelgroepkinderen gebruik maakt van de urenuitbreiding, namelijk de kinderen van wie de ouders een laag opleidingsniveau hebben en een migratieachtergrond, maar dat ook een belangrijk deel niet lijkt te profiteren van de overheidsmaatregel; de kinderen van wie de ouders een laag opleidingsniveau hebben en een Nederlandse achtergrond.

We hebben ouders gevraagd waarom ze hun kind naar de voorschool sturen. De meest voorkomende reden die ouders aangeven is dat de voorschool 'goed is voor de sociale ontwikkeling' (81.9% van de ouders heeft dit als reden aangegeven). Daarnaast zeggen ouders dat de voorschool 'goed is voor de taalontwikkeling' (64.7% van alle ouders, 46% voor de ouders met een Nederlandse achtergrond, 78% voor de ouders met een migratieachtergrond). Verder hebben 56.4% van de ouders aangegeven dat 'dit een goede voorbereiding is op de basisschool voor mijn kind'. Meer persoonlijke redenen, zoals tijd hebben voor zichzelf (13.1%) en tijd hebben om te werken (21.3%) werden minder vaak genoemd.

Ouders zijn ook gevraagd of ze naast de voorschoolse voorziening nog andere vormen van opvang gebruiken (inclusief informele vormen). Ongeveer tweederde van onze gezinnen geven aan géén andere vorm van opvang te gebruiken voor hun kind. Acht procent van de gezinnen maakt ook nog

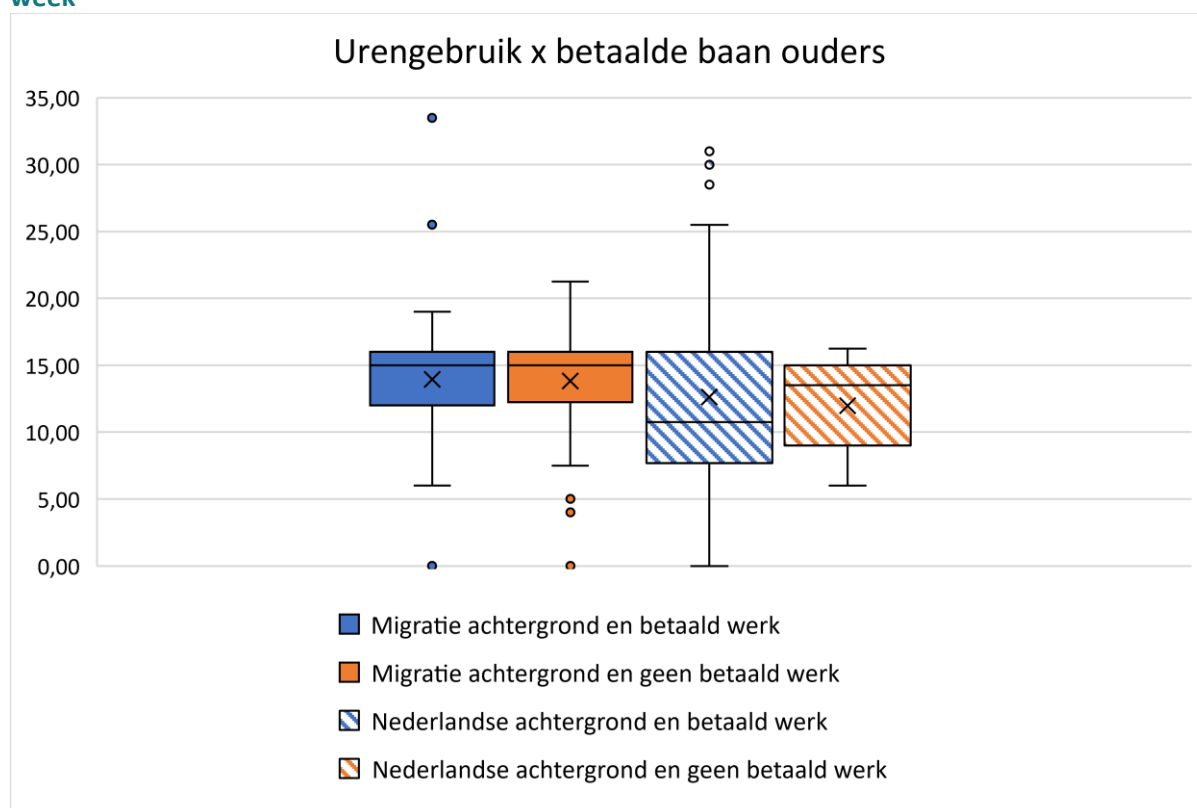
gebruik van andere kinderopvang en 27% zegt opvang door familie/buren te hebben. Ook hier is een groot verschil tussen ouders met en zonder migratieachtergrond; 38% van de ouders met een Nederlandse achtergrond maakt gebruik van opvang door familie/buren, tegenover 18% van de ouders met een migratieachtergrond.

Figuur 4.13 Verschillen tussen doelgroepen in aantal uren voorschool per week

De x in de boxplots geven het gemiddelde weer.

Figuur 4.14 Verschillen tussen ouders met en zonder betaalde baan in aantal uren voorschool per week

De x in de boxplots geven het gemiddelde weer.

4.3 Resultaten: urenaanbod en urengebruik

Een belangrijke vraag in het EVENING onderzoek is in hoeverre een ruimer urenaanbod ook daadwerkelijk leidt tot een hoger urengebruik. In deze sectie proberen we deze vraag te beantwoorden. EVENING is een uniek project waarin de hele keten van gemeentelijk beleid tot aan uitkomsten voor gezinnen en kinderen kan worden onderzocht. We hebben gemeentedata gekoppeld aan de (nog niet volledige) ouderdata, zodat we kunnen nagaan hoe het urenaanbod gerelateerd is aan het feitelijke urengebruik zoals gerapporteerd is door ouders.

Zoals beschreven in 4.2.1 is er variatie in het urenaanbod van gemeenten: er is variatie tussen gemeenten, tussen doelgroep en reguliere peuters (afhankelijk van de gemeente), er is variatie over de tijd (de toename in het urenaanbod door de invoering van 960 uur ve) en in sommige gemeenten is er variatie naar leeftijd (onder de 2.5 jaar is het urenaanbod is dan beperkter). We kunnen daarom een specifiek urenaanbod per week toekennen, afhankelijk van de gemeente, de doelgroepstatus, de leeftijd van het kind en de maand en het jaar van het huisbezoek. Voor de analyses classificeren we kinderen als doelgroepeuter wanneer ouders aangeven dat de peuter een indicatie heeft gekregen en/of minstens één van ouders in het buitenland geboren is en/of als beide ouders laagopgeleid zijn.

We schatten de relaties zonder en met controle voor gemeente Fixed Effects (FE). De modellen zonder FE maken ook gebruik van variatie tussen gemeenten. De beperking van deze benadering is dat er allerlei (ongemeten) verschillen tussen gemeenten kunnen zijn die samenhangen met zowel het urenaanbod als het urengebruik, zoals de kwaliteit van VE, de toeleiding en de specifieke doelgroeppopulatie. De FE modellen corrigeren voor stabiele (ongemeten) verschillen tussen

gemeenten: deze schattingen zijn enkel gebaseerd op verschillen binnen gemeenten (o.a. over de tijd en tussen doelgroep en reguliere peuters). Op basis van deze analyses kunnen sterkere uitspraken worden gedaan over de effecten van het urenaanbod.

In de analyses schatten we de relaties voor de volledige steekproef en voor de steekproef zonder ouders die gebruik maken van VE in de kinderdagopvang. Het overgrote deel (ruim 90%) van de kinderen in de steekproef maakt gebruik van VE in de kortdurende peuteropvang (tot 6 uur per dag); een klein deel maakt gebruik van kinderdagopvang (soms in combinatie met kortdurende opvang). Zoals verwacht is het urengebruik van voorschoolse voorzieningen veel hoger onder kinderen die gebruik maken van kinderdagopvang (ongeveer 10 uur per week meer). Omdat het gebruik van kinderopvang sterk gerelateerd is aan het urengebruik en deze groep waarschijnlijk ook andere (niet-geobserveerde) kenmerken heeft die het urengebruik beïnvloeden, is het ook relevant om de relaties te schatten zonder de groep die gebruik maakt van kinderopvang. Op die manier ontstaat er een preciezer beeld van de overgrote meerderheid van de steekproef – de groep die enkel gebruik maakt van VE in de peuteropvang.

Tabel 4.3: Ureanaanbod relatie met achtergrondvariabelen

	(1)	(2)	(3)	(4)
Doelgroep	1.383	3.247***	1.342	2.909***
	(1.277)	(0.834)	(1.293)	(0.931)
Leeftijd 3+ jaar	3.724***	3.281***	3.904***	3.486***
	(0.612)	(0.606)	(0.646)	(0.656)
Meisje	-0.224	-1.210**	-0.379	-1.082**
	(0.483)	(0.459)	(0.481)	(0.472)
Ref: enig kind				
Eén broertje/zusje	-1.613*	-0.968	-1.798*	-1.055
	(0.908)	(0.733)	(0.892)	(0.767)
Meerdere broertjes/zusjes	-1.293	-0.554	-1.550	-0.894
	(1.050)	(0.843)	(1.025)	(0.839)
Ref: 2020				
2021	2.332**	1.996**	2.713**	2.327**
	(0.832)	(0.779)	(0.974)	(0.881)
2022/2023	2.978***	1.998**	2.797***	1.645*
	(0.684)	(0.719)	(0.866)	(0.877)
Gemeente FE's	Nee	Nee	Ja	Ja
Alleen pov	Nee	Ja	Nee	Ja
Obs.	298	276	298	276

*** $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; * $p < 0.1$.

De Tabellen 4.3-4.5 laten de schattingsresultaten zien. Tabel 4.3 toont de regressieresultaten met verschillende achtergrondkenmerken voordat gecontroleerd wordt voor gemeentelijke beleidsvariabelen (gemeentelijk urenaanbod). De resultaten voor de volledige steekproef (modellen 1 en 3) laten zien dat doelgroeppeters niet significant meer uren naar de voorschool gaan dan niet-doelgroeppeters. Dat is opvallend omdat in de meeste gemeenten het urenaanbod substantieel groter is voor doelgroeppeters (vaak hebben ze het dubbele aanbod). Echter, de resultaten gebaseerd op de steekproef zonder peuters die gebruik maken van kinderdagopvang, laten zien dat doelgroeppeters significant meer uren naar de voorschool gaan (gemiddeld zo'n 3 uur per week meer). Er zijn dus substantiële verschillen in de resultaten tussen de modellen met alle peuters en de

modellen zonder peuters in de dagopvang. De tabel laat ook zien dat leeftijd een sterke voorspeller is van VE-uren: peuters die ouder zijn gaan significant meer uren naar de voorschool. Verder is ook opvallend dat een aantal modellen laten zien dat meisjes minder uren naar de voorschool gaan dan jongens. Tenslotte laten de schattingen zien dat het urengebruik is toegenomen sinds 2020. Deze regressieresultaten zijn in lijn met de bevindingen beschreven in 4.2.3.

Tabel 4.4: Urenaanbod en gebruikte uren

	(1)	(2)	(3)	(4)
Urenaanbod VE/peuteropvang	0.585**	0.515***	0.754***	0.667***
	(0.219)	(0.136)	(0.239)	(0.210)
Doelgroep	-2.175	0.043	-3.130	-1.081
	(1.773)	(1.297)	(2.055)	(1.792)
Leeftijd 3+ jaar	3.755***	3.262***	3.900***	3.469***
	(0.633)	(0.588)	(0.661)	(0.642)
Meisje	-0.390	-1.325***	-0.400	-1.114**
	(0.511)	(0.465)	(0.453)	(0.457)
1 broertje/zusje	-2.106**	-1.325*	-2.175**	-1.308*
	(0.896)	(0.702)	(0.814)	(0.697)
meerdere broertjes/zusjes	-1.429	-0.604	-1.504*	-0.760
	(0.973)	(0.749)	(0.872)	(0.705)
Ref: 2020				
2021	1.672**	1.407**	1.856**	1.487*
	(0.755)	(0.630)	(0.790)	(0.721)
2022/2023	2.441***	1.536**	2.014**	0.945
	(0.712)	(0.600)	(0.904)	(0.775)
Gemeente FE's	Nee	Nee	Ja	Ja
Alleen pov	Nee	Ja	Nee	Ja
Obs.	293	271	293	271

*** $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; * $p < 0.1$.

Tabel 4.4 laat zien in hoeverre het urenaanbod van de gemeente gerelateerd is aan het urengebruik zoals dat gerapporteerd is door ouders. De resultaten laten een consistent beeld zien: er is een significante relatie tussen het urenaanbod en urengebruik. Het gebruik van VE is 0.5-0.75 uur hoger per extra aangeboden uur. De analyses controleren voor doelgroepstatus en laten zien dat, conditioneel op het gemeentelijk urenaanbod, doelgroepstatus niet significant gerelateerd is aan het urengebruik. Het significante verschil gerapporteerd in Tabel 4.3 kan dus verklaard worden door verschillen in urenaanbod. Het gemeentelijk beleid maakt het verschil; ouders van doelgroepkinderen maken niet significant andere keuzes ten aanzien van het urengebruik. Hierbij moet opgemerkt worden dat het hier gaat om een steekproef van ouders die gebruik maken van de voorschool en dat deze groep daarom homogener is dan een representatieve steekproef van alle ouders.

Tabel 4.5 laat resultaten zien van een alternatieve benadering om de relatie tussen urenaanbod en urengebruik te schatten. De modellen maken een onderscheid tussen het aanbod voor reguliere peuters en de extra uren waar alleen doelgroepputers recht op hebben. In sommige gemeenten is er geen verschil (reguliere peuters hebben dan bijvoorbeeld ook recht op 16 uur) en zijn er dus geen extra uren voor doelgroepputers. Echter, in de meeste gemeenten is het verschil in urenaanbod 8

uur (zie 4.2.1). De schattingen laten zien dat de extra aangeboden uren significant gerelateerd zijn aan het feitelijk urengebruik. De modellen in kolommen (2) en (4) nemen een interactie mee tussen doelgroepstatus en de extra uren voor doelgroepkinderen. De resultaten laten zien dat de extra uren significant gerelateerd zijn aan het urengebruik van doelgroepeuters. Maar, zoals verwacht wanneer doelgroepstatus nauwkeurig is gemeten, zijn de extra uren niet gerelateerd aan het urengebruik van peuters zonder VE-indicatie.

De resultaten zijn een duidelijke indicatie dat het urenaanbod een significant effect heeft op het urengebruik. In de volgende rapportage, wanneer de dataverzameling afgerond is, toetsen we of het toegenomen (cumulatieve) urenaanbod – via een toegenomen urengebruik – effecten heeft gehad op de ontwikkeling van kinderen.

Tabel 4.5: Aanbod van extra ve-uren en gebruikte uren

	(1)	(2)	(3)	(4)
<i>Panel A</i>				
Aanbod regulier	0.617*** (0.138)	0.539*** (0.151)	0.529*** (0.149)	0.462*** (0.145)
Extra uren	0.542*** (0.156)	-0.042 (0.400)	0.636*** (0.169)	0.013 (0.290)
Extra uren		0.697* (0.393)		0.705** (0.305)
*doelgroep				
Doelgroep	1.378 (1.248)	-2.902 (2.944)	3.181*** (0.828)	-1.251 (2.469)
Gemeente FE's	Nee	Nee	Nee	Nee
Alleen pov	Nee	Nee	Ja	Ja
Obs.	293	293	271	271
<i>Panel B</i>				
Aanbod regulier	1.109 (0.664)	0.915 (0.649)	1.369** (0.656)	1.157* (0.652)
Extra uren	0.332** (0.139)	-0.390 (0.364)	0.361*** (0.109)	-0.185 (0.272)
Extra uren		0.866** (0.389)		0.649* (0.348)
*doelgroep				
Doelgroep	1.436 (1.319)	-3.799 (3.085)	3.103*** (0.907)	-0.898 (2.758)
Gemeente FE's	Ja	Ja	Ja	Ja
Alleen pov	Nee	Nee	Ja	Ja
Obs.	293	293	271	271

*** $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; * $p < 0.1$.

5. Startleeftijd VE

5.1 Inleiding

De verschillen tussen doelgroep en niet doelgroep peuters zijn al op 2-jarige leeftijd zichtbaar (Leseman & Veen, 2016). Daarom wordt VE al vanaf een jonge leeftijd aangeboden. Vaak wordt VE vanaf 2.5 jaar aangeboden, maar in sommige gemeenten kunnen kinderen eerder starten, bijvoorbeeld vanaf de leeftijd van 2 jaar. Een belangrijke beleidsvraag is wat de optimale startleeftijd van VE is. Enerzijds zou een vroege start beter kunnen zijn omdat kinderen dan langer kunnen profiteren van de positieve effecten van VE. Anderzijds is de vraag of kinderen van 2 jaar al kunnen profiteren van VE. Ook is de zorg dat jonge kinderen het niveau van de activiteiten in de groep naar beneden halen, wat ten koste zou kunnen gaan van de kwaliteit. Uit de literatuur is hier nog geen eenduidig antwoord op te geven, hoewel over het algemeen positieve effecten van voorschoolse voorzieningen worden vanaf ongeveer 1.5 jaar (Leseman & Van Huizen, 2022).

In het huidige rapport kunnen we nog geen uitspraken doen over het effect van de startleeftijd op kindontwikkeling. Wel beschrijven we hoe de situatie is in de deelnemende gemeenten en centra. Ook analyseren we de leeftijd waarop kinderen werkelijk met VE starten en waarom, en kijken we naar de relatie tussen het aanbod vanuit de gemeente, vanuit de aanbieders en de feitelijke startleeftijd.

In dit hoofdstuk richten we ons op de volgende vragen:

- 1) Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen gemeenten in de startleeftijd van VE? Hier maken we gebruik van data gebaseerd op vragenlijsten ingevuld door de gemeenten (sectie 5.2.1).
- 2) Wat zijn de verschillen en overeenkomsten tussen aanbieders in startleeftijd van VE? Wat is de ideale startleeftijd volgens leidinggevende en pedagogische medewerkers en waarom? Hier gebruiken we de gegevens van de vragenlijsten ingevuld door leidinggevende en pedagogische medewerkers. We vergelijken het werkelijke aanbod, met het aanbod vanuit de gemeente (sectie 5.2.2).
- 3) Wat is de startleeftijd gerapporteerd door ouders? Wat bepaalt de startleeftijd waar ouders voor kiezen? Wat zijn eventuele redenen die ouders geven voor hun keuze voor startleeftijd? We zijn nog bezig met het verzamelen van data bij gezinnen. Echter, op basis van deze data kunnen we al beeld schetsen op basis van een groot deel van de data (sectie 5.2.3).
- 4) Wat is de relatie tussen het gemeentelijk beleid over de startleeftijd en de werkelijke startleeftijd? (sectie 5.3).

5.2 Startleeftijd: gemeenten, aanbieders en ouders

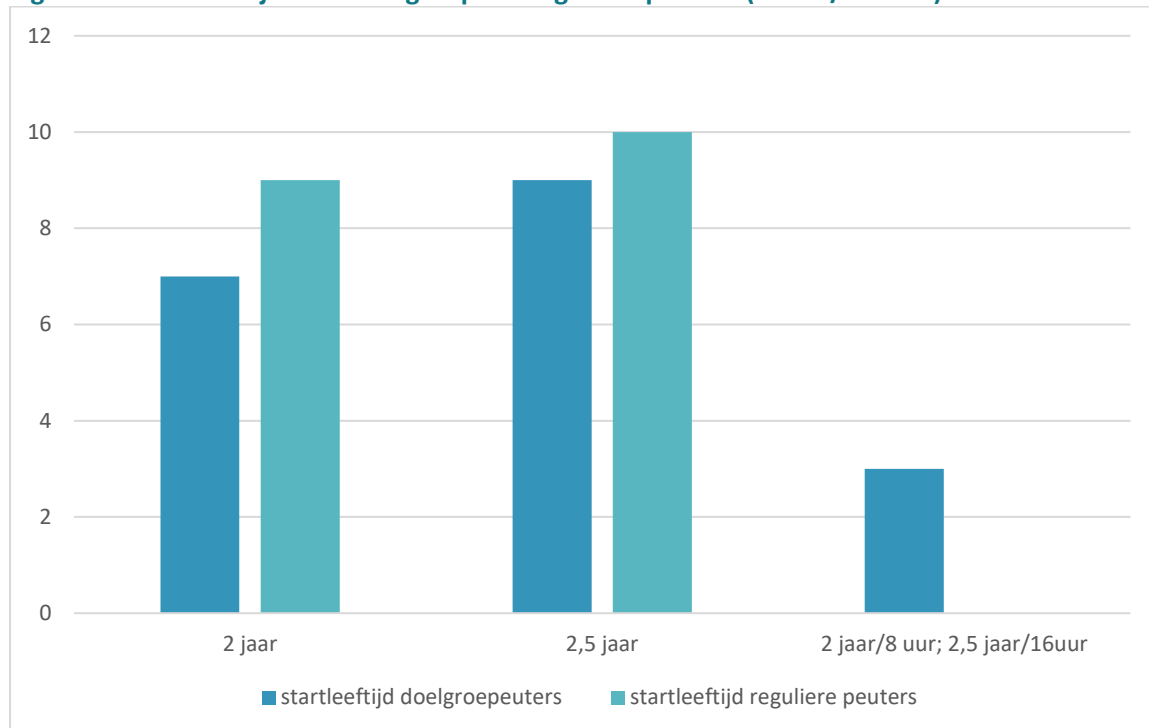
5.2.1 Startleeftijd VE in verschillende gemeenten

Gemeenten moeten vanaf 2020 960 uur voorschoolse educatie aanbieden aan doelgroepeuters tussen 2.5 en 4 jaar. Figuur 5.1 toont de startleeftijden voor doelgroep- en reguliere peuters van de deelnemende gemeenten die sinds 2020 alle vragenlijsten volledig hebben ingevuld. In de meeste deelnemende gemeenten is de startleeftijd voor zowel de doelgroep als de reguliere peuters 2.5 jaar. Er zijn ook veel gemeenten die een startleeftijd van 2 jaar hanteren. De meeste gemeenten hebben dezelfde startleeftijd voor doelgroep- en reguliere peuters. Er zijn echter enkele gemeenten waar

doelgroeppeuters vanaf 2 jaar mogen starten en reguliere peuters vanaf 2.5 jaar, en enkele andersom. Daarnaast zijn er enkele gemeenten waar de doelgroeppeuters 8 uur VE vanaf 2 jaar en 16 uur VE vanaf 2.5 jaar mogen krijgen. In deze gemeenten kunnen reguliere peuters vanaf 2 jaar met VE beginnen. In één van onze deelnemende gemeenten bestaat er ook één speciale variant, waarbij doelgroeppeuters al vanaf 2 jaar kunnen starten, maar alleen als er thuis geen Nederlands gesproken wordt, anders kunnen ze vanaf 2.5 jaar beginnen. Vrijwel alle deelnemende gemeenten hebben sinds 2020 de startleeftijd van doelgroeppeuters en reguliere peuters niet gewijzigd, behalve één gemeente die de startleeftijd van doelgroeppeuters heeft gewijzigd van 2.5 jaar naar 2 jaar in 2023.

Figuur 5.1 Startleeftijd voor doelgroep- en reguliere peuters (2020 t/m 2023)

5.2.2 Startleeftijd VE bij verschillende aanbieders

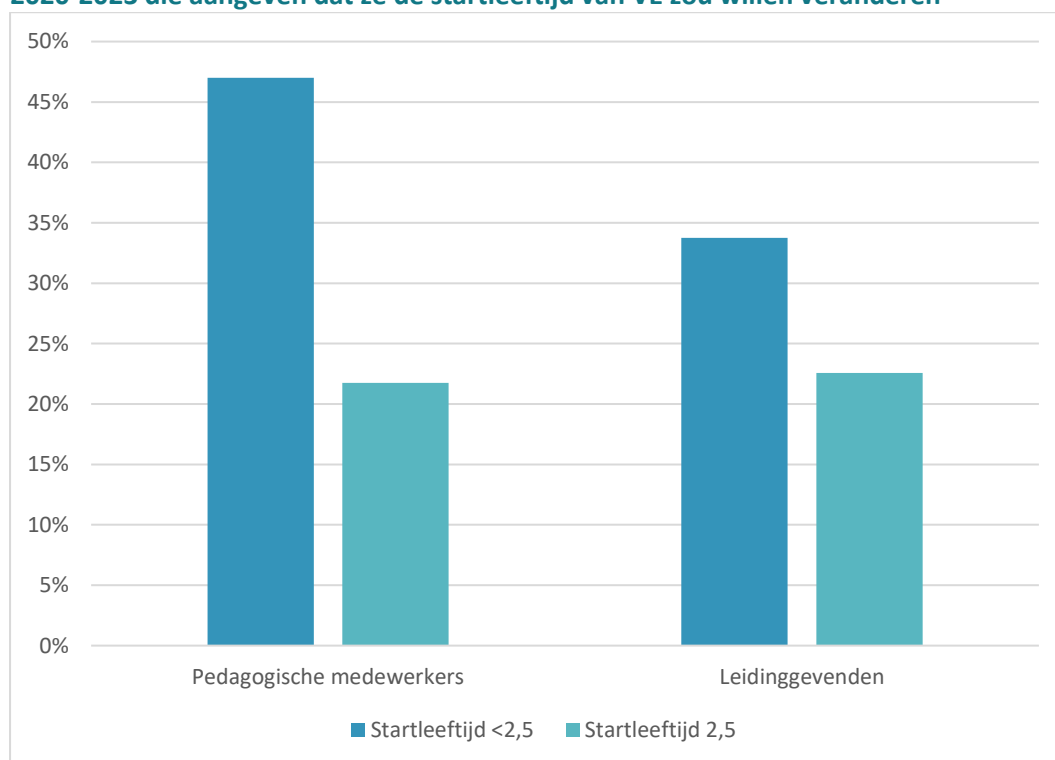
In deze sectie worden data uit de vragenlijsten ingevuld door pedagogische medewerkers en leidinggevende gebruikt. Voor het rapportage over de startleeftijd en eventueel doorstroomleeftijd naar een volgende groep zijn de rapportages van de pedagogische medewerkers gebruikt. Dit omdat zij direct over de groep rapporteren. Waar informatie van de pedagogische medewerker ontbrak, zijn deze data aangevuld met de rapportages van de leidinggevende. De leidinggevend rapporteerden over de hele locatie, in plaats van over de specifieke groep, maar dit kwam meestal overeen met de rapportages over de specifieke groepen. In de meetronde van 2022-2023 zijn er data van 167 groepen, daarin rapporteren ca. 66% van de groepen over een startleeftijd jonger dan 2.5 jaar. Uit de groepen met deze jongere startleeftijd geven ca. 92% aan dat kinderen kunnen starten vanaf de leeftijd van 24 maanden. Bij 5.5% is dat op de leeftijd van 27 maanden en bij enkele groepen 18 of 29 maanden. Tijdens de meetronde van 2021-2022 waren er data beschikbaar van 197 groepen. Daaruit had ca. 49% een startleeftijd onder de 2.5 jaar. Daaruit gaven ca. 93% van de groepen aan dat kinderen kunnen starten op de leeftijd van 24 maanden. Enkele groepen gaven leeftijden aan tussen 18 en 29 maanden. Tijdens de eerste meetronde van 2020-2021 hadden we data van 219 groepen. Daarvan hebben 62% gerapporteerd dat ze een startleeftijd hebben onder de 2.5 jaar. Ongeveer 90% hadden een startleeftijd van 24 maanden, 4% hadden een startleeftijd van 27 of 29 maanden en enkele

groepen hanteerden de leeftijden van 18 of 26 maanden. Samengevat, het beeld van startleeftijd veranderde niet veel over de drie meetronden en een aanzienlijk deel van ons steekproef hanteert een startleeftijd van 2 jaar.

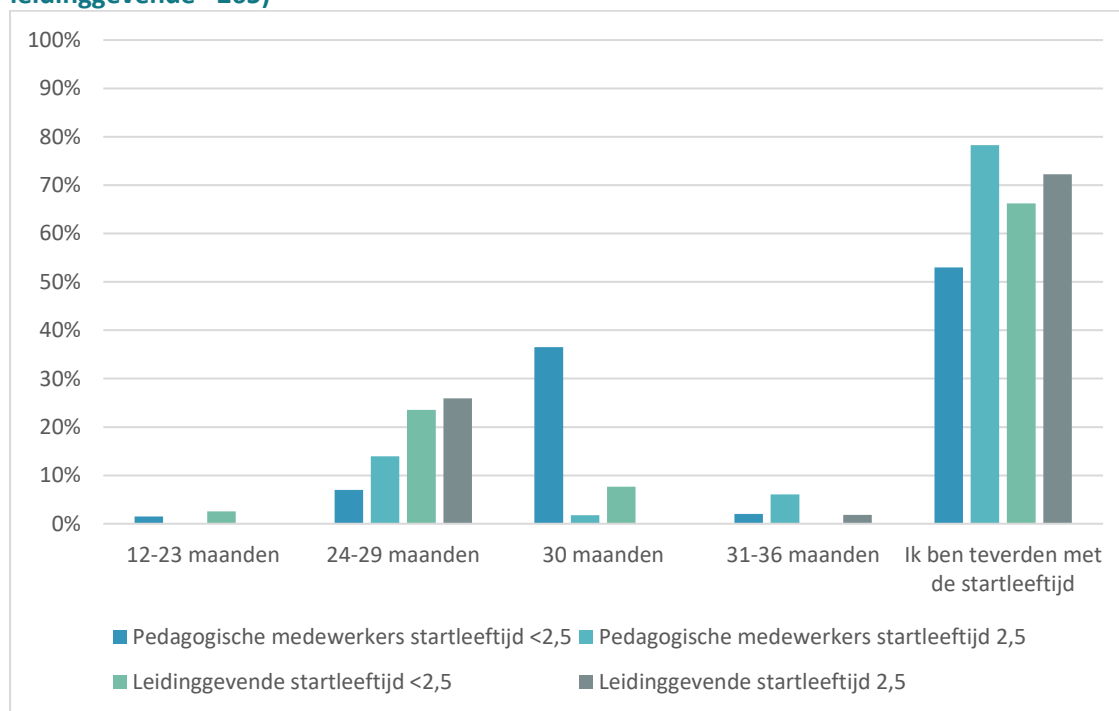
Een klein aantal groepen (6% in 2022-2023, 7% in 2021-2022 en 11.5% in 2020-2021) hadden aparte VE-groepen voor jongere en oudere kinderen. De doorstroomleeftijd varieerde van 24 tot 42 maanden, maar de meest voorkomende leeftijd was 36 maanden. Bij een klein aantal groepen was er geen vaste doorstroomleeftijd, maar werd er individueel gekeken naar het kind en naar de groepsamenstelling.

Ook werden leidinggevenden en pedagogische medewerkers gevraagd of ze de startleeftijd voor VE in hun instelling zouden willen veranderen. In Figuur 5.2 staan de antwoorden weergegeven. Het lijkt erop dat pedagogische medewerkers iets vaker een andere startleeftijd zou willen dan leidinggevenden. Ook is te zien dat medewerkers die in groepen werken waar de startleeftijd lager is dan 2.5 jaar, vaker een andere startleeftijd zouden willen dan medewerkers in groepen waar de startleeftijd op 2.5 jaar staat. Als medewerkers aangaven dat ze een andere startleeftijd zouden willen, hebben we ze gevraagd welke leeftijd ze dan zouden verkiezen. De resultaten staan in Figuur 5.3. Kijkend naar de leeftijden die medewerkers zouden verkiezen zien als startleeftijd, blijkt de range groot. Bij de pedagogische medewerkers lijken vooral degenen die werken in groepen waar kinderen vóór 2.5 jaar kunnen starten, een startleeftijd van 2.5 jaar te willen. Bij de leidinggevenden is de meest genoemde leeftijd tussen 24 en 29 maanden, dus iets vóór 2.5 jaar.

Figuur 5.2 Percentage pedagogische medewerkers (N=315) en leidinggevende (N=265) in de jaren 2020-2023 die aangeven dat ze de startleeftijd van VE zou willen veranderen

Figuur 5.3 “Welke startleeftijd voor VE zou u willen?” (N pedagogische medewerkers = 315, N leidinggevende= 265)

5.2.3 Startleeftijd VE op basis van ouderrapportage

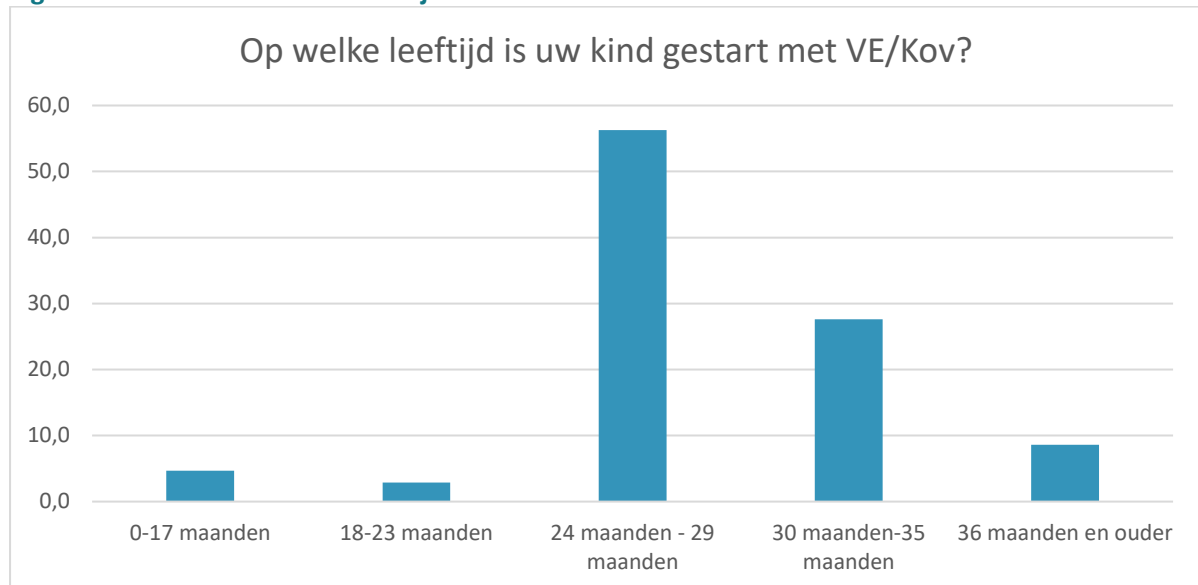
In deze sectie worden de data uit de ouderinterviews betreffende de startleeftijd beschreven. We hebben aan ieder gezin gevraagd op welke leeftijd het kind gestart is met de voorschool danwel kinderopvang. Dit houdt in dat er ook kinderen in onze steekproef zitten die op jonge leeftijd naar de kinderopvang zijn gegaan en daarna naar een VE-aanbieder zijn gegaan.

De gemiddelde startleeftijd van de kinderen in onze steekproef is 26.9 maanden, oftewel 2 jaar en 3 maanden. Echter, hier is een grote spreiding in te zien (van 0 jaar en drie maanden tot 3 jaar en 10 maanden). Figuur 5.4 laat de verdeling in startleeftijd zien. Zo’n 56% van onze sample startte tussen de 2 jaar en 2.5 jaar (meer dan een kwart van de kinderen startte precies met 2 jaar). Daarnaast startte 27.6 % van de kinderen tussen de 2.5 jaar en 3 jaar (20% van de steekproef startte precies met 2.5 jaar). Dit laat zien dat starten op tweejarige leeftijd gebruikelijker is dan op 2.5-jarige leeftijd. Tegelijkertijd start bijna 10 % van de kinderen pas vanaf leeftijd 3 met VE of kinderopvang (mogelijk beïnvloed door de wachtlijsten), en zo’n 5 % van de kinderen was jonger dan anderhalf jaar.

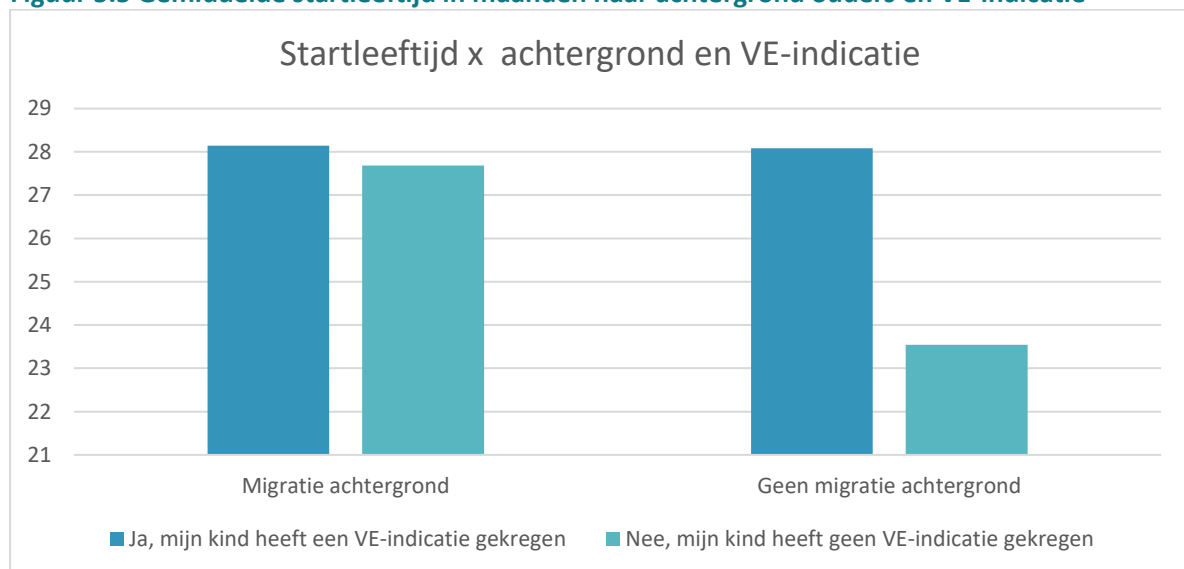
Als we naar gezinskenmerken kijken, dan zien we dat alleen ouders met een Nederlandse achtergrond hun kind jonger dan anderhalf jaar naar de kinderopvang sturen. Figuur 5.5 vergelijkt de kinderen van ouders met en zonder migratieachtergrond, gecombineerd met wel of geen VE-indicatie. Hier zien we dat de kinderen zonder migratieachtergrond, en van wie de ouders aangeven dat zij géén VE-indicatie

hebben gekregen, op gemiddeld 23.5 maanden (bijna 2 jaar) starten. Dit zijn waarschijnlijk de ouders die hun kind eerst naar de kinderopvang stuurden voor het kind bij de VE-aanbieder terecht kwam.

Figuur 5.4. Gemiddelde startleeftijd in maanden van de kinderen.

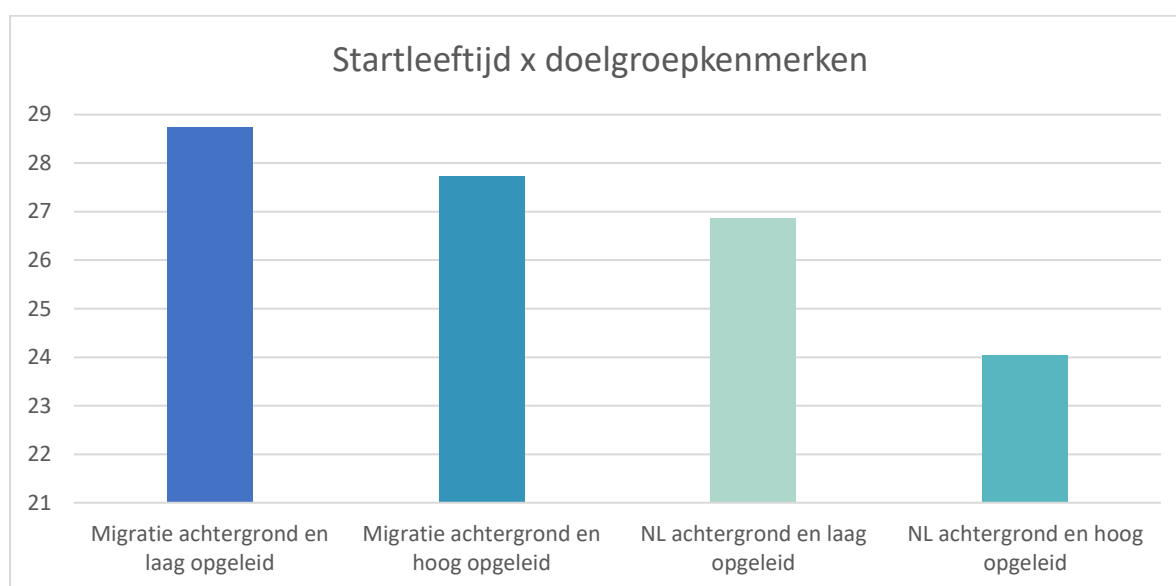

Figuur 5.5 Gemiddelde startleeftijd in maanden naar achtergrond ouders en VE-indicatie

Hetzelfde beeld zien we ontstaan als we kijken naar de doelgroepkenmerken; zie Figuur 5.6. Kinderen van ouders met een migratieachtergrond starten over het algemeen net wat later dan kinderen van ouders zonder migratieachtergrond, en met name de kinderen van ouders met een Nederlandse achtergrond en hoog opleidingsniveau starten eerder (gemiddeld op 2-jarige leeftijd).

Figuur 5.6. Gemiddelde startleeftijd in maanden naar doelgroepkenmerken ouders

5.3 Resultaten: gemeentelijke startleeftijd en feitelijke startleeftijd

Tabel 5.1 laat de relatie zien tussen de feitelijke startleeftijd (gerapporteerd door ouders) en een aantal achtergrondkenmerken (1-2) en daarnaast ook de mogelijke startleeftijd van VE in de gemeente (3-4). De modellen in (1) en (3) maken gebruik van de volledige steekproef, inclusief kinderen met VE in de kinderdagopvang. De modellen (2) en (4) worden geschat op basis van de groep die gebruik maakt van VE in de peuteropvang.

De resultaten laten zien dat doelgroeppeters gemiddeld later starten in de voorscholse voorziening. Echter, dit kan verklaard worden doordat doelgroeppeters minder vaak gebruik maken van kinderdagopvang; in de steekproef zonder dagopvang is er geen significante relatie met doelgroepstatus. Kinderen die ouder zijn dan 3 jaar starten gemiddeld ook later. Dit kan verklaard worden door de specifieke steekproef: kinderen met een meting rond 2.5 jaar zijn per definitie gestart vóór 3 jaar, terwijl kinderen met een meting op leeftijd 3 jaar (vóór 4 jaar) ook later gestart kunnen zijn. Verder starten kinderen met (oudere) broertjes en/of zusjes eerder met VE in de peuteropvang dan enig kinderen. Een verklaring hiervoor is dat ouders meer behoefte hebben aan opvang of al ervaring hebben met VE wanneer er oudere broertjes/zusjes aanwezig zijn in het gezin. Wanneer ook de kinderen in de kinderdagopvang mee worden genomen zien we geen significante verschillen tussen kinderen met of zonder broertjes/zusjes. Ook is er geen duidelijke trend te zien in de startleeftijd. Tenslotte is de feitelijke startleeftijd lager wanneer het in gemeenten mogelijk is om te starten vanaf 2 jaar in plaats van 2.5 jaar. Echter, er is geen significant verschil wanneer enkel kinderen in de peuteropvang worden meegenomen. Er is geen duidelijke verklaring voor dit verschil in resultaten; dit vraagt daarom naar nader onderzoek dat in de volgende rapportage wordt gepresenteerd.

Tabel 5.1 Startleeftijd en relatie met achtergrondkenmerken en gemeentelijk aanbod

	(1)	(2)	(3)	(4)
Start mogelijk vanaf 2 jaar	-	-	-2.651**	-1.146
	-	-	(1.063)	(0.735)
Doelgroep	3.596**	0.941	3.142**	0.815
	(1.355)	(0.870)	(1.115)	(0.806)
Leeftijd 3+ jaar	1.985***	2.540***	1.938***	2.497***
	(0.660)	(0.477)	(0.670)	(0.483)
Meisje	-0.989	-0.315	-0.865	-0.324
	(0.706)	(0.537)	(0.720)	(0.553)
Ref: enig kind				
Eén broertje/zusje	-0.861	-1.588***	-0.411	-1.420**
	(1.188)	(0.561)	(1.228)	(0.546)
Meerdere broertjes/zusjes	0.493	-1.355*	0.776	-1.255*
	(1.140)	(0.664)	(1.117)	(0.652)
Ref: 2020				
2021	0.069	0.288	-0.719	-0.048
	(1.005)	(0.792)	(1.180)	(0.818)
2022/2023	-0.083	1.118	-0.763	0.833
	(1.292)	(0.839)	(1.438)	(0.791)
Alleen pov		X		X
Obs.	275	255	271	251

*** $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; * $p < 0.1$.

6. De pedagogisch beleidsmedewerker in de ve

6.1 Inleiding

Met de invoering van de Wet Innovatie en Kwaliteit Kinderopvang (IKK) werd per 1 januari 2019 de inzet van pedagogisch beleidsmedewerkers in de kinderopvang verplicht. Verder is er vanaf 1 januari 2022 ook landelijk een urennorm gaan gelden voor de inzet van pedagogisch beleidsmedewerkers (hier: pbm'ers) in de VE, bovenop de IKK-norm. De norm wordt berekend voor een jaar per kindcentrum volgens de formule: het aantal doelgroepkinderen tussen de 2.5 en 4 jaar vermenigvuldigd met tien uur. Voor een VE locatie met alleen doelgroepkinderen (en 16 kinderen per groep), een startleeftijd vanaf 2.5 jaar en een aanbod van 40 weken per jaar, komt de extra inzet van de pbm'er neer op gemiddeld 4 uur per week per groep. In dit hoofdstuk rapporteren we over de implementatie van de maatregel op gemeentelijk niveau en bij de aanbieders. In ons vorige rapport hebben we een beeld geschetst van de bevindingen zoals bekend eind 2022. In dit rapport beschrijven we de gegevens uit alle meetronden.

6.2 Implementatie van de pedagogisch beleidsmedewerker ve: gemeenten en aanbieders

6.2.1 Gemeenten

We hebben met behulp van vragenlijsten voor gemeentelijke beleidsmedewerkers en beleidsdocumenten in kaart gebracht hoe het gemeentelijk beleid ten aanzien van de inzet van de pbm'er (of hbo'er meer algemeen) zich heeft ontwikkeld in de periode 2020-2023. Hier bespreken we de belangrijkste ontwikkelingen.

Een deel van de deelnemende gemeenten had voor de invoering van de nieuwe norm nog geen specifieke norm opgenomen voor de inzet van een pbm'er (of hbo'er) in de VE. Een aantal gemeenten had al voor 2022 een norm voor de inzet van de pbm'er. Dit gaat vooral om de G37, die sinds de bestuursafspraken een hbo'er in de VE hebben ingevoerd. Er zijn echter grote verschillen in hoe die norm werd ingevuld. Zo gold in 2020 in de ene gemeente een norm van 100 uur per jaar, in andere gemeenten een norm van 4 uur per week of een norm van minimaal de helft van de dagdelen, of in weer een andere gemeente zelfs een norm van 16 uur per week. Opvallend is dat voor de invoering van de wettelijke norm er veel variatie was in gemeentelijk beleid, maar dat de meeste gemeenten in 2022 de wettelijke norm hebben overgenomen. Dat geldt ook voor veel gemeenten die al voldeden aan de wettelijke norm: wanneer de norm 4 uur per week (of strikter) was, voldeden gemeenten al aan de norm. In die gevallen is de gemeentelijke norm dus minder strikt geworden. Met de invoering van de wettelijke norm lijkt er dus sprake van convergentie van gemeentelijk beleid.

We zien ook een verschuiving van een gemeentelijke norm die onafhankelijk is van het aantal doelgroepeuters (bijvoorbeeld: nog geen norm; 4 uur per week; 100 uur per jaar) naar een norm die sterk afhankelijk is van het aantal doelgroepeuters (de nieuwe wettelijke norm). In bepaalde centra kan er dus sprake zijn van een daling van de inzet van de pbm'er. Een opvallende casus is Rotterdam: dit is de enige deelnemende gemeente met stabiel beleid ten aanzien van de inzet van de pbm'er/hbo'er (4 uur per week, onafhankelijk van het aantal doelgroepeuters). Verder lijkt er ook een ontwikkeling van een urennorm per week voor een hbo'er op de groep (intellig) naar een norm per jaar voor een boventallige coach. Deze overgang was meestal direct, met de invoering van de wettelijke norm. In Amsterdam bijvoorbeeld was deze verschuiving meer geleidelijk: daar was gold in 2020 een norm van 16 uur per week; in 2021 een norm van 16 uur per week of 100 uren coaching per jaar; in 2022 een norm van 16 uur per week of minimaal 80 uren coaching per jaar, oplopend met 10

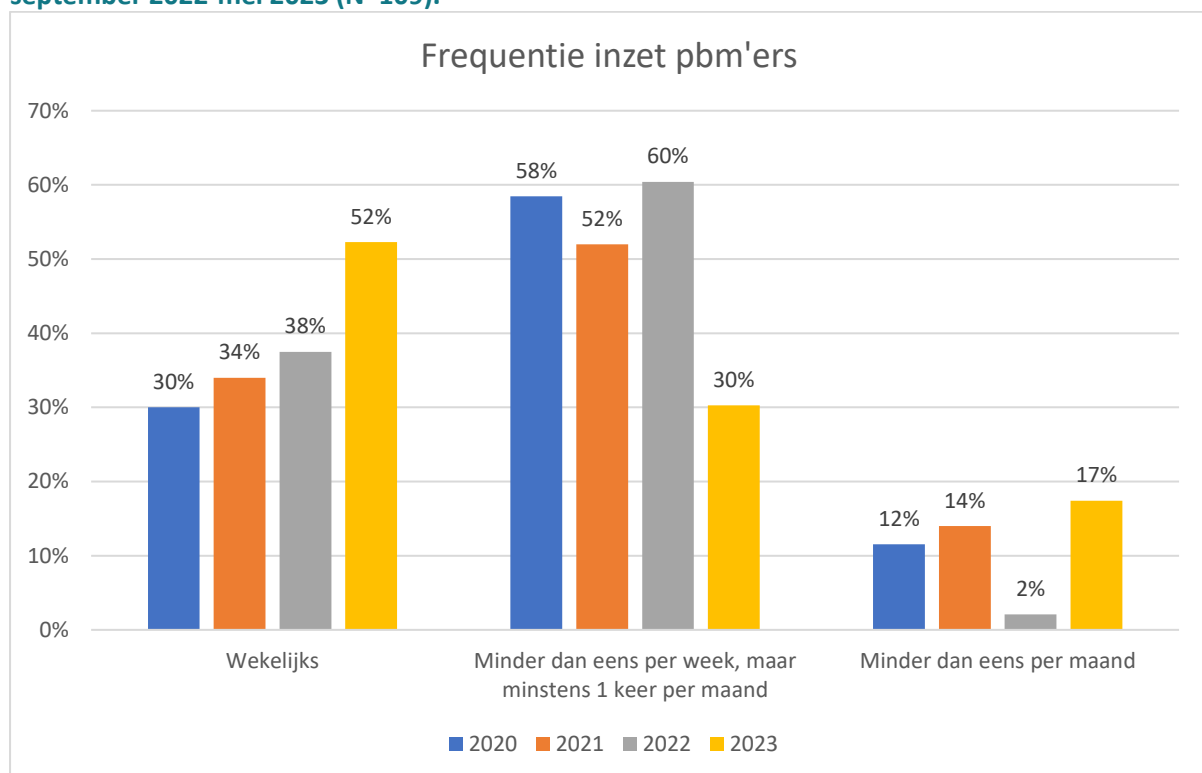
uur per doelgroepkind; en in 2023 minimaal 80 uren coaching per jaar, oplopend met 10 uur per doelgroepkind.

6.2.2 Aanbieders

6.2.2.1 inzet pedagogisch beleidsmedewerker

Om de inzet van pbm'ers in de voorschoolse educatie te meten, hebben we een aantal vragen gesteld aan de leidinggevenden. Dit hebben we gedaan tijdens alle drie meetronden. In de periode van de tweede meetronde (tussen najaar 2021 en voorjaar 2022) werd de wettelijke urennorm voor de inzet van de pbm'er ingevoerd. Tijdens deze meetronde was het merendeel van de vragenlijsten (64%) ingevuld in de periode september tot en met december 2021, dus vóór de invoering van de wettelijke urennorm. De data uit de derde meetronde zijn verzameld na de invoering van de urennorm. Hier beschrijven we de data uit de derde meetronde en vergelijken we de bevindingen met het beeld uit de eerdere meetronden. Bij het bespreken van de tweede meetronde, maken we onderscheid tussen data verkregen vóór en na de invoering van de urennorm.

Figuur 6.1 Frequentie inzet pbm'er in 2020 (N=130) najaar 2021 (N=100) januari-juni 2022 (N=48) en september 2022-mei 2023 (N=109).

In lijn met de wet IKK, rapporteerden alle 75 leidinggevenden die de vragen over pbm'ers invulden, dat ze één (79%) of meerdere (21%) pbm'ers in dienst hadden. Deze verhoudingen komen overeen met de verhoudingen in onze vorige rapporten (in 21-22 had 80% één en 20% een team van pbm'ers en in 2020 was dat 70% en 25% en nog eens 5% die geen pbm'er in dienst hadden). Van bijna alle pbm'ers (78%) is het opleidingsniveau hbo of wo. Bij een kleinere groep (17%) is dat mbo-4 in combinatie met aanvullende scholing of een associate degree. Deze verdeling is vergelijkbaar tussen locaties waar één pbm'er werkzaam is en locaties waar een team werkt. Dit is vergelijkbaar met de gegevens uit voorgaande metingen, behalve dat we in 2021-2022 zagen dat wanneer er één pbm'er werd ingezet op de locatie, het opleidingsniveau van de pbm'ers bijna altijd (94%) hbo of wo was.

Wanneer er een team van pbm'ers werd ingezet op de locatie, was vaker het opleidingsniveau van tenminste één van de pmb'ers mbo-4 in combinatie met aanvullende scholing.

Als we kijken naar de mate waarin de pbm'er wordt ingezet op de voorschoolse groepen vinden we grote verschillen. Figuur 6.1 laat de frequentie zien voor de drie meetronden. De data uit de tweede meetronde zijn onderverdeeld naar de locaties waarvoor de vragenlijst in 2021 (vóór de invoering van de urennorm) is ingevuld en locaties waarvoor de vragenlijst in 2022 of 2023 (na de invoering van de urennorm) is ingevuld. De Figuur laat zien dat tijdens de eerste twee meetronden, de inzet in de meeste groepen minstens één keer per maand, maar minder dan één per week was. Tijdens de laatste meetronde is de inzet in de meeste groepen (52%) minstens één keer per week. De groepen waar de inzet lager was (minder dan een keer per maand) waren uitsluitend groepen waar zowel peuters met VE-indicatie als zonder VE-indicatie zitten (89%) of kinderopvanggroepen (11%). Het algehele beeld is dat de frequentie van de inzet is gestegen na de invoering van de nieuwe urennorm.

Wanneer de pbm'er wekelijks wordt ingezet op een groep, was dat gemiddeld gedurende 6.4 uur per week. Het aantal uren varieerde tussen 1 uur en 32 uur per week. Ongeveer 32% van de groepen hadden meer dan 4 uur inzet per week (dus boven de norm) en 62% hadden 4 uur of meer per week. Dit is vergelijkbaar met de gegevens uit 2022 (6.4 uur per week) en hoger dan in 2021 en 2020 (inzet van gemiddeld 4.6 uur per week). In de groepen waar de inzet van de pbm'er minimaal één keer per maand was, is het gemiddelde aantal uren per maand 4.9. Dit is gemiddeld lager dan in 2021 (5.4) en in 2022 (7.7) en 2020 (5.9). Bij 40% van de groepen is de inzet 4 uur of meer per maand, wat neerkomt op één uur per week. De groepen met een lagere inzet zijn doorgaans gemengde groepen van peuters met en zonder VE-indicatie of groepen in de kinderdagopvang. Deze bevinding is vergelijkbaar met voorgaande jaren. In ruim 88% van de groepen (vergeleken met 80% in 21-22 en 90% in 2020) was de inzet van de pbm'er boventallig, dat wil zeggen, de pbm'er telt niet mee voor de beroepskracht-kind ratio.

Op de meeste deelnemende centra (63%) wordt de pbm'er op elke groep evenveel ingezet. Dit percentage was hoger in de voorgaande meetronden (ca. 80%). Bij de overige groepen werd de pbm'er vooral ingezet in de VE-groepen met een hoger aantal peuters met een VE-indicatie en in groepen waar een kwaliteitsverbetering nodig werd geacht. Dit sluit aan bij de verandering in gemeentelijk beleid, waarbij er een verschuiving heeft plaatsgevonden van onafhankelijke inzet naar inzet afhankelijk van het aantal doelgroeppeuters op de locatie. Ook gaven een aantal leidinggevendenden aan dat de inzet van de pbm'er meer maatwerk was of dat de begeleiding van kinderen op de groep werd gedaan door VE-specialisten en dat de pedagogisch coach vooral werd ingezet voor coaching van pedagogisch medewerkers. Deze overige vormen van inzet zijn in lijn met het beeld uit eerdere meetronden. Dit laat zien dat relaties tussen aan de ene kant de inzet van pbm'ers (of hbo'ers in het algemeen) en aan de andere kant de geboden kwaliteit van de voorziening en mogelijk ook de ontwikkeling van kinderen complex zijn. Relaties tussen inzet van pbm'ers en relevante uitkomsten (kwaliteit, ontwikkeling van het kind) kunnen daarom niet worden geïnterpreteerd als een causale effecten. Gegeven de selectieve inzet zou, zonder controle voor het selectie-effect, de relatie tussen de inzet van een pbm'er en de geboden kwaliteit zelfs negatief kunnen zijn, zelfs als het effect in werkelijkheid positief is. In de analyses (sectie 6.3) maken we daarom gebruik van het natuurlijk experiment dat met de invoering van de wettelijke norm is ontstaan.

6.2.2.2 Taken pedagogisch beleidsmedewerker

We hebben leidinggevendenden ook gevraagd naar de taken van de pbm'er. Bijna de helft (47%) van de pbm'ers combineert coaching met beleidsontwikkeling en implementatie. Ongeveer 21% richt zich

volledig op coaching en 18% op beleidsontwikkeling en implementatie. Bij 15% van de locaties zijn er aparte functies voor deze twee aspecten. Tijdens de eerdere metingen was de verdeling van het takenpakket redelijk vergelijkbaar.

De meerderheid van de pbm'ers (57%) heeft geen andere overstijgende taken. Dit is vergelijkbaar met 2021-2022 (59%) en lager dan in 2020 (73%). Van de overige 43% hebben de meeste taken als een VE-coördinator of VE-specialist (17%). Een kleinere groep werkt ook als intern begeleider, is betrokken bij oudercontacten, doet administratief werk en planning, of heeft leidinggevende taken. Deze taakverdeling is redelijk vergelijkbaar met voorgaande meetronden. Ten slotte, op 44% van de locaties zijn de pbm'ers de enige met een hbo-opleiding. Op de andere locaties werken ook andere medewerkers met een hbo-opleiding. Dit zijn meestal VE-coördinatoren of VE-specialisten (16%), pedagogische medewerkers met een hbo-diploma (14%), intern begeleiders of zorgcoördinatoren (14%), pedagogische coaches (9%) of leidinggevendenden (2%). Dit beeld is redelijk vergelijkbaar met voorgaande metingen. Wel lijkt er een kleine verschuiving te zijn van iets minder pedagogische medewerkers met hbo-opleiding op de groepen.

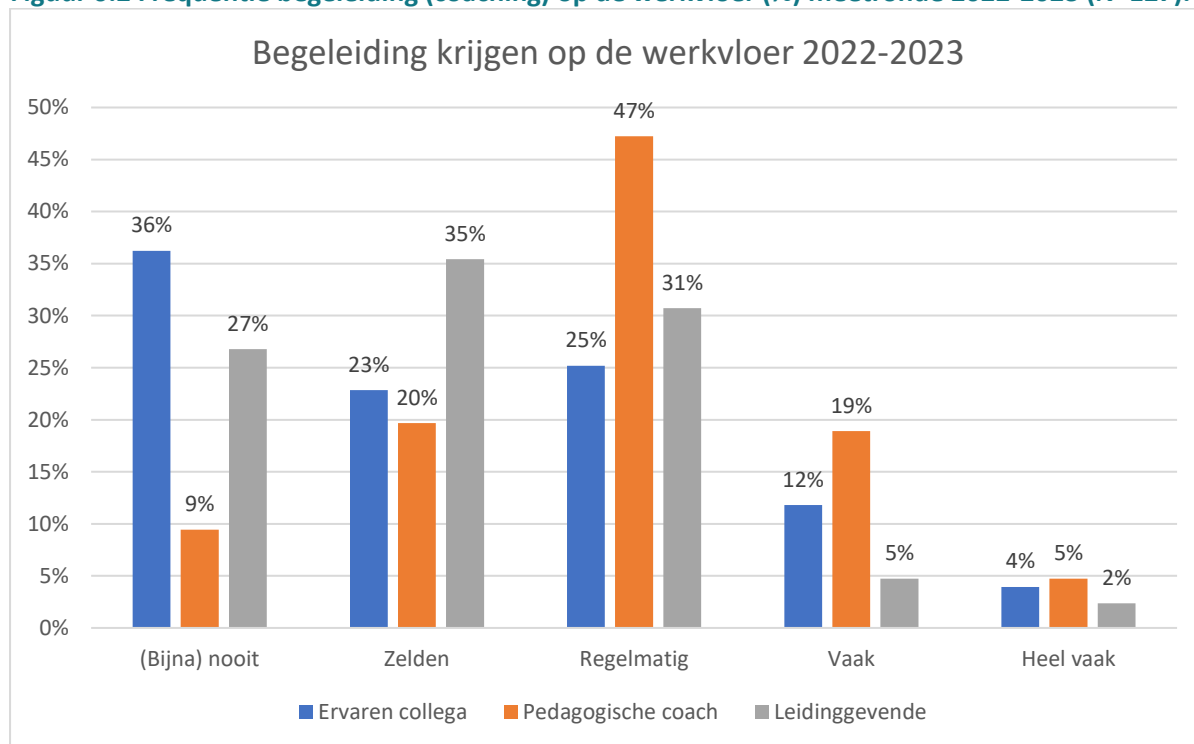
Een belangrijk doel van het beleid rondom de inzet van pbm'ers is de professionalisering van pedagogisch medewerkers door begeleiding op de werkvloer. Pedagogisch medewerkers zijn door middel van de online vragenlijst ook gevraagd naar hun ervaring met coaching, Figuren 6.2 en 6.3 geven de frequentie van begeleiding tijdens de tweede en derde meetronden. De resultaten laten zien dat ruim 70% (vergeleken met ruim 60% in 2021-2022) van de pedagogische medewerkers regelmatig of vaak begeleiding krijgen op de werkvloer van een pedagogische coach.

Hoewel begeleiding door een ervaren collega of leidinggevende een alternatief zou kunnen zijn voor de begeleiding door een coach, blijken de verschillende vormen van begeleiding positief gecorreleerd te zijn. Pedagogisch medewerkers die vaker door een coach worden begeleid, geven aan ook vaker door een ervaren collega of door de leidinggevende te worden begeleid. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat de ervaren collega of leidinggevende ook de pedagogisch coach is. Als we de drie typen begeleiding samen bekijken, valt op dat ongeveer 20% van de pedagogisch medewerkers (bijna) nooit of zelden begeleiding op de werkvloer krijgt. Dit percentage is vergelijkbaar met het percentage van de meetronde van 2021-2022, maar lager dan in 2020 (toen kreeg bijna 30% naar eigen zeggen geen begeleiding). Een mogelijke verklaring is dat de begeleidingstijd is toegenomen als gevolg van de verschillende maatregelen. Het lijkt er op dat een aanzienlijk deel van pedagogisch medewerkers nooit of zelden begeleiding krijgt, maar daarbij moet worden opgemerkt dat een aanzienlijk deel (bijna 38%, zie Tabel 2.3) van de deelnemende pedagogisch medewerkers een hbo-diploma heeft. Een deel van de pedagogisch medewerkers is zelf de specialist of coach.

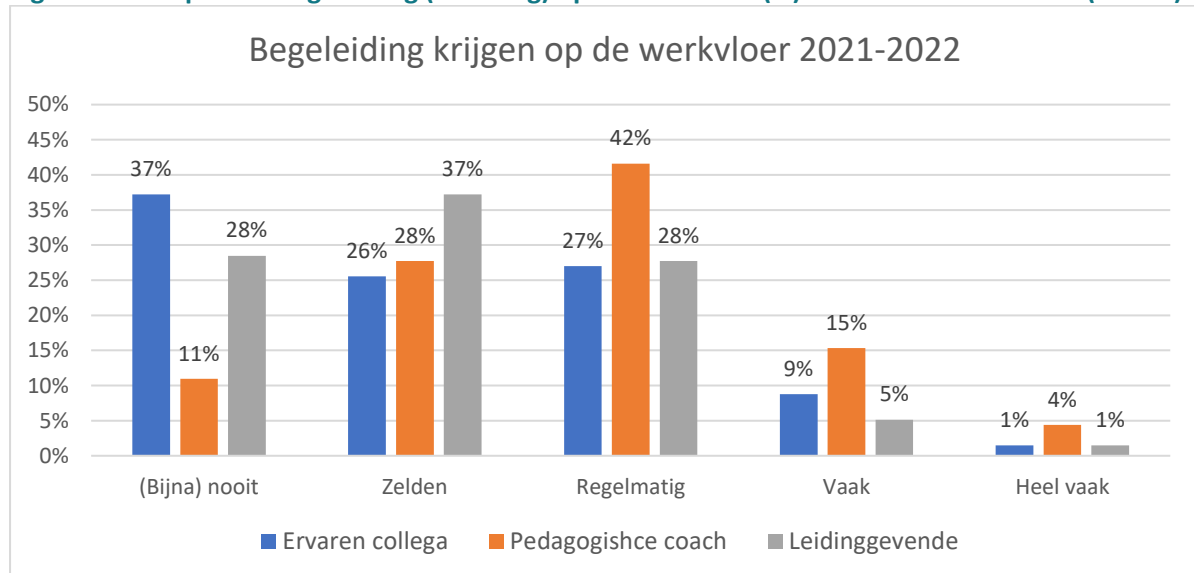
De beschrijvende resultaten laten zien dat er in alle drie meetronden veel variatie is in de inzet van de pbm'er. Veel locaties hebben gemengde groepen of groepen met kinderen onder de leeftijd van 2.5 jaar. Voor die locaties is de wettelijke urennorm lager dan 4 uur per week per groep. Desalniettemin lijkt het erop dat sinds de invoering van de nieuwe norm in 2022 de inzet van de pbm'ers is toegenomen. De inzet lijkt in de laatste meetronde bovendien meer bepaald door het aantal doelgroepkinderen, waarbij de inzet hoger is op groepen met meer doelgroepkinderen. Dat sluit aan bij de wettelijke norm en de ontwikkelingen in gemeentelijk beleid, zoals hierboven beschreven. In de huidige meetronde lijkt ook de frequentie van begeleiding door een pedagogische coach te zijn toegenomen ten opzichte van de metingen vóór en kort na de invoering van de nieuwe norm. Dit zou op een effect van de nieuwe normen kunnen duiden. Tenslotte is er een kleine verschuiving in hoe hbo'er worden ingezet. Er zijn minder hbo-opgeleide pedagogische medewerkers werkzaam naast de

pbm'ers. Dit kan een resultaat zijn van de maatregel, waardoor meer hbo-opgeleide medewerkers zijn gaan werken als pbm'er of coach in plaats van als pedagogische medewerkers op de groep.

Figuur 6.2 Frequentie begeleiding (coaching) op de werkvloer (%) meetronde 2022-2023 (N=127).

Figuur 6.3 Frequentie begeleiding (coaching) op de werkvloer (%) meetronde 2021-2022 (N=137)

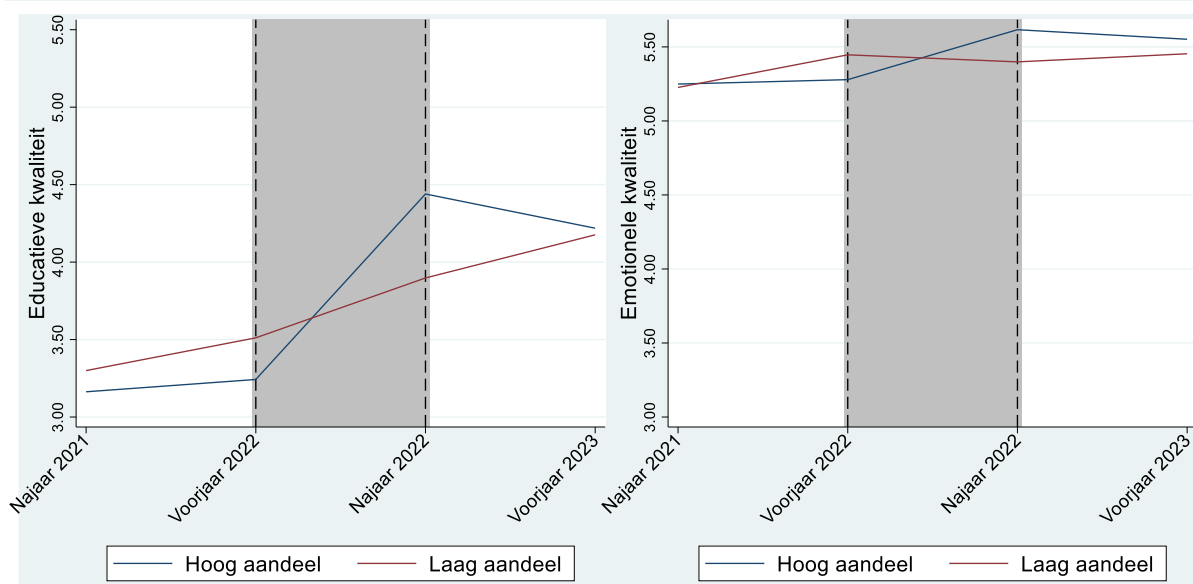

6.3 Resultaten: de pedagogisch beleidsmedewerker en proces kwaliteit

We schatten de effecten van de uitbreiding van het uren aanbod met behulp van een verschillen-in-verschillen methode (differences-in-differences; DiD). Voor het schatten van de effecten van het beleid maken we gebruik van de landelijke hervorming, die de mogelijkheid van een natuurlijk experiment heeft gecreëerd. Voor de hervorming waren er verschillen in gemeentelijk beleid, waarbij sommige gemeenten al voldeden aan de nieuwe wettelijke norm. Echter, de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker was niet afhankelijk van het aantal doelgroepkinderen op de locatie (zie 6.1). Sinds 2022 hebben nagenoeg alle gemeenten de wettelijke norm overgenomen, of strikter beleid ingevoerd waarbij de inzet ook afhankelijk is van het aantal doelgroepkinderen (zoals Amsterdam). Een uitzondering is Rotterdam, waar tussen 2020-2023 de norm voor de inzet 4 uur per week is (onafhankelijk van het aantal doelgroepkinderen). Rotterdam voldeed al aan de norm en de nieuwe wettelijke norm heeft geen invloed gehad op het beleid van deze gemeente.

Voor de identificatie van het beleidseffect maken we gebruik van het feit dat de wettelijke norm afhankelijk is van het aantal doelgroepeuters op de locatie: 10 keer het aantal doelgroepkinderen tussen de 2.5 en 4 jaar op de locatie. We hebben leidinggevenden gevraagd naar het aantal doelgroepeuters op de locatie, maar vanwege non-response (in het algemeen en voor dit item specifiek) zijn die gegevens niet direct bruikbaar in de analyses. Deze gegevens worden nog opgevraagd en zullen in het eindrapport gebruikt worden; het aantal moet sinds 2022 ook vastgelegd worden in het pedagogisch werkplan van een kindcentra dat VE aanbiedt. In plaats daarvan maken we voor de analyses in dit rapport gebruik van het percentage doelgroepeuters in de wijk. Zoals verwacht is dit percentage significant gerelateerd aan het aantal doelgroepeuters en het percentage kinderen met een niet-Westerse migratieachtergrond op de locatie (zoals gerapporteerd door leidinggevenden). Hoe groter het percentage doelgroepeuters, hoe groter het aantal doelgroepeuters op de locatie. Locaties in wijken met een laag aantal doelgroepeuters zullen gemiddeld minder (of negatief, bijvoorbeeld als voor 2022 4 uur per week de norm was) beïnvloed worden door de hervorming dan locaties in wijken met een hoog aantal doelgroepeuters.

Figuur 6.4. De ontwikkeling van educatieve kwaliteit (L) en emotionele kwaliteit (R)

Figuur 6.4 laat de ontwikkeling van kwaliteit zien tussen 2021 en 2023 in centra in wijken met een laag versus hoog (onder of boven de mediaan) percentage doelgroeppeuters. Als de inzet van de pbm'er bijdraagt aan de ontwikkeling van de kwaliteit kan verwacht worden dat de kwaliteit meer is toegenomen in centra in wijken met een hoog aandeel doelgroeppeuters. De figuur laat zien dat de educatieve kwaliteit in centra in wijken met een hoog aandeel gemiddeld lager is, maar vanaf najaar 2022 wordt dat verschil ingelopen en scoren deze centra juist hoger. De ontwikkeling van emotionele kwaliteit is veel stabiel en laat weinig verschillen zien tussen de twee typen centra. Deze patronen duiden op een positief effect van de pbm'er op de educatieve kwaliteit, maar geen effect op de emotionele kwaliteit. Met behulp van verschillen-in-verschillen modellen wordt het beleidseffect formeel getoetst.

De volgende specificatie geeft het verschillen-in-verschillen model weer:

$$y_{icgt} = \alpha + \delta[Post_t \times AandeelVVE_c] + \gamma[begin22_t \times AandeelVVE_c] + \rho AandeelVVE_c + X_{cg}'\beta + \mu_t + \theta_g + \varepsilon_{icgt}$$

waarbij y_{icgt} de (proces)kwaliteit is van de VE groep i in kindcentrum c in gemeente g in periode t . $[Post_t \times AandeelVVE_i]$ is de interactie tussen $Post_t$ (meetmoment vanaf najaar 2023) en het aandeel doelgroeppeuters in de wijk van het kindcentrum. We gebruiken modellen waarbij we $AandeelVVE_i$ meten met een dummy: laag versus hoog aandeel, waarbij een aandeel boven de mediaan een hoog aandeel impliceert en een aandeel onder de mediaan een laag aandeel. Daarnaast meten we in alternatieve modellen het aandeel doelgroeppeuters als continue variabele. De parameter δ is de verschillen-in-verschillen parameter die het effect van de invoering van de norm voor de pedagogisch beleidsmedewerker weergeeft. We hebben begin 2022 ook kwaliteitsobservaties uitgevoerd maar verwachten dat in die periode het effect nog niet zichtbaar is. De extra inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker heeft dan pas net (of nog niet) plaatsgevonden en het effect van coaching zal dan nog maar beperkt zichtbaar zijn. We nemen daarom ook de interactie $[begin22_t \times AandeelVVE_c]$ mee. Ook is het mogelijk dat het aandeel doelgroepkinderen een directe relatie heeft met de kwaliteit, ook zonder de beleidshervorming. Om die reden wordt $AandeelVVE_c$ meegenomen, zoals gebruikelijk is in verschillen-in-verschillen modellen. Het model controleert voor niet-geobserveerde algemene tijdseffecten (μ_t) en gemeente-effecten (θ_g). Tenslotte wordt gecontroleerd voor een aantal kenmerken van het centrum (X_{cg}), waarbij gebruik wordt gemaakt van data uit het Landelijk Register Kinderopvang (LRK): de omvang van het centrum, de omvang van de aanbieder, het lokaal marktaandeel voorschoolse educatie (het aandeel voorscholen in de gemeente dat de specifieke aanbieder heeft) en een indicator voor de maatschappelijke missie van de aanbieder (het percentage kindcentra waar VE wordt aangeboden). Het is mogelijk dat de hervorming ook deze variabelen heeft beïnvloed. Voor de controlevariabelen wordt daarom gebruik gemaakt van 2021 LRK data. Standaardfouten worden geclusterd op centrumniveau. Omdat de hervorming geen invloed heeft gehad op het beleid in Rotterdam wordt deze gemeente niet meegenomen in de hoofdanalyses.

Een belangrijk voordeel van de verschillen-in-verschillen methode is dat daarmee gecontroleerd kan worden voor algemene niet-geobserveerde gemeente- en tijdseffecten. Een analyse die enkel gebruik maakt van een voor- en nameting kan daar niet voor controleren. Voor beleidsevaluaties is dit van belang omdat algemene niet-geobserveerde tijdseffecten uitgesloten moeten worden. In de context van dit onderzoek hebben deze tijdseffecten bijvoorbeeld te maken met personeelstekorten. Wanneer personeelstekorten bijvoorbeeld toenemen over de analyse-periode zou dat negatieve gevolgen kunnen hebben voor de kwaliteit, waardoor het effect van het beleid wordt onderschat. Een

ander belangrijk voordeel van de verschillen-in-verschillen methode is dat gecontroleerd kan worden voor stabiele niet-geobserveerde verschillen tussen gemeenten. Gemeenten met relatief veel centra met een hoog aandeel doelgroeppeuters kunnen ook niet-geobserveerde kenmerken hebben die samenhangen met kwaliteit. Zo is het denkbaar dat in die gemeenten het VE-beleid verder is ontwikkeld.

Omdat de verschillen-in-verschillen methode controleert voor niet-geobserveerde tijdseffecten en niet-geobserveerde stabiele gemeentever verschillen kunnen de beleidseffecten van de pedagogisch beleidsmedewerker beter worden geïsoleerd. Het beleidseffect wordt geschat op basis van de interacties tussen het aandeel doelgroeppeuters (de treatment variabele) en een tijdseffect. De centrale aanname in de verschillen-in-verschillen strategie is dat de controle- en treatment-centra zich parallel zouden hebben ontwikkeld wanneer de landelijke norm niet was ingevoerd (de parallelle trend aanname).

Tabel 6.1 laat de belangrijkste resultaten zien, waarbij acht verschillende modellen worden geschat: voor educatieve kwaliteit (kolom 1-2) en emotionele kwaliteit (3-4), zonder centra controlevariabelen (1 en 3) en met centra controlevariabelen (2 en 4) en het aandeel doelgroeppeuters gemeenten als hoog/laag (panel A) en als continue variabele (panel B).

Tabel 6.1 Effecten van de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker op de proceskwaliteit

	Educatieve kwaliteit		Emotionele kwaliteit	
	(1)	(2)	(3)	(4)
<i>Panel A</i>				
PostxHoogAandeelVVE	0.395** (0.169)	0.394** (0.171)	0.092 (0.144)	0.099 (0.147)
R-squared	0.323	0.321	0.124	0.117
<i>Panel B</i>				
PostxAandeelVVE	1.769** (0.819)	1.748** (0.814)	0.029 (0.601)	0.027 (0.600)
R-squared	0.325	0.325	0.127	0.122
Centra controlevariabelen	Nee	Ja	Nee	Ja
N	291	291	291	291

*** $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; * $p < 0.1$.

De resultaten wijzen op een significant positief effect van de inzet van de pbm'er op de educatieve proceskwaliteit, maar laten geen significant effect op emotionele proceskwaliteit zien. Het is aannemelijk dat de pbm'er meer gericht is op het verhogen van de educatieve kwaliteit. Het verschil is ook te verklaren omdat emotionele kwaliteit al hoog is en daar dus weinig ruimte is voor verbetering. De resultaten zijn niet gevoelig voor de introductie van de specificatie en laten een consistent beeld zien. Het effect is substantieel: de educatieve kwaliteit in centra met een hoog aandeel neemt zo'n 0.4 punt meer toe ten opzichte van centra met een laag aandeel. Volgens deze resultaten kan de forse toename in educatieve kwaliteit zoals beschreven in Hoofdstuk 3 voor een belangrijk deel (zo'n 40 procent) worden toegeschreven aan de beleidshervorming. Waarschijnlijk is dit een onderschatting omdat het aantal doelgroeppeuters op de locaties nog niet precies kon worden vastgesteld. In het eindrapport zal dit opnieuw worden getoetst op basis van nieuwe gegevens.

Omdat het specifieke gemeentelijke beleid in Rotterdam niet is gewijzigd is de verwachting dat de resultaten zwakker worden wanneer data voor die gemeente mee wordt genomen in de analyses: er zou in die gemeente geen beleidseffect moeten zijn. Om dit te toetsen reproduceren we Tabel 6.1,

waarbij observaties uit Rotterdam wel worden meegenomen (zie Appendix tabel D.1). In deze analyses is het effect niet langer significant, ondanks dat het aantal observaties met zo'n 17 procent toeneemt. Het verschil in resultaten is in lijn met het feit dat er geen beleidseffect was in deze gemeente.

Tabel 6.2 Effecten van de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker, naar type activiteit (educatieve kwaliteit)

	(1) Eten/drinken	(2) Spel	(3) Gerichte activiteit
<i>Panel A</i>			
PostxHoogAandeelVVE	0.256 (0.232)	0.518** (0.240)	0.331 (0.279)
R-squared	0.209	0.250	0.268
<i>Panel B</i>			
PostxAandeelVVE	0.797 (1.187)	2.922** (1.194)	1.380 (1.135)
R-squared	0.212	0.253	0.274
Centra controlevariabelen	Ja	Ja	Ja
N	291	282	295

*** $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; * $p < 0.1$.

Er hebben per groep, per meetmoment drie observatiecycli plaatsgevonden voor drie verschillende typen activiteiten: een eet/drinkmoment, (begeleid) spel en een gerichte (educatieve) activiteit. Tabel 6.2 (educatieve kwaliteit) en Appendix Tabel D.2 (emotionele kwaliteit) laten de resultaten zien per type activiteit. Voor educatieve kwaliteit zijn de coëfficiënten positief bij elk type activiteit, maar de effecten zijn het grootst op kwaliteit tijdens (begeleid) spelmomenten en lijken het gemiddelde positieve effect voor een belangrijk deel te bepalen. De schattingen voor emotionele kwaliteit laten opnieuw geen significant effect zien, voor geen van de activiteiten.

Tabel 6.3 Effecten van de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker, naar dimensie van educatieve kwaliteit

	Faciliteren van ontwikkeling (1)	Kwaliteit van feedback (2)	Taalstimulering (3)
<i>Panel A</i>			
PostxHoogAandeelVVE	0.294 (0.195)	0.432* (0.235)	0.456** (0.203)
R-squared	0.208	0.353	0.230
<i>Panel B</i>			
PostxAandeelVVE	0.673 (0.975)	2.657** (1.087)	1.913** (0.962)
R-squared	0.213	0.363	0.225
Centra controlevariabelen	Ja	Ja	Ja
N	291	291	291

*** $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; * $p < 0.1$.

In het CLASS instrument wordt educatieve kwaliteit gemeten op basis van drie dimensies (faciliteren van ontwikkeling; kwaliteit van feedback; taalstimulering) en emotionele kwaliteit op basis van vijf dimensies (positieve sfeer; negatieve sfeer; sensitiviteit; kindperspectief; gedragsregulering). Analyses naar dimensie van kwaliteit laten zien dat de positieve effecten op educatieve kwaliteit voornamelijk

lopen via een verhoging van de kwaliteit van feedback en taalstimulering (Tabel 6.3). Op geen van de vijf dimensies van emotionele kwaliteit wordt een effect gevonden (Appendix tabel D2).

Tenslotte is onderzocht in hoeverre de hervorming effect heeft gehad op de uitvoering van VE-activiteiten. Hierbij is gebruik gemaakt van vragenlijsten van pedagogisch medewerkers. De resultaten (Tabel 6.4) laten een positief effect zien op de frequentie van VE-activiteiten. Interessant is ook dat er een significant positief effect wordt gevonden op de frequentie van VE-activiteiten in kleine groepen met alleen doelgroepkinderen. Er wordt echter geen effect gevonden op individueel aanbod van VE-activiteiten, in kleine groepen met alle kinderen of in de hele groep. Het effect van de pbm'er lijkt dus sterk gericht op het faciliteren van de ontwikkeling van doelgroepeuters.

Tabel 6.4. Effecten van de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker op de uitvoering van VVE-activiteiten

	Frequentie	(1) Individueel	(2) Kleine groepen, doelgroep	(3) Kleine groepen, alle kinderen	(4) Hele groep
<i>Panel A</i>					
PostxHoogAandeelVVE	0.673** (0.338)	0.850 (0.584)	1.297** (0.629)	-0.224 (0.392)	0.016 (0.261)
<i>Panel B</i>					
PostxAandeelVVE	2.960* (1.706)	3.604 (3.168)	8.089** (3.451)	-0.507 (2.010)	0.078 (1.277)
Centra controlevariabelen	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
N	213	213	213	213	213

*** $p < 0.01$; ** $p < 0.05$; * $p < 0.1$.

7. Ontwikkeling in werkbeleving en knelpunten

7.1 Werkbeleving pedagogisch medewerkers

De werkbeleving van de pedagogisch medewerkers is over het algemeen redelijk positief, zoals Tabel 7.1 laat zien. Op vragen over de werktevredenheid en het gevoel betrokken te zijn bij de organisatie wordt gemiddeld tussen de 4 (“een beetje mee eens”) en 5 (“mee eens”) gescoord op een schaal van 1 tot 6. Het ervaren stressniveau is relatief laag (de variabele is positief gehercodeerd: een hoge score betekent lage ervaren stress). Op stellingen als “Ik voel me meer dan normaal uitgeput na een werkdag”, “Ik ervaar regelmatig stress op mijn werk” en “Ik voel me overbelast door alle taken” wordt gemiddeld ‘een beetje mee oneens’ tot ‘mee oneens’ geantwoord. Zoals in het vorige rapport is getoond, is de ervaren werkstress toegenomen tussen meetronde 1 (2020) en meetronde 2 (2021/2022) ($m_2 = 4.1$ en $m_1 = 4.4$; Cohen’s $d = .39$). Daarnaast laten pedagogisch medewerkers in meetronde 2 een gemiddeld iets lagere score zien op werktevredenheid ($m_2 = 4.4$ en $m_1 = 4.7$), en op beleving van inclusie op de werkvloer ($m_2 = 4.9$ en $m_1 = 5.1$), maar deze verschillen zijn klein. De gemiddelde scores in de laatste meetronde (2022/2023) zijn vrijwel gelijk aan die uit meetronde 2.

Tabel 7.1 Werkbeleving van pedagogisch medewerkers

Werkbeleving	N	Range	M	SD
Meetronde 3 (2022-2023)				
Werktevredenheid (1-6)	128	2.50 – 5.92	4.34	0.63
Werkstress (1-6) (R)	128	1.60 – 5.80	4.04	0.84
Beleving van inclusie op de werkvloer (1-6)	128	1.00 – 6.00	4.80	1.06
Meetronde 2 (2021-2022)				
Werktevredenheid (1-6)	135	2.17-5.58	4.38	0.61
Werkstress (1-6) (R)	135	1.80-5.80	4.11	0.80
Beleving van inclusie op de werkvloer (1-6)	135	1.00-6.00	4.87	0.93
Meetronde 1 (2020-2021)				
Werktevredenheid (1-6)	121	3.00-6.00	4.67	0.57
Werkstress (1-6) (R)	121	2.00-6.00	4.40	0.71
Beleving van inclusie op de werkvloer (1-6)	121	2.00-6.00	5.08	0.75

7.2 Knelpunten met betrekking tot het behouden of verbeteren van de kwaliteit

Aan leidinggevend is gevraagd wat op hun locatie de knelpunten zijn om de kwaliteit van de opvang te behouden of verder te verbeteren. Leidinggevend gaven op een schaal van 1 (“Helemaal niet van toepassing”) – 5 (“Sterk van toepassing”) aan in hoeverre stellingen die zij kregen voorgelegd, van toepassing waren. De belangrijkste knelpunten die hieruit naar voren kwamen, waren: de klantengroep (stelling: “moeilijke groep klanten, kinderen met veel problemen”) en vervanging bij ziekte (stelling: “moeilijkheden om bij ziekte van medewerkers een goede vervanging te vinden”). Op beide items wordt gemiddeld tussen 3 ‘neutraal tot 4 ‘van toepassing’ geantwoord. In Tabel 7.2 wordt een overzicht gegeven van alle uitgevraagde mogelijke knelpunten. In de vorige rapportage lieten we zien dat knelpunten die te maken hebben met personeelstekorten in de sector waren toegenomen tussen 2020 en 2021/2022. Dat is consistent met de toegenomen personeelstekorten in de sector. Deze ontwikkeling heeft zich echter niet doorgezet. Knelpunten die te maken hebben met de

personeelstekorten zijn stabiel gebleven sinds 2021/2022 en lijken eerder iets afgenomen dan toegenomen.

Tabel 7.2 Knelpunten mbt behouden/verbeteren van kwaliteit van de opvang zoals gerapporteerd door leidinggevend en in 2021-2022 en in 2022-2023

Knelpunt	2021-2022 (N=80)			2022-2023 (N=75)		
	Range	M	SD	Range	M	SD
Weinig contact met en betrokkenheid van ouders	1-5	2.76	1.03	1-5	2.51	1.12
Moeilijke groep klanten, kinderen met veel problemen	1-5	3.57	1.00	1-5	3.61	0.99
Veel personeelwisselingen, groot verloop van personeel	1-5	2.06	1.04	1-5	2.04	0.92
Moeilijkheden om bij ziekte van medewerkers goede vervanging te vinden	1-5	3.57	1.11	1-5	3.36	0.94
Te weinig goed gekwalificeerd en ervaren personeel	1-5	2.30	1.13	1-5	2.27	1.02
Moeilijk te vervullen vacatures	1-5	2.92	1.52	1-5	2.96	1.22
Onvoldoende financiële middelen	1-5	2.29	0.92	1-5	2.17	0.81
Teruglopende of sterk wisselende vraag naar opvang	1-5	2.26	1.04	1-5	2.31	0.99
Bezuinigingen op lokaal of nationaal niveau	1-5	2.40	1.05	1-5	2.28	1.05
Wisselend, onzeker lokaal of nationaal beleid	1-5	2.55	1.11	1-5	2.32	1.00
Wettelijke regels belemmeren kwaliteitsbeleid	1-5	2.95	0.99	1-5	2.80	1.08

8. Conclusie

Het EVENING-project gaat een volgende fase in. De observaties in de groepen en de vragenlijstenquêtes onder pedagogisch medewerkers en leidinggevendenden van de deelnemende kindercentra zijn voltooid. In de periode van begin 2020 tot medio 2023 zijn gegevens van 293 leidinggevendenden, 402 medewerkers en 428 groepen verzameld. Daarnaast zijn er gegevens verzameld bij 313 ouders en kinderen. Een deel van de jongste kinderen wordt nog opgevolgd voor de vervolgmeting in het voorjaar van 2024, vlak voor hun vierde verjaardag. Daarom wordt in dit tussenrapport nog niet op de resultaten bij de kinderen ingegaan. Tenslotte is het VE-beleid van de 29 deelnemende gemeenten uitvoerig in beeld gebracht.

Door de unieke opzet van EVENING als natuurlijk experiment kunnen er uitspraken gedaan worden over de effecten op de kwaliteit van twee centrale beleidsmaatregelen: de uitbreiding van de uren voor voorschoolse educatie tot 16 uur per 1 augustus 2020 en de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker per 1 januari 2022. De algemene methodologie van deze analyses maakt gebruik van de natuurlijke variatie tussen gemeenten in het urenaanbod en het tempo waarmee de uitbreiding van het urenaanbod is gerealiseerd, en van het feit dat de effecten van de nieuwe wettelijke urennorm afhankelijk zijn van het aantal doelgroepkinderen in een kindcentrum. Door gebruik te maken van econometrische methoden voor beleidsevaluaties kan het effect van de maatregelen worden geschat, waarbij gecontroleerd kan worden voor (niet-geobserveerde) factoren.

8.1 De kwaliteit van voorschoolse educatie

In deze derde tussenrapportage van het EVENING project hebben we ons allereerst gericht op de geobserveerde proceskwaliteit in de betrokken groepen. De data tonen een duidelijke stijging van de proceskwaliteit tussen 2020 en 2023, met een kleine dip in 2021 en zeer sterke opwaartse trend vanaf 2022. Deze stijging is het sterkst voor educatieve proceskwaliteit (het gestandaardiseerde verschil in de gemiddelde scores voor educatieve proceskwaliteit in 2020 en 2023 bedraagt $d = .77$, wat geldt als een groot verschil). De stijging van de educatieve proceskwaliteit doet zich voor in alle drie de typen activiteiten die volgens de standaardprocedure zijn geobserveerd (eten en drinken, spel, gerichte activiteit). De stijging van de (educatieve) proceskwaliteit in de EVENING steekproef komt overeen met de algemene trend voor dezelfde periode in de landelijk representatieve steekproef van kinderen peuteropvang groepen van de Landelijke Kwaliteitsmonitor Kinderopvang (LKK; Romijn et al., 2024) en de recente evaluatie van de voorschoolse educatie door de Inspectie van het Onderwijs (2023). Echter, vergeleken met de landelijke gegevens over kinderopvang vanuit de LKK is de stijging van de educatieve proceskwaliteit in de EVENING steekproef nog sterker. Het gemiddelde niveau in 2022/2023 kan, afgemeten aan internationale benchmarks, als *hoog* worden gekwalificeerd (Leseman & Slot, 2023).

8.2 960 uur voorschoolse educatie

In het vorige rapport hebben we uitvoerig aandacht besteed aan de effecten van de uitbreiding van het urenaanbod op het aanbod aan activiteiten en pedagogische werkvormen. Het was niet mogelijk de effecten op de proceskwaliteit te schatten, omdat vanwege de corona maatregelen (ouders en externen mochten niet op de groep komen) in 2020 de meeste geplande observaties zijn afgelast. De gegevens over het activiteitenaanbod komen voort uit het online vragenlijstonderzoek onder medewerkers die ook in het coronajaar 2020 een voldoende grote steekproef op leverde. Het vorige

rapport beschrijft de resultaten van de verschillen-in-verschillen analyses met controle voor centrum- en gemeente-effecten. De uitkomsten laten zien dat de urenuitbreiding leidt tot meer educatieve activiteiten – d.w.z. meer gerichte taalondersteuning en gerichte VE activiteiten (0.7 SD; 0.17 SD per uur toename) en vaker werken in klein groepjes met doelgroepkinderen. De verandering is het grootst in gemeenten en centra binnen die gemeenten waar vóór 1 augustus 2020 minder uren VE per week werden aangeboden.

In deze rapportage beschrijven we de implementatie van 960 uur in de deelnemende EVENING gemeenten in de periode 2020-2023. De meeste gemeenten boden vóór 1 augustus 2020 zo'n 10 tot 12 uur VE aan voor doelgroepkinderen, vijf gemeenten zaten al ruim voor die datum op 16 uur. Voor reguliere peuters varieert het aanbod sterker tussen gemeenten, van minder dan 8 uur per week tot 8 uur per week (meest voorkomend) tot 16 uur voor alle kinderen. Het meest voorkomende weekarrangement is 16 uur verdeeld over 4 dagen van 4 uur gedurende 40 weken per jaar. In de grote steden zijn andere varianten ongeveer even populair, zoals 3 dagen van 5 uur en 20 minuten of van 5 uur en 30 minuten of arrangementen met minder uren per week maar dan gedurende meer weken per jaar, zodat toch in totaal 640 uur aanbod per jaar (960 uur in anderhalf jaar) wordt gehaald.

Het beeld dat uit de ouderinterviews opkomt is hiermee in overeenstemming. Het gemiddelde gebruik per week is sinds 2020 gestaag toegenomen van gemiddeld bijna 12 uur naar gemiddeld bijna 14 uur, het sterkst in 2021. Uitgesplitst naar doelgroepkenmerken valt op dat de deelname van kinderen van lager opgeleide ouders met een migratieachtergrond gemiddeld al dicht bij 16 uur per week komt, terwijl de variatie in urengebruik in deze groep klein is. Dit is in lijn met de beleidsdoelstelling. Ook kinderen van middelbaar en hoger opgeleide migranten komen dichtbij de 16 uur, met opnieuw weinig variatie in uren. Kinderen van lager opgeleide Nederlandse ouders gebruiken gemiddeld minder kinderopvang of voorschoolse educatie en de spreiding is veel groter in deze groep, vooral doordat er *minder* uren worden gebruikt dan de 15 à 16. Dit laatste is niet in overeenstemming met de beleidsdoelstelling. Uit de huidige gegevens kunnen we nog niet afleiden wat dit verschil in urengebruik tussen beide doelgroepen precies verklaart. Het kan zijn dat lager opgeleide Nederlandse ouders minder belangstelling hebben voor opvang of VE of dat hun kinderen niet actief worden toegeleid naar VE. Het kan ook zijn dat gezinnen met lager opgeleide Nederlandse ouders, vergeleken met migrantengezinnen, vaker in kleine (landelijke) gemeenten wonen, waar het VE-beleid minder uitgewerkt is dan in de middelgrote en grote gemeenten (Van de Kuilen et al., 2024). Hoe het ook zij, de lagere deelname van deze groep is een bron van zorg, want vroege onderwijsachterstanden zijn ook in deze groep hardnekkig (Leseman & Veen, 2022; Passaretta e.a., 2022).

In deze rapportage hebben we ook de relatie tussen het gemeentelijke urenaanbod en het feitelijke urengebruik onderzocht. De resultaten laten zien dat het urenaanbod een belangrijke voorspeller is van het urengebruik: wanneer kinderen recht hebben op meer uren voorschoolse educatie worden er gemiddeld ook meer voorschoolse uren afgenomen. In de volgende rapportage onderzoeken we in hoeverre het cumulatieve urenaanbod het cumulatieve urengebruik voorspelt. Dit zal vervolgens gebruikt worden om de effecten van meer uren voorschoolse educatie op de ontwikkeling van kinderen te toetsen.

8.3 De startleeftijd

De startleeftijd van VE verschilt tussen gemeenten. In een derde van de gemeenten in het EVENING onderzoek is de startleeftijd van 16 uur VE gesteld op twee jaar. In een derde van de gemeenten kunnen kinderen met een VE-indicatie vanaf 2 jaar 8 uur en vanaf 2.5 jaar 16 uur VE volgen. In de overige gemeenten is de startleeftijd 2.5 jaar. Voor peuters zonder VE-indicatie gelden in deze

gemeenten dezelfde startleeftijden, maar is het urenaanbod voor hen meestal minder dan 16 uur. Over de vraag of een vroege startleeftijd, vanaf 2 jaar, wenselijk is, verschillen de meningen. Bijna de helft van de medewerkers en een derde van de leidinggevendenden die werkzaam zijn in een programma waarin kinderen al op 2-jarige leeftijd mogen instromen, zouden een latere startleeftijd willen. Omgekeerd willen medewerkers en leidinggevendenden werkzaam in een programma dat op 2.5-jarige leeftijd begint, veel minder vaak de instroomleeftijd verlagen. De eerste resultaten laten zien dat kinderen eerder starten met kinderopvang of voorschoolse educatie wanneer het in de gemeente mogelijk is te starten voor de leeftijd van 2.5 jaar. Deze samenhang is echter zwakker dan de samenhang tussen het urenaanbod en het urengebruik.

8.4 De pedagogisch beleidsmedewerker

Sinds 2022 geldt er een wettelijke urennorm voor de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker (pbm'er) in de VE, bovenop de IKK-norm. De norm wordt berekend voor een jaar per kindcentrum volgens de formule: het aantal doelgroepkinderen tussen de 2.5 en 4 jaar vermenigvuldigd met tien uur. In dit rapport is met behulp van verschillen-in-verschillen modellen geanalyseerd in hoeverre deze norm heeft bijgedragen aan de kwaliteit van VE. Zoals hierboven genoemd is de (educatieve) proceskwaliteit in de afgelopen periode substantieel toegenomen. De resultaten laten zien dat een belangrijk deel van die stijging toe te schrijven is aan de invoering van de pbm'er in de VE. De bevindingen laten een significant positief effect zien op de geobserveerde educatieve proceskwaliteit, maar niet op de geobserveerde emotionele proceskwaliteit. Dit effect is het duidelijkst tijdens (vrije/begeleide) spelmomenten. Omdat met name het verhogen van educatieve kwaliteit een positief effect heeft op de (taal)ontwikkeling van kinderen (Leseman & van Huizen, 2022), suggereren deze resultaten dat de hervorming de kansengelijkheid mogelijk heeft vergroot. Ook blijkt er een effect op het activiteitenaanbod: VE-activiteiten worden vaker uitgevoerd en worden vaker uitgevoerd in kleine groepjes met alleen doelgroepkinderen. Ook deze resultaten duiden op een mogelijk positief effect op kansengelijkheid.

8.5 Werkbeleving medewerkers en ervaren knelpunten

In de vorige tussenrapportage hebben we speciaal aandacht besteed aan de werkbeleving van de medewerkers tegen de achtergrond van de coronacrisis en het toegenomen personeelstekort. De nieuwste gegevens laten zien dat de werkbeleving nog niet terug is op het niveau van vóór de coronacrisis. De gegevens over de hele onderzoeksperiode laten een sterke toename van de ervaren werkstress en een afname van de positieve werkbeleving en ervaren inclusie op de werkvloer zien. Deze negatieve ontwikkeling van de werkbeleving is het sterkst tussen 2020 en 2021/2022. De werkbeleving blijft stabiel na deze periode. De bevindingen van EVENING komen nauw overeen met die van de LKK (Romijn et al., 2024). Ook in de landelijke steekproef van LKK is de werkbeleving van de medewerkers minder positief en is ervaren stress toegenomen, met name in 2021.

Wat betreft de door de leidinggevendenden ervaren knelpunten lieten de eerdere analyses in de vorige tussenrapportage zien dat knelpunten die te maken hebben met het personeelstekort (ziektevervanging, moeilijk te vervullen vacatures) het meest zijn toegenomen tussen 2020 en 2021/2022. Tussen 2021/2022 en 2022/2023 is er echter geen duidelijke verandering meer en lijkt de situatie zich wat betreft de leidinggevendenden gestabiliseerd te hebben.

8.6 Voorlopige conclusies

De voorlopige conclusies luiden dat de urenuitbreiding van VE tot meer aanbod van educatieve activiteiten in intensievere pedagogische werkvormen heeft geleid en dat de invoering van de

urennorm voor de inzet van de pbm-er een positief effect heeft gehad op de educatieve proceskwaliteit. De resultaten suggereren daarom dat de twee beleidsmaatregelen effectief zijn en hebben bijgedragen aan een rijker en kwalitatief hoogwaardigere aanbod van voorschoolse educatie. Op basis van de huidige bevindingen is de verwachting daarom dat doelgroepkinderen baat hebben gehad bij de hervormingen. De dataverzameling bij de gezinnen en kinderen wordt in de eerste helft van 2024 afgerond zodat de analyse van de effecten van de beleidsmaatregelen op de ontwikkeling van kinderen kan worden getoetst. Deze analyses zullen centraal staan in het eindrapport van EVENING.

Literatuur

- Akgündüz, Y. E., & Heijnen, S. (2018). Impact of funding targeted pre-school interventions on school readiness: Evidence from the Netherlands. *De Economist*, 166(2), 155-178.
- Bailey, M. J., Timpe, B. D., & Sun, S. (2020). Prep School for poor kids: The long-run impacts of Head Start on Human capital and economic self-sufficiency. National Bureau of Economic Research WP 28268.
- Bandel, E. Aikens, N., Vogel, C. A., Boller, K., & Murphy, L. (2014). Observed quality and psychometric properties of the CLASS-T in the Early Head Start Family and Child Experiences Survey (OPRE Technical Brief No. 2014–23). Washington, DC: U.S. Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families, Office of Planning, Research and Evaluation.
- Bleses, D., Jensen, P., Slot, P., & Justice, L. (2020). Low-cost teacher-implemented intervention improves toddlers' language and math skills. *Early Childhood Research Quarterly*, 53, 64-76.
- Castle, S., Williamson, A. C., Young, E., Stubblefield, J., Laurin, D., & Pearce, N. (2016). Teacher-child interactions in early Head Start classrooms: Associations with teacher characteristics. *Early Education and Development*, 27, 259-274.
- CPB (2020). Ongelijkheid van het jonge kind. Notitie Central Planbureau.
- De Haan, M., & Leuven, E. (2020). Head start and the distribution of long-term education and labor market outcomes. *Journal of Labor Economics*, 38(3), 727-765.
- García, J. L., Heckman, J. J., Leaf, D. E., & Prados, M. J. (2020). Quantifying the life-cycle benefits of an influential early-childhood program. *Journal of Political Economy*, 128(7), 2502-2541.
- Hamre, B. K., Pianta, R. C., Mashburn, A. J., & Downer, J. T. (2007). Building a science of classrooms: Application of the CLASS framework in over 4,000 US early childhood and elementary classrooms. *Foundation for Childhood Development*.
- Hulpia, H., Vandenbroeck, M., Daems, M., Declercq, B., Janssen, J., Cleynenbreugel, C. van, & Laevers, F. (2016). *MeMoQ Deelrapport 10: Emotionele en educatieve ondersteuning in de nulmeting*. Kind en Gezin, Ugent, KU Leuven.
- Inspectie van het Onderwijs (2023). Technische rapportage kwaliteitsmeting voorschoolse educatie 2022. Inspectie van het Onderwijs, juni 2023.
- La Paro, K. M., Williamson, A. C., & Hatfield, B. (2014). Assessing quality in toddler classrooms using the CLASS-Toddler and the ITERS-R. *Early Education and Development*, 25(6), 875-893.
- Leseman, P. & Slot, P. (2013). Kwaliteit en curriculum van voorschoolse opvang en educatie in Nederland. Relaties met structurele kenmerken, organisatiekenmerken en gebruik van educatieve programma's. Utrecht: Afdeling Orthopedagogiek Cognitieve en Motorische Ontwikkelingsproblemen, Universiteit Utrecht.
- Leseman, P., Mulder, H., Verhagen, J., Broekhuizen, M., van Schaik, S., & Slot, P. (2017). Effectiveness of Dutch targeted preschool education policy for disadvantaged children: Evidence from the pre-

- COOL study. In H. P. Blossfeld, N. Kulic, J. Skopek & M. Triventi (Eds.), *Childcare, early education, and social inequality – An international perspective* (pp. 173-193). Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Leseman, P., & van Huizen, T. (2022). Effecten van kinderopvang op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Universiteit Utrecht.
- Leseman, P., Veen, A. (red.) (2022). *Het pre-COOL cohort tot en met groep 8*. Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit in de voor- en vroegschoolse periode. Amsterdam: Kohnstamm Instituut. Rapport 1080.
- Leseman, P., & Slot, P. (2023). Kwaliteit als sleutel tot maatschappelijk rendement in de kinderopvang. *Economisch Statistische Berichten*, 108(4827S), 54-59.
- Mashburn, A. J., Pianta, R. C., Hamre, B. K., Downer, J. T., Barbarin, O. A., Bryant, D., ... & Howes, C. (2008). Measures of classroom quality in prekindergarten and children's development of academic, language, and social skills. *Child development*, 79(3), 732-749.
- Romijn, B., Slot, P., Jepma, IJ., Muller, P., Bredeveld, M. & Leseman, P. (2024). Kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang. De kinderdagopvang, peuteropvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang in beeld. Gecombineerde metingen 2017-2023. Landelijke Kwaliteitsmonitor Kinderopvang. Utrecht: Universiteit Utrecht / Sardes.
- Slot, P. L., Jepma, IJ., Muller, P., Romijn, B., Bekkering, C., & Leseman, P. (2019). Ontwikkelingen in de kwaliteit van de Nederlandse kinderdagopvang, peuteropvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang. Gecombineerde metingen 2017-2019. Landelijke Kwaliteitsmonitor Kinderopvang. Utrecht: Universiteit Utrecht / Sardes.
- van Huizen, T. (2018). The Evolution of Achievement Gaps from Early Childhood to Adolescence in the Netherlands. In: G. Passaretta and J. Skopek (eds.), *Roots and Development of Achievement Gaps. A Longitudinal Assessment in Selected European Countries*, pp. 50-87, ISOTIS Report (D 1.3).
- van Huizen, T., & Plantenga, J. (2018). Do children benefit from universal early childhood education and care? A meta-analysis of evidence from natural experiments. *Economics of Education Review*, 66, 206-222.
- van Schaik, S. D., Leseman, P. P., & de Haan, M. (2018). Using a group-centered approach to observe interactions in early childhood education. *Child Development*, 89(3), 897-913.

Appendix

Appendix A Kernconcepten en kern-domeinen

Tabel A1. Kind kenmerken

Ontwikkeling kind (testjes)		Instrumenten/bron
Ontwikkelingsdomein	Construct	
<i>Motorisch-ruimtelijke cognitie</i>	Grove en fijne motoriek	Items uit Ages & Stages Questionnaire
	Visueel-ruimtelijk geheugen	Zes doosjestaak (pre-COOL) – aangepaste versie geschikt voor 2,5 en 4 jaar.
<i>Nederlandse taal</i>	Foneemwaarneming en categorisatie	Klankentaak (pre-COOL)
	Receptieve woordenschat	pre-COOL (PPVT verkorte versie)
	Actieve woordenschat	actieve woordenschat schaal uit CELFPre-School– afname alleen bij 4-jarigen
<i>Executieve functies</i>	Selectieve volgehouden aandacht	Olifantjestaak (pre-COOL) – 5 jarige versie
	Verbaal korte termijn geheugen	Nonwoord repetitietaak – aangepaste versie met items van pre-COOL en Crosslinguistic NWR
<i>Zelfregulatie en gedrag</i>	Uitstel van beloning	Wachttaken rozijn en cadeau (pre-COOL)
	Werkhouding	Pre-COOL taak betrokkenheid schaal
Kindkenmerken (oudervragenlijst)		Instrumenten/bron
Ontwikkelingsdomein	Construct	
<i>Zelfregulatie en gedrag</i>	Prosociaal gedrag, externaliserend gedrag	Strengths and Difficulties Questionnaire / items uit de (E)CBQ
<i>Motoriek-cognitie-geheugen</i>	Motorische mijlpalen 0-2 jaar	Retrospectieve Vragenlijst Ouders / items uit de Parental Checklist of Motor Milestones
Kindkenmerken (vragenlijst pedagogisch medewerkers)		Instrumenten/bron
Ontwikkelingsdomein	Construct	
<i>Zelfregulatie en gedrag</i>	Prosociaal gedrag, externaliserend gedrag	Strengths and Difficulties Questionnaire / items uit de (E)CBQ

Tabel A2. Gezinskenmerken

Oudervragenlijst	Instrumenten/bron	
Domein	Construct	
<i>Sociaaleconomische gezinskenmerken</i>	Achtergrond gezin	pre-COOL/ISOTIS
	Opleidingsniveau	pre-COOL/ISOTIS
	Werk situatie en huishouden	pre-COOL/ISOTIS
<i>Gezinsconstellatiekenmerken</i>	Aantal kinderen/gezinstype	pre-COOL
	Gebruik van voorschoolse voorzieningen	Ontwikkeld binnen EVENING
<i>Taalachtergrond gezin</i>	Taalgebruik thuis	VLOT/ DASH/ISOTIS
	Ervaren taalvaardigheid in het Nederlands	ISOTIS
	Ervaren taalvaardigheid in een andere taal	ISOTIS
<i>Cultuurpedagogische gezinskenmerken</i>	Taal- en rekenactiviteiten met kind, thuistaal, meertaligheid	pre-COOL/DASH/ ISOTIS/ VLOT
	Educatieve activiteiten buitenshuis	ISOTIS / DASH
	Betrokkenheid en relatie ouders bij peutergroep	ISOTIS
<i>Tevredenheid over het leven</i>		European Social Survey (ESS)/LISS panel study

Tabel A3. Kenmerken instellingen

Observaties	Instrumenten/bron
Groepsinteracties	
<i>Emotionele ondersteuning</i>	CLASS-toddler
<i>Educatieve ondersteuning</i>	CLASS-toddler
Vragenlijst leidinggevend(en)	Instrumenten/bron
Domein	
<i>Werk en opleiding</i>	pre-COOL en LKK
<i>Kenmerken kinderopvangorganisatie</i>	pre-COOL en LKK
<i>Rol en bevoegdheid locatiemanager</i>	pre-COOL en LKK
<i>Achtergrond pedagogisch medewerker</i>	pre-COOL en LKK
<i>Samenstelling kindergroep(en)</i>	pre-COOL en LKK
<i>Beleid groepen</i>	pre-COOL en LKK
<i>Inzet van pedagogisch beleidsmedewerkers</i>	Ontwikkeld binnen EVENING
<i>Pedagogisch concept</i>	pre-COOL en LKK
<i>Diversiteitsbeleid</i>	pre-COOL en LKK
<i>Kwaliteitszorg en professionalisering</i>	pre-COOL en LKK
<i>Relatie met ouders</i>	pre-COOL en LKK
<i>Externe samenwerking</i>	pre-COOL en LKK
<i>Beleidsmaatregel: 16 uur voorschoolse educatie</i>	Ontwikkeld binnen EVENING
<i>Corona</i>	Ontwikkeld binnen EVENING

Vragenlijst pedagogisch medewerkers	Instrumenten/bron
Domein	
<i>Persoonsgegevens</i>	pre-COOL en LKK
<i>De groep</i>	pre-COOL en LKK
<i>Opleiding</i>	pre-COOL en LKK
<i>Geboorteland</i>	pre-COOL en LKK
<i>Samenstelling van de kindergroep</i>	pre-COOL en LKK
<i>Maatregel urenuitbreiding</i>	Ontwikkeld binnen EVENING
<i>Activiteitschema's</i>	pre-COOL en LKK
<i>Diversiteitspraktijken</i>	pre-COOL en LKK
<i>Gedrag en spel</i>	pre-COOL en LKK
<i>Werkbeleving</i>	pre-COOL en LKK
<i>Kwaliteitszorg en professionalisering</i>	pre-COOL en LKK
<i>Relatie met de ouders</i>	pre-COOL en LKK

Appendix B Non-respons

Tabel B.1 Redenen non-respons VE-groepen

Categorie	Voorbeelden redenen non-respons
Onderzoek	'geen interesse', 'ongunstige timing', 'te belastend', ' bezig met andere onderzoeken'
Opvanglocatie	'te hoge werkdruk', 'personeelstekort', 'personeelwisselingen', 'langdurige ziekte van leidinggevenden', 'onrustige situatie'
Beroepskrachten	'ziekte', 'wil niet bekeken worden'
Organisatie en beleid	'fusie van groepen', 'zitten in overname door een andere aanbieder', 'verhuizing', 'locatie is gesloten', 'stopt binnenkort met opvang'
Corona maatregelen	'lockdowns', 'te veel zieke kinderen/medewerkers', 'er zijn momenteel te veel besmettingen'
Ouders	'ouders willen dit niet in coronatijd', 'moeilijk om ouders te werven', 'ouders bezwaar tegen observatie'
Kinderen	'veel nieuwe kinderen in de groep', 'veel zorgkinderen', 'hectische groep'
Overig	'willen deelnemen na de zomervakantie', 'weigering zonder opgaaf van reden', 'niet ingepland krijgen'

Appendix C Databeschrijving per meetronde

Tabel C1. Geobserveerde kwaliteit 2020-2021. Eenheid: Groep (links) en observatiecyclus (rechts)

	Groepen (N=68)			Observatiecycli (N=204)		
Structurele kenmerken tijdens de observatie	Range	M	SD	Range	M	SD
Aantal kinderen	5.00 – 15.67	9.45	2.80	1.00 – 16.00	9.45	3.25
Aantal volwassenen	1.00 – 3.00	1.91	0.45	1.00 – 3.00	1.91	0.56
Kind-staf ratio	2.00 – 11.67	5.17	1.65	1.00 – 14.00	5.17	1.94
CLASS emotioneel	Range	M	SD	Range	M	SD
Positieve sfeer	4.00 – 7.00	5.57	0.69	3.00 – 7.00	5.57	0.90
Negatieve sfeer (R)	5.67 – 7.00	6.84	0.31	5.00 – 7.00	6.84	0.40
Sensitiviteit	3.33 – 6.33	5.17	0.67	3.00 – 7.00	5.17	0.91
Kindperspectief	3.00 – 6.00	4.37	0.76	1.00 – 7.00	4.37	1.24
Gedragregulering	3.33 – 6.00	4.87	0.72	2.00 – 7.00	4.87	0.96
Gemiddelde emotionele kwaliteit	4.13 – 6.13	5.36	0.51	3.20 – 6.80	5.36	0.63
CLASS educatief	Range	M	SD	Range	M	SD
Faciliteren ontwikkeling	2.33 – 6.00	4.11	0.81	2.00 – 7.00	4.11	1.08
Kwaliteit feedback	1.33 – 5.67	3.16	0.91	1.00 – 6.00	3.16	1.06
Taalstimulering	1.67 – 6.00	3.60	0.94	1.00 – 6.00	3.60	1.07
Gemiddelde educatieve kwaliteit	2.11 – 5.56	3.62	0.81	1.67 – 6.00	3.62	0.93

Tabel C2. Geobserveerde kwaliteit 2021-2022. Eenheid: Groep (links) en observatiecyclus (rechts)

	Groepen (N=177)			Observatiecycli (N=530)		
Structurele kenmerken tijdens de observatie	Range	M	SD	Range	M	SD
Aantal kinderen	3.67 – 16.00	9.51	2.71	1.00 – 16.00	9.51	3.17
Aantal volwassenen	1.00 – 3.00	1.97	0.45	1.00 – 4.00	1.97	0.64
Kind-staf ratio	2.00 – 11.00	5.01	1.53	1.00 – 13.00	5.08	1.77
CLASS emotioneel	Range	M	SD	Range	M	SD
Positieve sfeer	3.33 – 7.00	5.48	0.80	1.00 – 7.00	5.47	1.04
Negatieve sfeer (R)	5.33 – 7.00	6.79	0.33	3.00 – 7.00	6.79	0.48
Sensitiviteit	2.67 – 6.67	5.19	0.68	2.00 – 7.00	5.19	0.97
Kindperspectief	1.33 – 6.33	4.05	0.80	1.00 – 7.00	4.05	1.26
Gedragregulering	2.67 – 6.67	4.92	0.82	2.00 – 7.00	4.92	1.07
Gemiddelde emotionele kwaliteit	3.60 – 6.27	5.28	0.54	2.80 – 6.60	5.28	0.68
CLASS educatief	Range	M	SD	Range	M	SD
Faciliteren ontwikkeling	1.67 – 6.33	3.89	0.91	1.00 – 7.00	3.89	1.25
Kwaliteit feedback	1.00 – 5.00	2.68	0.84	1.00 – 6.00	2.68	1.05
Taalstimulering	1.00 – 5.33	3.40	0.92	1.00 – 6.00	3.40	1.14
Groepssocialisatie	1.00 – 5.33	3.24	0.90	1.00 – 6.00	3.24	1.23

Gemiddelde educatieve kwaliteit	1.44 – 5.00	3.32	0.76	1.00 – 5.67	3.32	0.96
---------------------------------	-------------	------	------	-------------	------	------

Tabel C3. Geobserveerde kwaliteit 2022-2023. Eenheid: Groep (links) en observatiecyclus (rechts)

	Groepen (N=184)			Observatiecycli (N=550)		
Structurele kenmerken tijdens de observatie	Range	M	SD	Range	M	SD
Aantal kinderen	3.67 – 16.00	9.68	2.61	1.00 – 16.00	9.68	3.20
Aantal volwassenen	1.00 – 4.00	1.98	0.46	1.00 – 4.00	1.98	0.58
Kind-staf ratio	2.00 – 12.00	5.08	1.62	1.00 – 15.00	5.13	1.97
CLASS emotioneel	Range	M	SD	Range	M	SD
Positieve sfeer	3.67 – 7.00	5.61	0.75	3.00 – 7.00	5.62	0.92
Negatieve sfeer (R)	5.50 – 7.00	6.90	0.25	4.00 – 7.00	6.90	0.33
Sensitiviteit	3.00 – 7.00	5.40	0.77	3.00 – 7.00	5.41	0.95
Kindperspectief	2.67 – 7.00	4.73	0.86	2.00 – 7.00	4.73	1.20
Gedragregulering	2.67 – 6.67	5.12	0.85	2.00 – 7.00	5.13	1.03
Gemiddelde emotionele kwaliteit	4.20 – 6.73	5.55	0.56	4.00 – 7.00	5.56	0.64
CLASS educatief	Range	M	SD	Range	M	SD
Faciliteren ontwikkeling	2.67 – 6.67	4.63	0.84	2.00 – 7.00	4.63	1.13
Kwaliteit feedback	1.67 – 7.00	4.01	1.12	1.00 – 7.00	4.01	1.32
Taalstimulering	2.00 – 6.00	4.07	0.80	1.00 – 7.00	4.07	1.04
Groepssocialisatie	1.00 – 6.67	4.11	1.00	1.00 – 7.00	4.11	1.25
Gemiddelde educatieve kwaliteit	2.67 – 6.33	4.24	0.80	2.00 – 6.67	4.23	0.99

Tabel C4. Geobserveerde emotionele en educatieve kwaliteit afhankelijk van type activiteit

2022-2023					
Activiteit	%	Emotionele kwaliteit		Educatieve kwaliteit	
		M	SD	M	SD
Eten/ drinken	33.82	5.53	0.62	4.01	0.94
Vrij spel	32.91	5.69	0.64	4.26	1.01
Gerichte activiteit	33.27	5.45	0.64	4.44	0.97
2021-2022					
Activiteit	%	Emotionele kwaliteit		Educatieve kwaliteit	
		M	SD	M	SD
Eten/ drinken	33.58%	5.13	0.65	3.08	0.91
Vrij spel	32.45%	5.43	0.70	3.34	0.95
Gerichte activiteit	33.96%	5.30	0.66	3.55	0.95
2020-2021					
Activiteit	%	Emotionele kwaliteit		Educatieve kwaliteit	
		M	SD	M	SD

Eten/ drinken	34.48%	5.27	0.60	3.40	0.89
Vrij spel	31.53%	5.47	0.62	3.61	0.92
Gerichte activiteit	33.99%	5.36	0.67	3.86	0.95

Tabel C5. Achtergrondkenmerken van pedagogisch medewerkers en leidinggevend.

Variabelen	Schaal	Omschrijving
Leeftijd	Jaren	Leeftijd in jaren
Werkdagen	Dagen	Aantal dagen per week
Werktijd	Uren	Aantal uur per week dat de respondent werkt
Opleidingsniveau	1-8	Het maximum gehaald uit de vooropleiding en het vervolgopleidingsniveau
Vooropleiding	1-8	De vooropleiding (secundair onderwijs) van de medewerker naar onderwijsniveau: 1. Maximaal VMBO Kader/beroepsgericht 2. MBO 1 of 2 3. MAVO of VMBO Theoretisch 4. HAVO 5. MBO 3 of 4 6. VWO 7. HBO 8. Wetenschappelijk onderwijs
Niveau vervolgopleiding	1-8	De beroepsgerichte vervolgopleiding naar onderwijsniveau (zie schaal vooropleiding)
Werkervaring	Jaren	Aantal jaren werkervaring in de sector kinderopvang

Tabel C6. Achtergrond van de pedagogisch medewerkers en leidinggevend (2020-2021)

Achtergrond pedagogisch medewerker	N	Range	M	SD
Leeftijd	126	21-65	44.42	11.30
Werkdagen	127	1-5	3.66	0.93
Werktijd in uren	127	8-40	23.55	6.94
Opleidingsniveau	127	5-8	5.72	0.96
Hoogste vooropleiding (1-8)	126	1-8	5.34	1.38
Niveau vervolgopleiding (1-8)	126	5-8	5.63	0.95
Werkervaring in kinderopvang in jaren	127	1-38	16.96	8.93
Achtergrond leidinggevend	N	Range	M	SD
Opleidingsniveau	80	5-8	6.94	0.92
Vooropleiding (1-8)	80	3-8	6.45	1.16
Niveau vervolgopleiding (1-8)	79	5-8	6.94	0.92
Werkervaring in kinderopvang in jaren	80	1-40	16.10	10.89

Tabel C7. Achtergrond van de pedagogisch medewerkers en leidinggevenden (2021-2022)

Achtergrond pedagogisch medewerker	N	Range	M	SD
Leeftijd	138	23-66	44.23	11.79
Werkdagen	139	1-5	3.68	0.97
Werktijd in uren	139	9-39	25.11	6.68
Opleidingsniveau	94	5-8	6.03	1.06
Hoogste vooropleiding (1-8)	94	1-8	5.69	1.50
Niveau vervolgopleiding (1-8)	93	5-8	6.00	1.05
Werkervaring in kinderopvang in jaren	90	0.5-43	18.51	10.45
<hr/>				
Achtergrond leidinggevenden	N	Range	M	SD
Leeftijd	88	29-64	49.45	9.68
Opleidingsniveau	28	5-8	6.54	1.14
Vooropleiding (1-8)	28	3-8	6.25	1.18
Niveau vervolgopleiding (1-8)	28	5-8	6.54	1.14
Werkervaring in kinderopvang in jaren	27	0-43	20.11	11.22

Tabel C8. Achtergrond van de pedagogisch medewerkers en leidinggevenden (2022-2023).

Achtergrond pedagogisch medewerker	N	Range	M	SD
Leeftijd	132	21-63	45.28	10.47
Werkdagen	136	1-5	3.79	0.90
Werktijd in uren	135	2-38	24.39	6.42
Opleidingsniveau	62	5-8	5.60	0.95
Hoogste vooropleiding (1-8)	58	1-8	5.17	1.37
Niveau vervolgopleiding (1-8)	61	2-7	5.44	0.98
Werkervaring in kinderopvang in jaren	50	2-40	19.69	8.95
<hr/>				
Achtergrond leidinggevenden	N	Range	M	SD
Leeftijd	88	26-65	46.95	10.31
Opleidingsniveau	33	5-8	6.91	1.01
Vooropleiding (1-8)	33	3-8	6.39	1.35
Niveau vervolgopleiding (1-8)	23	5-8	6.87	1.22
Werkervaring in kinderopvang in jaren	32	0-35	15.69	10.36

Appendix D Additionele resultaten

Tabel D.1 Effecten van de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker (inclusief Rotterdam)

	Educatieve kwaliteit		Emotionele kwaliteit	
	(1)	(2)	(3)	(4)
<i>Panel A</i>				
PostxHoogAandeelVVE	0.196 (0.178)	0.198 (0.172)	-0.004 (0.133)	0.005 (0.135)
R-squared	0.306	0.311	0.136	0.123
<i>Panel B</i>				
PostxAandeelVVE	0.936 (0.885)	0.989 (0.825)	-0.279 (0.578)	-0.253 (0.569)
R-squared	0.310	0.316	0.139	0.127
Centra controlevariabelen	Nee	Ja	Nee	Ja
N	340	340	340	340

Tabel D2. Effecten van de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker, naar type activiteit (emotionele kwaliteit)

	(1) Eten/drinken	(2) Spel	(3) Gerichte activiteit
<i>Panel A</i>			
PostxHoogAandeelVVE	0.063 (0.165)	0.110 (0.156)	0.058 (0.230)
R-squared	0.159	0.012	0.127
<i>Panel B</i>			
PostxAandeelVVE	-0.141 (0.675)	0.014 (0.804)	0.057 (0.778)
R-squared	0.158	0.018	0.131
Centra controlevariabelen			
N	291	282	295

*** p<0.01; ** p<0.05; * p<0.1.

Tabel D.3 Effecten van de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker, naar dimensie van emotionele kwaliteit

	(1) Positieve sfeer	(2) Negatieve sfeer	(3) Sensitiviteit	(4) Kind- perspectief	(5) Gedrags- regulering
<i>Panel A</i>					
PostxHoogAandeelVVE	0.190 (0.200)	0.019 (0.078)	0.142 (0.207)	0.088 (0.238)	0.055 (0.210)
R-squared	0.093	0.051	0.096	0.150	0.050
<i>Panel B</i>					
PostxAandeelVVE	-0.052 (0.845)	0.117 (0.327)	0.367 (0.949)	0.085 (0.922)	-0.384 (1.023)
R-squared	0.088	0.053	0.093	0.156	0.060
Centra controlevariabelen	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
N	291	291	291	291	291

*** p<0.01; ** p<0.05; * p<0.1.